

Жижа Стојичић Драгићевић

НАРОДНО ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ НА ПРОСТОРУ ОПШТИНА БУЈАНОВАЦ И ПРЕШЕВО

Žiža Stojičić Dragićević

NATIONAL BUILDING HERITAGE OF THE BUJANOVAC AND PRESEVO MUNICIPALITIES AREA

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
INSTITUTE FOR CULTURAL HERITAGE PRESERVATION NIS

Жижа Стојичић Драгићевић

НАРОДНО
ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ
НА ПРОСТОРУ ОПШТИНА
БУЈАНОВАЦ И ПРЕШЕВО

Žiža Stojičić Dragičević

NATIONAL
BUILDING HERITAGE OF THE
BUJANOVAC AND PRESEVO
MUNICIPALITIES AREA

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
Ниш 2018.

INSTITUTE FOR CULTURAL HERITAGE PRESERVATION NIS
Nis, 2018

Жижа Стојичић Драгићевић

НАРОДНО
ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ
НА ПРОСТОРУ ОПШТИНА
БУЈАНОВАЦ И ПРЕШЕВО

Žiža Stojičić Dragičević

NATIONAL
BUILDING HERITAGE OF THE
BUJANOVAC AND PRESEVO
MUNICIPALITIES AREA

Садржај

The content

Увод	9	Introduction
ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОСТОРА	I	GENERAL FEATURES OF THE REGION
Положај	15	Location
Прошлост краја	16	History of the Region
Становништво	17	Population
Привреда	20/21	Economy
Село	23/24	Villages
КУЋЕ	II	HOUSES
Типологија	29	Typology
Мајстори	34	Master Builders
Начин градње кроз време	34	Ways of Building Through Time
Обичаји	40	House Building Customs
Унутрашњи простор	43	House Interior
ЕКОНОМСКЕ ЗГРАДЕ	III	ECONOMIC BUILDINGS
Амбар	47	Garners
Кош	48	Corncribs
Плевња	48	Barns
Штала	48	Stables
Кочина	48	Pigpens
Ђерана	48	Hemp Houses
Појага	51	Huts
Трло	51	Stalls
Казаница	51	Tank Rooms
Млекар	51	Dairies
Воденица	51	Watermills
ЈАВНИ ОБЈЕКТИ	IV	PUBLIC BUILDINGS
Школа	55	Schools
Занатска радња	55	Craft Shops and Workshops
Механа	58	Inns
Пошта и банка	58	The Building of the First Post Office and Bank
Чесма	58	Water Fountains
Бунар	58	Wells
САКРАЛНО ГРАДИТЕЉСТВО	V	SACRAL ARCHITECTURE
Црква	61	Churches
Џамија	65	Mosques
Текија	69	Tekees
Надгробни споменици	69	Tombstones
КУЛТНА МЕСТА, ОБЈЕКТИ НАРОДНЕ РЕЛИГИЈЕ	VI	THE CULT SITES, OBJECTS OF NATIONAL DEVOUTNESS
Запис	73	The Holy Zapis
Света вода - лековити извори	76	Holy Water Springs
Свети камен	76	Holy Stones
Гробна места	77	Cemeteries
Црквиште и манастириште	77	Crkviste and Manastiriste Sites

САЧУВАНО ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ
КАТАЛОГ

VII PRESERVED BUILDING HERITAGE
THE CATALOG

Кућа Јелке Спирић у Сејацу	80	Jelka Spiric's (Jelka Spirić) House in Sejace
Кућа - одаја	82	Branko Nikolic's (Branko Nikolić) House-Chamber in Ljljance
Бранка Николића у Љиљанцу		
Кућа Воје Микића у Сејацу	84	Voja Mikic's (Voja Mikić) House in Sejace
Кућа Живка Николића у Клиновцу	86	Zivko Nikolic's (Živko Nikolić) House in Klinovac
Кућа - одаја	90	Miladin Stojanovic's (Miladin Stojanović) House-Chamber in Krsevica
Миладина Стојановића у Кршевици		
Кућа Бранке Михајловић у Клиновцу	92	Branka Mihajlovic's (Branka Mihajlović) House in Klinovac
Кућа Филипа Арсића у Кленикама	96	Filip Arsic's (Filip Arsić) House in Klenike
Кућа Николе Стефановића у Грамађи	98	Nikola Stefanovic's (Nikola Stefanović) House in Gramadja
Кућа Нађибе Есади у Прешеву	102	Nadjiba Esadi's (Nadjiba Esadi) House in Presevo
Кућа Арсенија Михајловића у Куштици	106	Arsenije Mihajlovic's (Arsenije Mihajlović) House in Kustica
Кућа Османа Лиманија у Станевцу	108	Osman Limani's House in Stanevce
Кућа Зијадина Арифџија у Буковцу	110	Zijadin Arifi's House in Bukovac
Кућа Звонка Стојановића у Рељану	118	Zvonko Stojanovic's (Zvonko Stojanović) House in Reljana
Амбар Ристе Тијановића у Љанику	120	Rista Tijanovic's (Rista Tijanović) Garner in Ljanik
Амбар Саве Ничковића у Кршевици	122	Sava Nickovic's (Sava Ničković) Garner in Krsevica
Кош Стојка Ничковића у Кршевици	124	Stojko Nickovic's (Stojko Ničković) Corncrib in Krsevica
Кош Шабана Рамаданија у Муховцу	126	Saban Ramadani's (Šaban Ramadani) Corncrib in Muhovac
Плевња Видосава Ђокића у Новом Селу	130	Vidosav Djokic's (Vidosav Đokić) Barn in Novo Selo
Плевња Стојадина Младеновића у Сејацу	132	The Stojadin Mladenovic's (Stojadin Mladenović) Barn in Sejace
Кош Авди Авдија у Бустрању	134	Avdi Avdi's Corncrib and Garner in Bustranje
Трло Живка Арсића у Боровцу	136	Zivko Arsic's (Živko Arsić) Sheepfold in Borovce
Казаница у Сејацу	138	The Tank Room in Sejace
Ђалотска воденица у Муховцу	142	The Watermill in Muhovac
Воденица у Рајинцу	146	The Watermill in Rajince
Бунар у Клиновцу	148	The Well in Klinovac
Капије и ограда	150	Ljubomir Stojanovic's (Ljubomir Stojanović) Gates and Fence in Oslare
Љубомира Стојановића у Ослару		
Стара школа (првобитно црквена кућа) у Богдановцу	152	The Old School (formerly a church house) in Bogdanovac
Ковачница у Летовици	156	The Forge in Letovica
Механа у Спанчевцу	158	The Inn in Spancevac
Црква Светог Петра у Јабланици	162	St. Peter Church in Jablanica
Џамија у Буштрању	164	The Mosque in Bustranje
Текија у Прешеву	166	The Tekee in Presevo
Надгробни крст у Воганцу	168	The Tombstone Cross in Vogance
Надгробни крст у Љиљанцу	170	The Tombstone Cross in Ljljance
Свето масло - запис у Бараљевцу	172	The Holy Zapis in Baraljevac
Резултати истраживања	175	Results of the Research
Могућности заштите	176	Prospects for Preservation
Уместо закључка	177	Instead of a Conclusion
Извори и литература	179	Reference List
Изводи из рецензија	181	Reviews

Увод

Завод за заштиту споменика културе Ниш је у току 2005. и 2006. године обавио рекогносцирање етнографског наслеђа у општинама Бујановац и Прешево,¹ које иначе представља део већег пројекта под називом *Рекогносцирање ошћина Бујановац, Прешево и Медвеђа*.²

Циљ истраживања народног градитељског наслеђа, које је тема рада, био је његово документовање у тренутку када је најугроженије због опште небриге о наслеђу, као и због специфичних политичких и друштвених околности.³ Брисање културног наслеђа, уз етничке промене које се дешавају више деценија у континуитету, корак је ка брисању српског националног идентитета на овом простору југа Србије.

Грађа прикупљена теренским истраживањима 2005. и 2006. године од посебног је значаја како због бележења њихове градитељске баштине, начина живота, веровања, обичаја, вештина тако и због оствареног непосредног контакта са становништвом.

Пажња је највише била усмерена на села, с обзиром на то да је у градовима остало само неколико примера ове врсте наслеђа, а осим тога није било неке веће разлике у начину грађења у граду и на селу. На терену смо се захваљујући гостопримљивом становништву углавном осећали добродошлим.⁴

1 У *Гласнику друштва конзервајора Србије*, бр. 31, 2007. године публикован је рад Ж. Стојичић Драгићевић, *Рекогносцирање народног традиционалног наслеђа на територији ошћина Бујановац и Прешево*.

2 Том приликом извршено је систематско рекогносцирање археолошког наслеђа, народног градитељства и наслеђа из народноослободилачких ратова. Екипу су чинили стручњаци Завода за заштиту споменика културе Ниш: Жиж Стојичић Драгићевић, етнолог, руководилац етнологских истраживања, Тони Чершков, археолог, руководилац археолошких истраживања, Александар Алексић, археолог, Миомир Стојановић, архитекта, Александар Ристић, архитекта, Дејан Палибрк, архитекта, Зоран Радосављевић, фотограф. Сарадници су били из Народног музеја у Београду Александар Ђорђевић и из Народног музеја у Врању Ива Лаковић, етнолог, Јелена Атанасовић, историчар.

3 Постављени задатак схваћен је као професионална и морална обавеза у циљу документовања преосталог традиционалног градитељског наслеђа различитих етничких група, као и традиције у ширем смислу, будући да је једно са другим у нераскидивој вези. Непосредан контакт са људима који овде живе и увид у њихов начин живота, веровања, обичаја, вештине употпунили су слику о наслеђу.

4 У селима где још увек живе Срби гостопримство је испуњено топлином, али и тугом, нарочито у селима и махалама са по неколико старачких домаћинстава. До те мере се људи овде осећају напуштено и заборављено, да је понекад било врло тешко оставити их. У Прешеву смо уочи Бајрама били у кући турске породице Есади. Од ових изузетно драгих и пријатних људи сазнали смо много тога о прошлости Прешева, као и о прошлости њихове породице, једине која је после ослобођења од Турака остала да живи у овој варошици. У селима насељеним Албанцима, такође, многи од сељана су нас угостили у својим домовима, ређе се дешавало да се нисмо осетили добродошлим.

Introduction

During 2005 and 2006, the Institute for Cultural Heritage Preservation Nis (Zavod za zaštitu spomenika kulture Niš) conducted an ethnographic heritage reconnaissance of the Bujanovac and Presevo municipalities,¹ which was part of a larger project named *An Ethnographic Heritage Reconnaissance of the municipalities of Bujanovac, Presevo and Medveđa*.²

The purpose of the national building heritage research, the very topic of this paper, was to document it in times when it was endangered the most, be it due to general negligence towards the heritage itself, as well as specific political and social circumstances.³ The fading of cultural heritage, accompanied by decades of continuous ethnic changes, has brought the Serbian national identity in these regions of southern Serbia one step closer to its disappearance.

The material acquired in this field research during 2005 and 2006 is of special importance not only because of the local people's building heritage, their ways of living, beliefs, customs and skills, but also because of the direct contact with the local population.

We focused our attention mainly on villages, given the fact that only a few representatives of this kind of heritage exist in towns, whereas no major differences in the building style between towns and villages were evidenced. We

1 In *Glasnik društva konzervatora Srbije*, no. 31, 2007, a paper titled *Rekognosciranje narodnog graditeljskog nasleđa na teritoriji opština Bujanovac i Preševo* by Z. Stojicic was published.

2 In the process, a systematic reconnaissance of archaeological heritage, national building practice, as well as the people's liberation wars heritage was carried out. The expert team consisted of: Ziza Stojicic Dragicevic (Žiža Stojčić Dragičević), an ethnologist, head of the ethnological research, Toni Čerskov (Toni Čerškov), an archaeologist, head of the archaeological research. Other expert team members include: Aleksandar Aleksić (Aleksandar Aleksić), an archaeologist, Miomir Stojanović (Miomir Stojanović) an architect, Aleksandar Ristic (Aleksandar Ristić), an architect and Dejan Palibrk, an architect. Associates were from the National Museum in Belgrade Aleksandar Djordjevic and from the National Museum in Vranje Iva Lakovic (Iva Laković), an ethnologist and Jelena Atanasovic (Jelena Atansović), a historian.

3 The task we had set for ourselves was perceived as our moral and professional obligation aimed at documenting the remains of not only the traditional building heritage of various ethnic groups, but the tradition itself in a wider sense, given that the two are mutually inherent. Direct contact with local people, a look into their ways of life, their beliefs, customs and skills have perfected the perspective of the heritage.

У селима где је становништво апсолутно или већинско албанско⁵ наше посете су биле најављене и очекиване. Од велике помоћи у реализацији истраживања био нам је локални водич и преводилац, с обзиром да није било једноставно споразумети се на српском језику.

Жене и деца (и школског узраста), као да нису знали ни једну српску реч.

Иначе, претходна, опсежнија етнолошка истраживања овог краја, јесу историјска, етнографска и политичка истраживања јужне Србије Јована Хаџи Васиљевића из 1913. године, као и антропогеографска истраживања Врањске котлине, Јована Трифуновског из 1963. године. Каснија истраживања вршена су током 1976. и 1977. у оквиру пројекта: *Истраживање и вредновање народног традиционалног живота у региону јужне Србије* 1979. године, у организацији Републичког завода за заштиту споменика културе.⁶

У селима где је становништво апсолутно или већинско албанско наше посете су биле најављене и очекиване. Од велике помоћи у реализацији истраживања био нам је локални водич и преводилац, с обзиром да није било једноставно споразумети се на српском језику. Жене и деца (и школског узраста), као да нису знали ни једну српску реч.

Иначе, претходна, опсежнија етнолошка истраживања овог краја, јесу историјска, етнографска и политичка истраживања јужне Србије Јована Хаџи Васиљевића из 1913. године, као и антропогеографска истраживања Врањске котлине, Јована Трифуновског из 1963. године. Каснија истраживања вршена су током 1976. и 1977. у оквиру пројекта: *Истраживање и вредновање народног грађевинарства у региону јужне Србије* 1979. године, у организацији Републичког завода за заштиту споменика културе.

5 Синоними за Албанце су: Арбанаси, Арнаути, Шиптари.

6 Истраживачки тим чинили су стручњаци Републичког завода за заштиту споменика културе Београд: Надежда Пешић Максимовић, етнолог, руководилац пројекта, Божидар Крстановић, етнолог, Ђорђе Митровић, архитекта, Иван Ушљебрка, архитекта, стручњаци Завода за заштиту споменика културе Ниш Драган Марковић, етнолог и Борислав Андрејевић, историчар, затим стручњаци Завода за заштиту споменика културе Краљево - Боривоје Радић, етнолог, Радмила Павићевић Поповић, етнолог, кустос Народног музеја у Лесковцу, Радмила Стојановић, етнолог. Документација са ових истраживања налази се у Републичком заводу за заштиту споменика културе, док је један мањи део документације (35 анкетних листова са фотографијама и неколико техничких цртежа) у Заводу за заштиту споменика културе Ниш.

felt comfortable on the field most of the time, thanks to the hospitality of the locals.⁴

In villages with the population consisting absolutely or mainly of Albanians⁵, our arrival in those villages had been previously announced and expected. A local guide and translator was of tremendous help in the conducting of our research, given that communicating in Serbian language was not an easy task. It was as if women and children (schoolage children as well) did not know a single Serbian word.

A previous, more extensive ethnological research of the area pertains to historical, ethnographic and political research of Southern Serbia conducted by Jovan Vasiljević (Jovan Vasiljević) in 1913, as well as anthropogeographical research of the Vranje basin (Vranjska kotlina) by Jovan Trifunovski in 1963. Later research was conducted in 1976 and 1977 as part of the *Research and Evaluation of the National Architecture in the Region of Southern Serbia* project (*Istraživanje i vrednovanje narodnog graditeljstva u regionu Južne Srbije*) in 1979, organized by the Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia (Republički zavod za zaštitu spomenika kulture).⁶

4 In villages still populated by Serbs, the hospitality was abundant in both kindness and sadness, especially in the villages and mahallas with a few aging households. People from around here feel deserted and forgotten to such an extent that leaving them has been extremely difficult. In Presevo, on the eve of Bairam, we were in the house of Turkish family Esadi. These extremely dear and pleasant people told us a lot about the past of Presevo, as well as about the past of their family, the only one that remained resident in this town after the liberation from the Turks.

Also, in villages populated by Albanians, many of the locals welcomed us into their homes. Rarely have we felt unwelcome.

5 Synonymes for Albanians include: Arbanasi, Arnauts, Shqiptars.

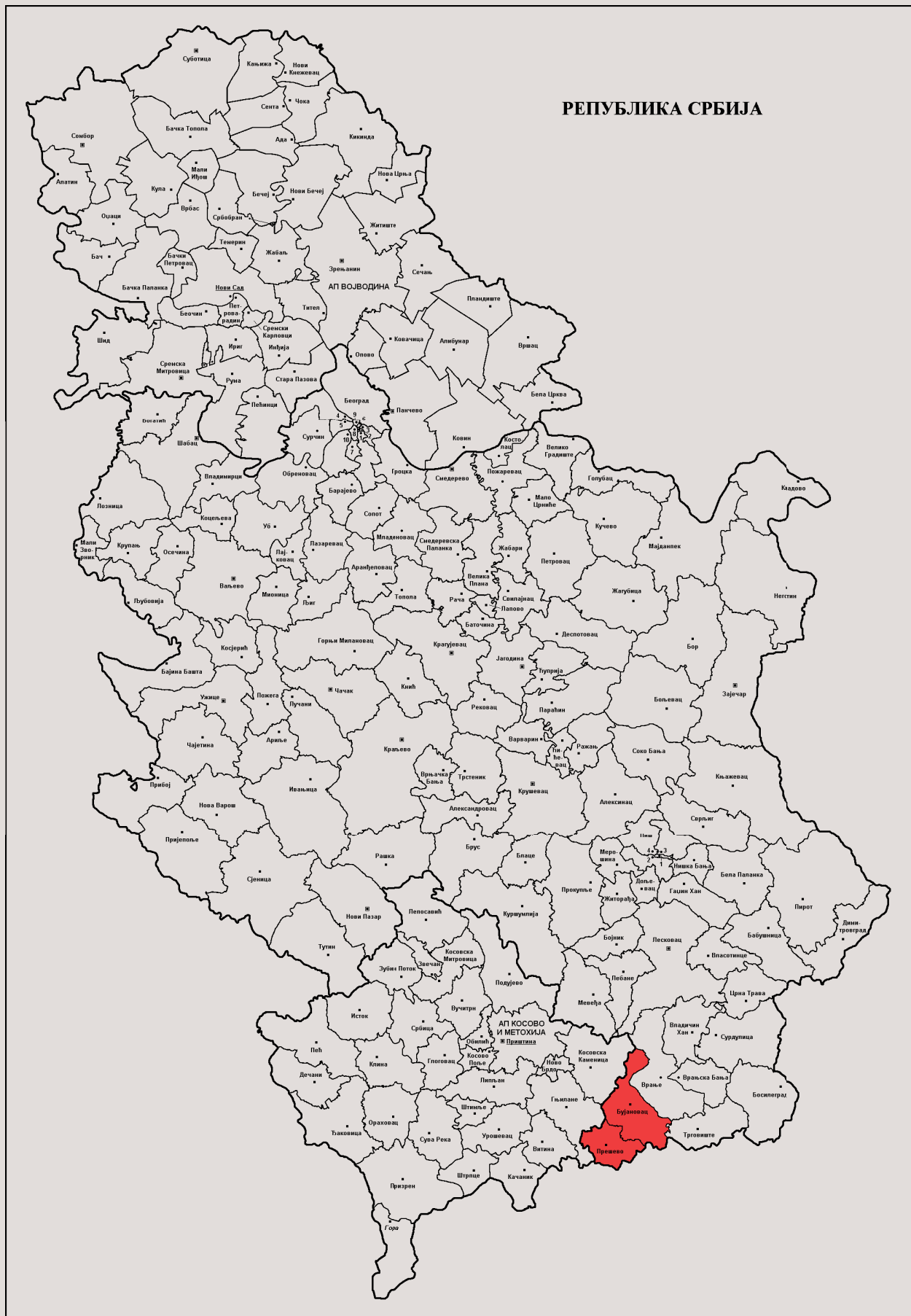
6 The research team consisted of the following expert team members: from the Republic Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia in Belgrade Nadezda Pestic Maksimovic (Nadežda Pešić Maksimović), an ethnologist and head of the research, Božidar Krstanovic (Božidar Krstanović), an ethnologist, Djordje Mitrovic (Đorđe Mitrović), an architect, Ivan Ušlebrka (Ivan Ušljebrka), an architect; from the Institute for the Protection of Cultural Monuments Nis Dragan Markovic (Dragan Marković), an ethnologist and Borislav Andrejevic (Borislav Andrejević), a historian; from the Institute for the Protection of Cultural Monuments Kraljevo Borivoje Radic (Borivoje Radić), an ethnologist and Radmila Pavicevic Popovic (Radmila Pavićević Popović), an ethnologist and a curator at Leskovac National Museum and Radmila Stojanovic (Radmila Stojanović), an ethnologist.

The research documentation is held at the Republic Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia (35 photo sheets with photographs of several technical sketches), while one small part of the documentation is at the Institute for the Protection of Cultural Monuments Nis.

Сл. 1 Мапа општина Бујановац и Прешево
 Figure 1 The Map of Bujanovac and Presevo Municipalities

I Опште карактеристике простора

Положај

Територија општина Бујановац и Прешево захвата простор крајњег југа Србије, у Пчињском округу. (Сл. 1) Укупна површина простора општине Бујановац износи 461km², док општина Прешево захвата површину од 264 км². Варошице Бујановац и Прешево представљају административне центре и највећа насељена места.

Општина Бујановац обухвата следећа села: Бараљевац, Биљача, Богдановац, Божињевац, Боровац, Братоселце, Брезница, Брњаре, Буштрање, Велики Трновац, Воганце, Врбан, Горње Ново Село, Грамада, Добросин, Доње Ново Село, Дрежница, Ђорђевац, Жбевац, Жужелџа, Зарбинце, Јабланица, Јастребац, Карадник, Кленике, Клиновац, Кончуљ, Кошарно, Кршевица, Куштица, Левосоје, Летовица, Лопардинце, Лукарце, Лучане, Љиљанце, Мали Трновац, Муховац, Неговац, Несалце, Осларе, Претина, Прибовце, Равно Бучје, Раковац, Русце, Самољица, Света Петка, Себрат, Сејаце, Спанчевац, Српска Кућа, Старац, Сухарно, Трејак, Турија, Узово и Чар.

Општини Прешево припадају села: Алиђерце, Берчевац, Бујић, Букуревац, Буковац, Буштрање, Големи Дол, Горња Шушаја, Госпођинце, Депце, Доња Шушаја, Жујинце, Илинце, Курбалија, Љаник, Мађаре, Миратовац, Норча, Ораовица, Печено, Рајинце, Ранатовце, Рељан, Свињиште, Сефер, Славујевац, Станевце, Стрезовце, Трнава, Цакановац, Церевајка, Црнотинце и Чукарка.

Крај је претежно планински са врховима: Китка (1292 м), Козјак (1285 м), Свети Илија (1271 м), Старац и Рујан (испод 1000 метара), испресецан рекама: Јужна Морава, Пчиња, Моравица, Трновачка, Кршевачка и Брезничка река. Велика природна богатства представљају: шуме, пашњаци, извори минералне воде, рудна богатства.

I General Features of the Region

Location

The region of Bujanovac and Presevo municipalities occupies an area in the far south of Serbia, and is located in the Pcinja district (Pčinjski okrug) (Figure 1). Total land area of the Municipality of Bujanovac is 461km², while the Municipality of Presevo covers 264km². The towns of Bujanovac and Presevo represent administrative centers and the largest populated places.

The Municipality of Bujanovac includes the following villages: Baraljevac, Biljaca (Biljača), Bogdanovac, Bozinjevac (Božinjjevac), Borovac, Bratoselce, Breznica, Brnjare, Bustranje (Buštranje), Veliki Trnovac, Vogance, Vrbani, Gornje Novo Selo, Gramada, Dobrosin, Donje Novo Selo, Dreznica (Drežnica), Djordjevac (Đorđevac), Zbevac (Žbevac), Zuzeljca (Žuželjeca), Zarbince, Jablanica, Jastrebac, Karadnik, Klenike, Klinovac, Konculj (Končulj), Kosarno (Košarno), Krsevica (Krševica), Kustica (Kuštica), Levosoje, Letovica, Lopardince, Lukarce, Lucane (Lučane), Ljiljance, Mali Trnovac, Muhovac, Negovac, Nesalce, Oslare, Pretina, Pribovce, Ravno Bucje (Ravno Bučje), Rakovac, Rusce, Samoljica, Sveta Petka, Sebrat, Sejace, Spancevac (Spančevac), Srpska Kuca (Srpska Kuća), Starac, Suharno, Trejak, Turija, Uzovo i Car (Čar).

The following villages fall under the Municipality of Presevo: Alidjerce (Alidjerce), Bercevac (Berčevac), Bujic (Bujić), Bukurevac, Bukovac, Bustranje, Golemi Dol, Gornja Susaja (Gornja Šušaja), Gospodjince (Gospodince), Depce, Donja Susaja (Donja Šušaja), Zujince (Žujince), Ilince, Kurbalija, Ljanik, Madjare (Mađare), Miratovac, Norca (Norča), Oraovica, Peceno (Pečeno), Rajince, Ranatovce, Reljan, Svinjiste (Svinjište), Sefer, Slavujevac, Stanevce, Strezovce, Trnava, Cakanovac, Cerevajka, Crnotince i Cukarka (Čukarka).

The area is mostly mountainous: Kitka (1292m), Kozjak (1285m) and Sveti Ilija (1271m), Starac and Rujan (peaks below 1000 meters), divided by the Juzna Morava (Južna Morava), the Pcinja (Pčinja), the Moravica, the Trnovacka (Trnovačka) and the Krsevacka (Krševačka) rivers. Significant natural resources include forests, pastures, mineral water springs, minerals.

Прошлост краја

На територији описаних општина налази се културно наслеђе из различитих историјских периода, што указује на богату прошлост. Своје трагове оставили су Дарданци, Хуни, затим Римљани, који су на периферији Прешева подигли римски град, са подграђем (Вукановић 1966 а: 5).

У близини Бујановца сачувана су античка насеља, у Трновцу и Краљевим Кућама. Византинци су владали овим просторима до почетка XII века, када је власт преузео српски жупан Вукан, а затим и остали владари из породице Немањића.

Из тог периода је и хрисовуља из 1381. године (први писани документ о Прешеву), у којој налазимо податак да је царица Јевдокија са сином Константином, приложила Манастиру Хиландару Цркву у Архиљевици, задужбину севастократора Дејана, са имањем и извесним добрима у Прешеву. У истим изворима, Бујановац је први пут поменут под именом Гојановци.

Српска управа трајала је до XV века, када су власт преузели Турци. У том периоду, захваљујући порасту становништва, Прешево је постало центар прешевског вилајета (Ризај 1968: 437).

У *Поменику Манастира Прохор Пчињски*, из XV века, Бујановац је уписан као насеље сеоског типа. Као варошица први пут се наводи у путописима Жан Палерна Форезјена из 1582. године (Самарџић 1961: 138). Спачевац, Сејаце, Јабланица, Црнотинце, Света Петка и Буковче су пре турских освајања, били читлуци Манастира Прохор Пчињски (Хаџи Васиљевић 1913: 95).

Према предању, Трновац и Кончуљ су најстарија села у општини Бујановац, а Норча и Биљача у општини Прешево.

Од краја XVII, па до прве половине XVIII века, у време аустро-турских ратова, на овим просторима дошло је до загишја у развоју села, а после тога и до масовног исељавања српског становништва. После тога је је велики број тих села, нарочито у врањској котлини, поново био насељен досељеницима из других области.

Српско-турски рат (1876-1878) донео је ослобођење неких српских крајева, али су Бујановац и подручје јужније од њега остали под Турском. Српско-турска граница постављена је 1878. код села Ристовац.

History of the Region

The area of the presented municipalities houses cultural heritage originating from different times in history, which indicates a rich past. Many nations have left their marks here, starting from Dardans and Huns, and all the way to Romans, who built a Roman City on the outskirts of Presevo, with a suburb (Vukanović 1966: 5).

Near Bujanovac, some of the antique villages have been preserved in Trnovac and Kraljeve Kuce (Kraljeve Kuće). The Byzantines ruled this region up until the beginning of the 12th century, when the Serbian mayor Vukan took over the authority, followed by other rulers from the Nemanjic family.

From that period, there is also a chrysobull dating from 1381 (the first written document about Presevo) which tells us about how the Empress Jevdokia with her son Constantine affiliated the church in Arhiljevica, an endowment of the Sevastocrat Dejan, to the monastery Hilandar, along with the accompanying property and certain assets in Presevo. In the same sources, Bujanovac is mentioned by the name of Gojanovci for the first time.

Serbian administration had endured until the 15th century, when new feudal lords, the Turks, came. During this period, thanks to the population increase, Presevo became the center of Presevo villas (Rizaj 1968: 437).

In the *Reminiscences of the Monastery of Venerable Prohor of Pcinja* (*Pomenik manastira Prohor Pčinjski - pomenik* is a commemorative set of prayers dedicated to both the living and the deceased) from the 15th century, Bujanovac is mentioned as a village-type settlement. In Jean Palerne Forézien's journals from 1582 (Samardžić 1961: 138), Bujanovac is mentioned as a town for the first time. Spancevac, Sejace, Jablanica, Crnotince, Sveta Petka and Bukovce comprised the land of the Monastery of Venerable Prohor of Pcinja (Hadži Vasiljević 1913: 95).

According to a legend, Trnovac and Konculj are the oldest villages in the Municipality of Bujanovac, while Norča (Norča) and Biljaca are the oldest villages in the Municipality of Presevo.

From the end of the 17th until the first half of the 18th centuries, during the Austro-Turkish wars, the development of villages in this area became stalled, followed by a massive emigration of the Serbian population. As a result, large number of villages, especially the ones in the Vranje basin, were resettled by immigrants coming from other regions.

The Serbian-Turkish war (1876-1878) brought about the liberation of some Serbian regions, but Bujanovac and the area south of it remained under Turkish authority. In 1878, the Serbian-Turkish border near the village of Ristovac was established.

Срби су упркос немирним и ратним временима успели да сачувају многе цркве и манастире. Најбољи примери су цркве у Великом Трновцу, Малом Трновцу, Турији.⁷

Ослобођење је овде дошло тек по завршетку Првог балканског рата 1912. године. У том периоду, захваљујући порасту становништва, започео је и развој Бујановца и Прешева. Бујановац је из сеоског прерастао у градско насеље, тако да је 23. јануара 1914. године и званично проглашен варошицом (Костић 1928: 32, 33). Године 1915. постао је седиште нахије, а после Другог светског рата па до 1950. био је среско место.

Пресудан утицај на развој целог региона имала је убрзана индустријализација после Другог светског рата, која је трајала до 80-их година XX века. У том периоду дошло је до већег насељавања становништва из планинских села у приградска и градска насеља. Почетком 80-их наступио је период десетогодишње економске, а тиме и друштвене кризе, која се манифестовала негативном стопом раста друштвеног производа, мањком инвестиција, падом запослености и животног стандарда.

Последњих година је број незапослених на територији ових општина око педесет процената, што говори да поменута друштвена и економска криза наставља да расте.

Становништво

Вишевековне сеобе на овом простору довеле су до значајних етничких промена, које се континуирано настављају.

У већ поменутој Повели Јевдокије Дејановић из 1381. године, Бујановац се помиње као село насељено Србима. Срби се сматрају *сѣаринцима* у читавом подручју Врањске котлине (Трифуновски 1963: 58).

Матице стариначких родова на простору Бујановца и Прешева су у: Раковцу, Лопардинцу, Великом Трновцу, Турији, Давидовцу (Трифуновски 1962: 59).

Најстарије староседелачке српске породице у Прешеву биле су Стефановићи и Ташко. Обе су по мушкој линији изумрле (Вукановић 1966 а: 9). У аутохтоне бујановачке породице убрајају се: Бекријци, Божанци, Баутовци, Шенђулци (Вукановић 1966 б: 72), као и Џавелци, Узунци, Стошинци, Лингурци (Трифуновски 1953-54: 328).

⁷ Занимљиво је да су села Мало Буштрање и Русце, још од периода турске владавине, била и остала подељена на два дела, тзв. *српско* и *турско*, с тим што раније *српско* сада припада општини Врање, а *турско* општини Бујановац. Граница између *српског* и *турског* Русца била је по средини Цркве Свети Илија. Та граница је зид који пресеца брод цркве по дужини, тако да је само један, *врањски* део, где постоји и иконостас, у богослужбеној употреби.

In spite of turbulent and warlike times, Serbs managed to preserve many churches and monasteries. The best examples of this achievement pertain to churches in Veliki Trnovac, Mali Trnovac and Turija.⁷

The liberation of these areas came only after the end of the First Balkan War in 1912. During this period, granted by the population increase, Bujanovac and Presevo began to flourish. From a mere village at first, Bujanovac slowly turned into an urban settlement, and on 23 Kanuary 1914 it was officially proclaimed a town (Kostić 1928: 32, 33). In 1915, the town became the center of the *nahiya* (in Turkish, *nahiya* is a form of district), and after World War II up until 1950 the town had the status of a district-like administrative unit called the *srez* (a second-level administrative unit which included several municipalities but not the whole district, and which was later abolished).

Rapid industrialization, which took place between the end of World War II and the 1980s, had a crucial influence on the development of the entire region. During this period, people from mountain villages increasingly begun to settle into suburban and urban areas. Starting from the 1980s, the area was hit by a decade of economic and social crisis, which manifested itself as a negative growth rate of gross domestic product, reduced investments, decline in employment and low life standard.

In recent years, the number of unemployed in these municipalities has been about 50 per cent, which indicates the continuation of the aforementioned social and economic crisis.

Population

Over the centuries, multiple migration movements in this area have led to significant ethnic changes, which have continued to this day.

In the aforementioned Jevdokija Dejanovic's chrysobull from 1381, Bujanovac is mentioned as a village inhabited by Serbs. Serbs are now looked upon as *natives* of the whole Vranje basin area (Trifunovski 1962: 58).

The base origins of all the native generations in Bujanovac and Presevo areas come from the villages of Rakovac,

⁷ It is interesting that, since the Turkish rule period, both villages of Malo Buštranje (Malo Buštranje) and Rusce have been divided into a so-called Serbian and Turkish part, whereby the *Serbian part* now belongs to the Municipality of Vranje, and the *Turkish part* belongs to the Municipality of Bujanovac. The border between the Turkish and the Serbian part of Rusce goes right through the middle of the St. Elijah Church. The border is a wall which intersects the nave of the church lengthwise, so that only one section of the *Vranje part* is functional and with an iconostasis.

Велике сеобе становништва од средњег века до данас измениле су првобитну етничку слику на овим просторима.

Етничке промене почеле су доласком Турака у другој половини XV века. Освајачки походи довели су до страдања и исељавања већег дела српског становништва и досељавања турских војника, спахија, управних и верских службеника.

После пада Врањског Поморавља под турску власт (1455) и најзад, после пада Србије (1459), па до опсаде Беча (1683) и продора аустријске војске до Скопља, Штипа и Ћустендила (1689-1690) нема поузданих података о етничком саставу овог дела Србије (Николић Стојанчевић 1974: 18).

Према неким историјским подацима, крајем XVII и почетком XVIII века почеле су сеобе муслиманских Арбанаса из северне Албаније, преко Метохије и Косова. (Вукановић 1966 а: 10).

Према другим изворима, ово насељавање је започело касније - у другој половини XVIII и почетком XIX века (Трифуновски 1963: 72). Први насељеници били су подршка и осталим сународницима да се овде населе.

Њихово порекло је из *фисова* - родова: Гаш, Хот, Бериша, Шаља, Краснић, Тсач, Кастрат, Крујежи, Климената. Међу арбанашким родовима било је и исламизованих, поарбанашених Срба (Трифуновски 1963: 74). Историјски извори сведоче да је већина сеоске муслиманске *раје* пореклом управо од домаћег, хришћанског становништва (Стојановски 1985: 49).

Досељеници нису били пријатељски расположени према староседеоцима, чему су узрок биле друштвено - политичке прилике тога доба, што је за последицу имало исељавање Срба са својих огњишта.

После 1878. године из ослобођених крајева југа Србије, а пре свега из Врања и околине, Арбанаси који су у претходним ратовима били подршка Турцима, напустили су тај простор и заједно са њима доселили се у околину Бујановца, Прешева, Куманова, области Новобрдске Криве реке, Горње Мораве, затим у Скопље, Тетово, Прилеп и Битољ (Трифуновски 1963: 75). Постоји податак да је том приликом у Бујановац досељено 2500 Турака и муслиманских Арбанаса. Они су овде основали Мухадирску или Деда Баут махалу, данас познатију као Горњу махалу (Савић 1922: 197).

У другој половини XIX века, у Бујановац су се доселиле две цинцарске породице из Куманова (старином из Москопоља) и око двадесет јеврејских породица (Вукановић, 1878: 117), одакле су се многе од њих 1912. године одселиле у Скопље, Солун и друге трговачке центре (Вукановић 1966 б: 72).

Lopardince, Veliki Trnovac, Turija, Davidovac (Trifunovski 1962: 59)...

The oldest indigenous Serbian families in Presevo were the Stefanovics (Stefanovići) and the Taskos (Taško). Both of these families were extinct by the male line (Vukanović 1966: 9). Autochthonous Bujanovac families include: Bekrijci, Bozanci (Božanci), Bautovci, Sendjulci (Šeđulci) (Vukanović 1966: 72), as well as Dzavelci (Džavelci), Uzunci, Stosinci (Stošinci), Lingurci (Trifunovski 1953-1954: 328).

Since the Middle Ages, the original ethnic image of this region has been changed due to large migration movements of the population.

Ethnic changes began with the arrival of Turks in the second half of the 15th century. That conquest led to the suffering and emigration of a large part of Serbian population, and the subsequent settlement of Turkish soldiers, the *sipahis* (Turkish elite cavalry corps) which became the administrative and religious officials in this region.

Since the fall of Vranjsko Pomoravlje under the Turkish rule (1455) and finally after the fall of Serbia in 1459 and all the way until the siege from Vienna (1683) and the penetration of the Austrian army towards Skopje, Stip (Štip) and Custendil (Ćustendil) in 1689-1690, there have been no reliable data on the ethnic composition of this part of Serbia (Nikolić Stojančević 1974: 18).

According to some historical data, the migration of Muslim Arbanasi from northern Albania over Metohija and Kosovo, began at the end of the 17th and the beginning of the 18th centuries (Vukanović 1966: 10).

However, according to some other sources, this settlement began later - in the second half of the 18th and early 19th centuries (Trifunovski 1963: 72). The first settlers provided support to other compatriots who intended to settle here afterwards.

Their immediate family origins come from *fisses* (*consanguinity tribes*),⁸ such as: Gas (Gaš), Hot, Berisa (Beriša), Salja (Šalja), Krasnic (Krasnić), Tsac (Tsač), Kastrat, Krujezi, Klimenata. There is evidence that fisses also included Serbs assimilated through Muhammadan and Arbanite teachings (Trifunovski 1963: 74). Historical sources testify that most of the *rural* Muslims actually originate from the native Christian population (Stojanovski 1985: 49).

The immigrants were not friendly to the natives - a situation caused by the socio-political situation of the time, which resulted in emigration of the Serbs from their homes.

⁸ Albanian *fisses* are blood-related ethnic communities across a territory. They rarely interact with each other, except in the case of feuds. Their dwellings resemble small fortresses rather than residential houses and are protected by high walls with narrow windows adapted for firing (Grujić, 2014: 48)

По ослобађању, у Бујановац и Прешево доселили су се Срби из Врањске котлине, док су многе албанске породице из Прешева прешле у Скопље (Вукановић 1966 а: 7).

У периоду од 1918. до 1940. у Бујановац су досељавани и српски родови из Врања, Гњилана, Призрена, Велеса, Куманова. Према подацима из 1950. године, становништво Бујановца чинило је 2.796 Срба, 460 Рома и 90 Арбанаса (Трифуновски 1953-54: 330).

Веће сеобе на овом подручју догодиле су се после Другог светског рата и у том периоду је знатан број Срба исељен у Каравуково и Српски Милетић у Бачкој (Трифуновски 1963: 72).

Разлози кретања становништва поред ратова, били су и неповољни услови за живот, због чега је дошло до напуштања планинских и насељавања плодних равничарских села.

Такође, потреба за сигурнијим послом привукла је многе из села у варошице Бујановац и Прешево, у периоду њиховог израстања у развијеније привредне центре.

Током 60-их година XX века, Јован Трифуновски је у својим истраживањима утврдио да је велики број тадашњег српског становништва Врањске котлине из непосредне околине Горње Пчиње и то: из Трговишта (два рода, 14 домова), из Јабланице (један род, један дом), Новог села (два рода, два дома), Шапранца (седам родова, 24 дома), Шаинца (девет родова, 22 дома). Други досељеници су из околине Прешева, а међу њима из Ливокоја (један род, шест домова), Маминца (један род, један дом), Стрезовца (један род, један дом), Самољице (два рода, 10 домова), Несалца (два рода, три дома), Букуревца (један род, четири дома), Буштрања (један род, два дома), Рајинца (два рода, шест домова), Жујунца (један род, седам домова), Драгушице - данас напуштеног села (два рода, три дома), Алићерца (два рода, седам домова), Лучана (четири рода, 10 домова), Биљаче (пет родова, 29 домова), Рељана (три рода, 10 домова), Трнавe (осам родова, 58 домова), Ораховца (21 род, 68 домова), Ослара (пет родова, 32 дома) (Трифуновски 1963: 60).

У наведеном периоду истраживања, забележено је да је српско становништво било у огромној већини. У свим селима Срби су били једино или већинско становништво, осим у Трновцу и Турији. Рома и Албанаца било је у много мањем броју. Они нису имали своја етнички чиста насеља. Албанаца је било у три, а Рома у 26 насеља (Трифуновски 1963: 57).

Међу Ромима је било православних и муслимана. Православним Ромима (Ђорговцима, Карађорђевицима) матерњи језик је српски, а муслиманским Ромима (Ашкалијама), албански. Роми су у прошлости најчешће били ковачи и поткивачи - *налбаџини*. Ковачких радионица било је у Муховцу, Зарбинцу, Ораховцу, Трновцу, Лучану.

After 1878, the Arbanasi, who had been supporting the Turks in the previous wars, abandoned the liberated parts of the southern Serbia (especially Vranje and its surroundings), and together with the Turks settled into the areas of Bujanovac, Presevo, Kumanovo, the area of the Novobrdaska Kriva river, the Gornja Morava river, as well as Skopje, Tetovo, Prilep and Bitola (Trifunovski 1963: 75). There are reports showing that 2500 Turks and Muslim Arbanasi populated the city of Bujanovac on that occasion. They founded Muhajiri mahalla there, or Deda Baut mahalla, today known as Gornja Mahala (Savić 1922: 197).

In the second half of the 19th century, after the Serbian-Turkish war in 1877-1878, two *Cincar*⁹ families from Kumanovo (Moskopolis natives) and around twenty Jewish families settled in Bujanovac (Vukanović 1878: 117), many of whom moved to Skopje, Thessaloniki and other trading centers in 1912 (Vukanović 1966: 72).

After Bujanovac and Presevo had been liberated, Serbs from the Vranje basin began to populate them, whereas many Albanian families moved from Presevo to Skopje (Vukanović 1966 а: 7).

In the period between 1918 and 1940, Bujanovac was also populated by Serbian families coming from Vranje, Gnjilane, Prizren, Veles and Kumanovo. According to data from 1950, the population of Bujanovac consisted of 2,796 Serbs, 460 Roma and 90 Arbanas (Trifunovski 1953-1954: 330).

Larger migrations in this area occurred after World War II, when a number of Serbs moved to Karavukovo and Srpski Miletić (Srpski Miletić) near Backa (Bačka) (Trifunovski 1963: 72).

Beside wars, reasons for migrations also pertain to unsuitable life conditions, which is why people started to leave the mountain areas and began to inhabit villages in the fertile flatlands.

Also, the need for a more stable employment led many people to move from villages into towns of Bujanovac and Presevo, at the time when these two were becoming developed trade centers.

In the 1960s, Jovan Trifunovski's research showed that a large portion of Serbian population of the Vranje basin of the time settled in immediate surroundings of Gornja Pcinja (Gornja Pčinja), as follows: from Trgoviste (Trgovište: 2 families, 14 homes), from Jablanica (1 family, 1 home), Novo selo (2 families, 2 homes), Sapranac (Šapranac: 7 families, 24 homes), Sajince (Šajince: 9 families, 22 homes). Other immigrants originated from the vicinity of Presevo, including

⁹ The Cincars were part of the Vlach people who inhabited the Balkan Peninsula at that time. They never had a state of their own, but they were known mostly as Orthodox people highly skilled in trading and farming.

У периоду после шездесетих па до осамдесетих година XX века дошло је до великих сеоба српског становништва, што је за последицу имало значајне демографске промене, у којима су нека села (Норча, Ораовица, Црнотинце) постала *албанска* (Ђорђевић 1984: 249).

Становништво се исељавало у индустријске градове: Врање, Лесковац, Светозарево (Јагодину), Ђуприју, Београд, тако да су ова померања допринела одумирању већег броја српских села, нарочито планинских, махалског типа, али и претварању српских или мешовитих у *албанска*.

Албанска села су данас и поред великог броја људи одсељених у иностранство (Аустрија, Немачка, Француска, Холандија...) густо насељена, као нпр., Трновац који има 9000 становника, док је највеће село у општини Прешево Ораовица са 6000 становника. У просеку, једна албанска породица има од осам до 10 чланова, док просечна српска породица има два до три члана.⁸

Привреда

До друге половине XIX века, главна привредна грана на просторима општина Прешево и Бујановац, пре свега у планинским селима, било је екстензивно сточарство, од чега су економски зависиле готово све породице. Највише су гајене овце и говеда, а затим свиње и коњи. Од великог значаја за живот била је производња сточарских производа: масла, сира, вунених и кожних производа. Она је превазилазила потребе једног домаћинства, па је добар део нуђен тржишту.

Од житарица је највише гајена пшеница (око 40% укупне обрадиве површине било је под овом житарицом), а затим кукуруз, јечам, овас, раж.

Шумарство је такође било важна привредна грана, с обзиром на то да је велика површина земље под шумама.

После 1878. године дошло је до значајнијег развоја заната и трговине, пре свега у градовима. Поред ужарског заната, развили су се и кондурџијски, абацијски, а у нешто мањој мери и грнчарски, качарски, коларски, самарџијски.

Неки од ових заната појавили су се и раније.

До краја XIX и почеком XX века развили су се и други занати: ковачки, столарски, каменорезачки, поткивачки, терзијски, мутавџијски, коритарски, пинтерски, рабаџијски, калаџијски, сакаџијски, ћурчијски,

those from Levosoje (1 family, 6 homes), Mamince (1 family, 1 home), Strezovce (1 family, 1 home), Samoljica (2 families, 10 homes), Nesalce (2 families, 3 homes), Bukurevac (1 family, 4 homes), Bustranje (1 family, 2 homes), Rajinac (2 families, 6 homes), Zujunce (Žujunce: 1 family, 7 homes), Dragusica (Dragušica, which is an abandoned village today: 2 families, 3 homes), Alidjerce (2 families, 7 homes), Lucane (4 families, 10 homes), Biljaca (5 families, 29 homes), Reljana (3 families, 10 homes), Trnava (8 families, 58 homes) Orahovac (21 families, 68 homes), Oslare (5 families, 32 homes) (Trifunovski 1963: 60).

The aforementioned period survey showed that Serbs represented the vast majority of the population. The population in all of the villages comprised exclusively or mainly of Serbs, except in Trnovac and Turija. The Romani and the Albanians were in far less number. They did not have their ethnically clean settlements. The Albanians populated 3, while the Romani were present in 26 settlements (Trifunovski 1963: 57).

There were both Orthodox and Muslim Romani present. For Orthodox Romani, (the Djorgovs, the Karadjordjevs), the mother tongue was Serbian language, while for Muslim Romani (the Ashkalis) it was Albanian language respectively. In the past, most of the Romani people worked as blacksmiths and farriers - locally known by the Turkish word *nalbatini*. Blacksmith workshops of the time can be found in Muhovac, Zarbince, Orahovac, Trnovac, Lucan.

From the 1960s to the 1980s, there had been great migrations of the Serbian population, which resulted in significant demographic changes, during which some of the villages (Norca, Oraovica and Crnotince) became *Albanian* (Ђорђевић 1984: 249).

The population moved to industrial cities: Vranje, Leskovac, Svetozarevo (Jagodina), Cuprija (Ćuprija), Belgrade, so it is these movements that contributed to the extinction of a large number of Serbian villages, especially those mountainous mahalla-types, but they also caused Serbian and mixed nationality villages to become converted into *Albanian* ones.

In spite of a large number of people who have gone abroad (to Austria, Germany, France, the Netherlands...), Albanian villages today are still densely populated, e.g. Trnovac has 9000 residents, whereas Oraovica, the largest village in the Municipality of Presevo, has 6000 residents. On average, an Albanian family has 8 to 10 members, whereas an average Serbian family has 2 to 3 members.¹⁰

⁸ До средине XIX века живело се у многољудним породичним задругама. Поштовање и уважавање старијих је основна карактеристика ових задруга. Последња задруга у Клиновцу, распала се братском деобом 1952. године. Бројала је 17 чланова.

¹⁰ By the mid 19th century, people lived in family communities of many members. Respect and appreciation of the elderly was a basic characteristic of these communities. The last of such communities was the one in Klinovac, which fell apart when member brothers divided it in 1952. It had 17 members.

Сл. 2 Јабланица
Figure 2 Jablanica

ужарски, столарски, дрводељски, пекарски, калдрмцијски, дунђерски.

Двадесетих година XX века, у Бујановцу је регистровано 100 трговаца и 123 занатлије. Међу занатлијама највише је било: терзија (20), пекара (11), обућара (10), а затим: ковача (осам), мутавџија (седам), поткивача (шест), касапина (шест), бачвара (пет), кројача (четири), бербера (четири), абација (четири), пиљара (четири), столара (три), лимара (три), опанчара (два), казанџија (два), сајџија (два), самарџија (два), бојџија (два) (Савић 1929: 154).

Трговало се: житом, стоком, црепом, дуваном, кудељом, производима од козине, семеном бундеве, кромпиром, шеваром.

Већи сеоски занатски и трговачки центар у овом крају било је село Кленике.

То се местио сасиоји њросио од једне чаршије у којој има 36 дућана, радионица и механа, а ниједне куће за ситановање. Све дућанџије и занатлије из околних су села, а честио и из удаљених села (Хаџи Васиљевић 1913: 59).

Дуги низ година гајен је дуван, чија је производња интензивирана после Првог светског рата.

Economy

Up until the second half of the 19th century, the main economic branch in the area of these municipalities, primarily in mountain villages, was in the form of an extensive livestock breeding, which almost all families economically depended upon. Mostly sheep and cattle were bred, followed by pigs and horses. The production of livestock products, such as butter, cheese, wool and leather was of great existential importance. Once it surpassed the needs of a household, any surplus thereof would be offered on the marketplace.

Of all the grain products, primarily wheat has been cultivated (about 40 per cent of the total arable land was sown with wheat), followed by corn, barley, oats and rye.

Forestry has also been an important part of the economy, given the fact that large areas of the country are covered with forests.

After 1878, a significant development of crafts and trade occurred, primarily in towns. In addition to ropery, the trades of shoemaking and tailory were also highly developed, while crafts like pottery, coach-making, tub-making and leathercraft have been present to a lesser extent.

Сл. 3 Детаљ, Трновац
Figure 3 A Detail, Trnovac

У равничарским селима, после Другог светског рата настављено је са гајењем дувана, житарица, конопље, а почео се узгајати и бели дуд, коришћен у производњи свиле.

Данас је у планинским селима, у смањеном обиму, опстало сточарство (Сл. 2), а производња дувана у равничарским селима, па се на фасадама појединих кућа још увек могу видети венци дувана, остављени да се суше. (Сл. 3)

Индустријализација је у великој мери допринела да у српским селима сточарство, земљорадња и занати постану запостављене привредне гране, а у албанским селима (изузетак је Ораовица), може се рећи и заборављене.

Међу Албанцима је велики број оних који нису завршили средњу школу и немају посао, а издржавају се од новчане помоћи чланова породице који живе и раде у иностранству.

Some of these crafts had appeared even earlier.

By the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, other crafts developed as well: forging, carpentry, stone-cutting, farriery, native clothing, weavery, trough-making, cooperage, carrying, pot mending, water bearing, leather-craft, carpentry, woodworking, baking, roadwork, masonry...

In the 1920s, around 100 merchants and 123 craftsmen were registered in Bujanovac. Most of the craftsmen were: native cloths makers (20), bakers (11), shoemakers (10), and then: blacksmiths (8), weavers (7), farriers (6), butchers (6), coopers (5) tailors (4), barbers (4), aba-tailors (4), grocers (4), carpenters (3), tinsmiths (3), opanak-makers (2)¹¹, tank makers (2), watchmakers (2), tanners (2) and dying (2) (Savić 1929: 154).

They traded in: grain, livestock, tiles, tobacco, cowpea, goat products, pumpkin seeds, potatoes, sheepskin.

A somewhat large crafts and trading center in this area was the village of Klenike.

¹¹ *Opanak* (pl.*opanci*) - traditional Serbian peasant footwear of the time.

Сл. 4 Махала у Јабланици
Figure 4 A Mahalla in Jastrebac

Село

У зависности од терена где су се формирала, разликују се планински - разбијени и равничарски - збијени тип села.

Села разбијеног типа подељена су на *махале* - засеоке, насељене родовима, чије су куће одвојене од кућа других родова брдима, ливадама, потоцима, шумама. Некада су махале различитих села ближе једна другој од појединих махала које припадају истом селу. Многе од родовских махала су временом изгубиле ту карактеристику увећавањем и досељавањем других родова.

Постоје веома мале планинске махале, каква је, нпр., у Јастрепцу, која броји само пет кућа. (Сл. 4)

Равничарска села смештена поред магистралних путева, збијеног су типа (Сл. 5), са родовским *махалама*, названим: Ђурђијце, Кожљарце, Јанковце, Баба Стојинце, Крстинце, Ристинка, Ковачевска, Млашинска, Марковска, Велиновска, Рашинска.⁹

Имена *махала* (углавном српска) добијана су и по топографским карактеристикама: Присоја, Брестике, Ливаде, Запође, Језерска, Тополска, Окуке, Раскршће, Осоје; по занимању: Соколци, Ђурђијци, Дуванџији; по

This place simply consists of just one commercial zone composed of 36 stores, workshops and inns, yet not a single residential house. All the sellers and craftsmen come from the surrounding and often distant villages (Hadži Vasiljević 1913: 59).

For many years, tobacco had been cultivated, the production of which was intensified after World War I.

Villages located in the flatlands were still involved in cultivating hemp, grains and tobacco after World War II, with the addition of white mulberry, which was used in the production of silk.

Although declined, livestock farming can still be found in mountain villages today (*Figure 2*), and the same goes for flatland villages when it comes to tobacco. Even today, threaded tobacco can still be seen hanging on the facades of some of the houses, left to dry (*Figure 3*).

Industrialization has greatly contributed to farming, agriculture and crafts becoming abandoned economic branches in Serbian villages, while in *Albanian* villages (with the exception of Oraovica) they are almost completely gone. There are many Albanians who have not finished high school and who do not have a job, so they live on financial support provided by their family members who live and work abroad.

Сл. 5 Летовица
Figure 5 Letovica

религијском (мистичком) одређењу: нпр. Дервишка; затим по положају који заузимају: Доња, Средња и Горња; по пореклу становника: Чарска, Шопови, Грмодолци, Љиганци; и по старини: Старо село, Селиште, Село.

Махале у којима данас живе Албанци су: Латифи, Меметска, Мухацијска, Дервишка, Забаш, Џинај, Размер, Дурчинска, Мурта, Сеида, Хидска, Сахитска, Камберска, Бећирска, Гаш, Тач, Калиман, Кољо, Динеракт, Лиман...

Села окружује већи број потеса. Док су нека од имена *махала* мењана у зависности од кретања становништва, потеси (њиве и пашњаци у атару) су задржали старе називе, тако да су данас и у селима у којима је становништво само албанско, потеси са наглашеном српском топонимијом: Старо село, Пресвета, Селиште, Кућиште,

9 У другој половини XVIII и првој половини XIX века било је родова који су бројали од 15 до преко 30 домаћинстава. Такви су родови шездесетих година XX века били, нпр., у Старцу: Баба Стајинци (23 *домаћинства*), Церовчани (18), у Бараљевцу Павловци (21), у Спанчевцу Бекријци (15), у Сејацу Николинци (20), у Клиновцу: Ковачевци (34), Мутавци (23) и Деда Ристинци (18), у Кршевици: Николинци (27), Коларци (33), у Жбевцу: Пољанчани (21), Лишковци (27).

Villages

Depending on the terrain where villages have been formed, two types of villages emerge: scattered villages in the mountains and clustered villages in the flatland areas.

Villages scattered over a mountain are divided into *mahallas*, or hamlets. They are populated by families organized into groups, and their houses are separated from the houses of other families by hills, meadows, streams and forests.

Sometimes, mahallas of different villages would be closer to one another than the mahallas of one and the same village.

Over time, the arrival of new families has led to the mahallas losing that characteristic feature.

There are some small mountain mahallas, such as the ones on the Jastrebac, which have only five houses (*Figure 4*).

Flatland villages are located along main roads and are largely urbanized. These villages are of a clustered settlement type (*Figure 5*), and also include family mahallas they were named after: Curcijce (Ćurcijce), Kozljарce (Kožljарce), Jankovce, Baba Stojince, Krstince, Ristinka, Kovacevska (Kovačevska), Mlasinska (Mlašinska), Markovska, Velinovska, Rasinska (Rasinska)...¹²

Сл. 6 Окућница Станоја Павловића, Клиновац
Figure 6 Stanoje Pavlovic's Curtilage, Klinovac

Ограђе, Грамађе, Коло, Влашке трле, Вртешка, Заједнице, Зелениште, Ђерен, Дренке, Бучила, Ледине, Кукавица, Конопљиште, Колоније, Бањка, Црквиште, Манастириште, Старо гробље, Врбе, Ледине, Голема ливада, Станови, Њиве, Цер.

Има, међутим, потеса у овим селима названих: Гурудан, Чешме, Бузалок, Лужец, Бијешка, Аратекишос, Радец, Руганеза, Тарарекас.

У пространим атарима села постојале су појате (сточарска насеља). Тамо је у летњем периоду, пре свега због богате испаше, боравила стока. Са оближњих појата сточари су се са стоком увече враћали кући, док су на оним удаљенијим, остајали до краја сезоне.

Ова су насеља данас у великој мери напуштена.

Многа равничарска села имају старо село у планини, одакле су спуштајући се према путу, досељавани најстарији родови.

У планинским подручјима, чест је случај да једна школа, верски објекат и гробље буду заједнички за више села или махала. Тако, нпр., села Бараљевац, Дрежница и Кленике имају заједничко гробље и цркву.

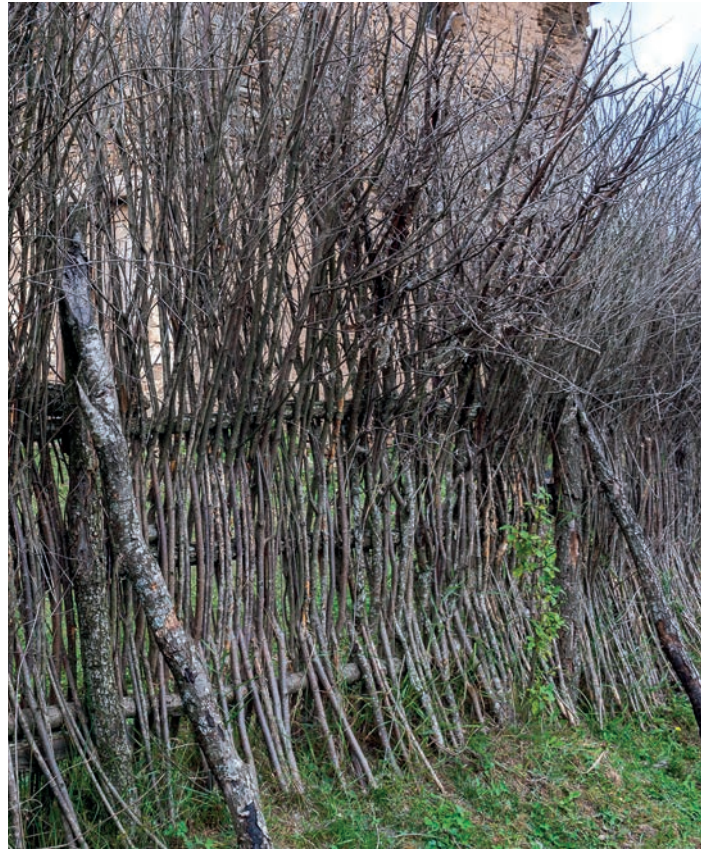
The names (which were mainly Serbian) of the mahallas were derived from topographic characteristics: Prisoja, Zapodje (Zapode), Jezerska, Topolska, Okuka, Raskrsce, (Raskršće), Osoje; or from occupation: Sokolci, Curcijci (Ćurčijci), Duvandzijci (Duvandžijci); or from religious (mystical) meanings, Dervish (Derviška); then from the position they occupy: Lower (Donja), Middle (Srednja) and Upper (Gornja); from inhabitants origin: Carska (Čarska), Sopovi (Šopovi), Grmodolci, Ljiganci; or from age: Staro Selo, Seliste (Selište) i Selo.

Mahallas inhabited by the Albanians are: Latifi, Memetska, Muhadžijska (Muhadžijska), Derviska (Derviška), Zabas (Zabaš), Ginaj (Džinaj), Razmer, Durcinska (Durčin), Murta,

12 In the second half of the 18th and the first half of the 19th centuries, there were families counting between 15 to over 30 households. Such were the families of the 1960s, for example, in Starce: Baba Stajinci (23 homes), Cerovcani (Cerovčani: 18 homes); in Baraljevac: Pavlovci (21 homes); In Spankevac, Bekrijca (15 homes); in Sejac: Nikolinci (20 homes); in Klinovac: Kovacevci, (Kovačevci: 34 homes), Mutavdzici (Mutavdžici: 23 homes) and Deda Ristinci (18 homes); in Krsevica: Nikolinci (27 homes), Kolarci (33 homes); in Zbevac: Poljancani (Poljančani: 21 homes), Liskovci (Liškovci: 27 homes)...

Сл. 7 Ограда, Бараљевац
Figure 7 A Fence, Baraljevac

Сл. 8 Ограда, Буковац
Figure 8 A Fence, Bukovac

Слично је и у равничарским селима, где је драстично смањен број становника. Школа у селу Света Петка прихвата ученике из још 12 околних села: Узово, Претина, Спанчевац, Левосоје, Себрат, Куштица, Јабланица, Сејаци, Бараљевац, Кленике, Брњаре, Дрежница.

Јован Хаџи Васиљевић у делу *Јужна Сџара Србија* наводи да су 1876. године у Прешеви и Трновцу отворене турске школе.

У селима са албанским становништвом, последњих година XX века изграђен је већи број џамија и школа.

Традиционалну сеоску окућницу на овим просторима чине кућа и пратеће помоћне зграде у истом *двору* - дворишту. (Сл. 6)

Дворишта су ограда каменом (Сл.7), ћерпичем или плетером (Сл. 8) у зависности од материјала који преовлађује у околини. На улазу су велика и мала *џорџа* - дрвена капија, наткривене двоводним кровом. (Сл. 9)

Велика *џорџа* је двокрилна и користи се за запрежна кола, док је мала за људе.

Положај и распоред зграда у дворишту у великој мери био је условљен изгледом терена. Кућа је у односу на кућиште у равничарским селима најчешће уз обод дворишта, док су задња страна или бочне стране окренуте према улици. Око куће су помоћне зграде: амбар,

Seida, Hidska, Sahitska, Kamberska, Becirska (Bećirska), Gas (Gaš), Tac (Tač), Kaliman, Koljo, Dinerakt, Liman...

These villages are surrounded by a number of farmland areas. While some *mahalla* names got changed as the population changed, farmland areas (fields and pastures within a district) have kept their old Serbian toponyms, even though they are populated mostly by Albanians: Staro Selo, Presveta, Seliste, Kucise (Kućište), Ogradje (Ograđe), Gramadje (Gramade), Kolo, Vlaske trle (Vlaške trle), Vrteska (Vrteska), Zajednice, Zeleniste (Zelenište), Ceren (Čeren), Drenke, Bucila (Bučila), Ledine, Kukavica, Konopljiste (Konopljište), Kolonije, Banjka, Crkviste (Crkvište), Manastiriste (Manastirište), Staro Groblje, Vrbe, Ledine, Golema Livada, Stanovi, Njive, Cer.

There are, however, some farmland areas in these villages bearing names like: Gurudan (Blato, eng. *mud*), Cesme (Česme), Buzalok, Luzec (Lužec), Bijeska (Biješka), Aratekosos (Aratekišos), Radec, Ruganeza, Tararekas.

The vast village districts also included a group of *huts* (small cattle-breeding settlements), locally known as *pojate* (pl.). These were occupied by livestock in the summer, due to rich grazing potential. If the settlements were nearby, then cowherds and their livestock would be returning home

Сл. 9 Порта Есади Шаћирија, Рајинце
Figure 9 Esadi Saciri's Gates (port), Rajince

кош, плевња, штала, шупа, обор, кокошињац, трло, казаница, једноделна зградаца - *одаја*, млекар или *фланик*.

У средишњем делу дворишта најчешће се налазе чесма или бунар. Бунари су се почели изграђивати крајем XVIII или почетком XIX века, када се број становника повећао а *кладенци* - извори, одакле је доношена вода, почели полако напуштати (Стојановић 1987: 158, 159).

У оквиру окућнице често је и нова кућа.

Код Албанаца окућнице су сличне српским, с том разликом што код њих нема казаница и обора.

Овако организована окућница задовољава основне потребе сеоског домаћинства.

¹³ The terms *courtyard* or *court* are more specific to Moravian villages, whereas people in the mountain villages may utilize some localized, slightly modified terms for the *yard*.

every evening, whereas if the settlements were far away, they would stay there during the entire season.

These settlements have largely disappeared today.

Many flatland villages have an old village in the mountain, from where the oldest families descended and settled down the area.

In mountainous areas, it is often the case that one school, one religious building and one cemetery are common to several villages or mahallas. For instance, villages of Baraljevac, Dreznica and Klenike have a common cemetery and a common church.

A similar situation exists when it comes to flatland villages, where the number of inhabitants has been drastically reduced. A school in the village of Sveta Petka admits pupils from 12 nearby villages: Uzovo, Pretina, Spancevac, Levosoje, Sebrat, Kustica, Jablanica, Sejace, Baraljevac, Klenike, Brnjare, Dreznica.

In his book *Južna Stara Srbija*, Jovan Hadzi Vasiljević (Jovan Hadži Vasiljević) states that Turkish schools were opened in Presevo and Trnovac in 1876.

In villages with Albanian population, a number of mosques and schools have been built over the last several years of the 20th century.

Traditional rural curtilages in these areas consist of: a house with accompanying auxiliary buildings within the same yard - a *courtyard* (Figure 6).¹³

The yards are enclosed by stone (Figure 7), adobe or wattle (Figure 8), depending on the material available in the immediate surroundings. At the entrance, there is one large and one small wooden gate - a *port*, covered with a small gabled roof (Figure 9). The large *port* is double-winged and is used for carriages, while the small one is used for people.

The position and layout of the buildings in the yard has been conditioned mainly by the terrain. In relation to the household, houses of the flatland villages are often alongside the edge of the yard, with their rear or lateral sides facing the street. There are auxiliary facility (economic) buildings around the house: a garner, a corncrib, a barn, stables, a shed, a stall, a hencoop, a sheepfold, a tank room, a one-part chamber (*odajka*) and a dairy (*flanik*).

If a drinking water fountain or well is in the yard, it is most often located in the central part of it. People began digging their own wells between the end of the 18th and the beginning of the 19th centuries when the inhabitants population increased, so they slowly stopped bringing water from distant *springs* and wells, from which the water was originally obtained (Stojanović 1987: 158, 159).

Often, a new house would be built within a curtilage.

Albanian curtilages are similar to Serbian, the only difference being the absence of a tank room and a stall.

Such organized curtilages provide for the basic needs of a rural household.

Сл. 10 Кућа Симоновића, Воганце
Figure 10 The Simonovics' House, Vogance

II Куће

Типологија

На основу затеченог стања на терену, према употребљеном материјалу за градњу, могуће је издвојити бондручну (Сл. 10) и камену кућу. (Сл. 11) На основу хоризонталног просторног развоја, разликују се следећи подтипови:

- Једноделна кућа, (Сл. 12; Каталог Сл. 140, 141; цртеж 140 а, б, ц, д) квадратне основе, без трема или са подужним тремом. (Сл. 13; Каталог Сл. 151, 152; цртежи 151 а, б, ц, д)
- Дводелна кућа, правоугаоне основе и у облику слова Г без трема¹⁰ и са тремом (подужним и угаоним). (Сл. 14, 15, 16, 17, 18)
- Троделна кућа, правоугаоне основе без трема (Сл. 19), са средишњим увученим (Сл. 20), истуреним (Сл. 21), угаоним тремом (Сл. 22) или подужним тремом (Сл. 23; Каталог Сл. 1145, 146, 147, 148, 149, 150; цртежи 145 а, б, ц), кућа са основом у Г и подужним тремом. (Сл. 24)
- Четвороделна кућа правоугаоне основе са угаоним (Сл. 25) или средишњим тремом (Сл. 26), затим кућа са основом у Г и тремом дуж целе фасаде (Сл. 27) или само делом. (Сл. 28)
- Петоделна кућа, правоугаоне основе са тремом на углу. (Сл. 29)

Вертикални просторни развој, у великој мери условљен изгледом терена, довео је до настанка следећих подтипова кућа:

- кућа на равном терену, без подрума; (Сл. 30; Каталог Сл. 142, 143, 144; цртежи 142 а, б, ц, д, е)
- кућа са *аџулом* - препуштеним зиданим темељима у *кући*, која је делимично укопана у нагиб терена, док је соба над подрумом; (Сл. 31)
- кућа на *ћелици*, здравици, чија појава је такође условљена нагибом земљишта, тако да је *кућа* на земљи, а соба над подрумом. *Само је један корак од ње куће до њаве куће на сираји* (Цвијић 1966: 295); (Сл. 32)

10 Куће са основом у Г нисмо били у могућности технички да снимимо.

II Houses

Typology

Based on the current situation on the field, it is possible to differentiate two types of houses according to the construction method used: a *bondruk* house (Figure 10) and a *stone* house (Figure 11).

Based on the horizontal spatial projection, the following house subtypes can be distinguished:

- A one-part house, (Figure 12; Catalog Figure 140, 141; Drawing 140 a, b, c, d) with a square base, without a porch, or with an extended porch (Figure 13; Catalog Figure 155, 156; 151, 152; Drawing 151 a, b, c, d).
- A two-part house, with a *G-shaped* rectangular base without a porch,¹⁴ or with a porch (longitudinal and angular) (Figure 14, 15, 16, 17, 18).
- A three-part house, with a rectangular base without a porch (Figure 19), with a recessed central porch (Figure 20) or a protruding porch (Figure 21; Catalog Figure 223, 224; Table 20), an angular porch (Figure 22), or with a longitudinal porch (Figure 23; Catalog Figure 145, 146, 147, 148, 149, 150; Drawing 145 a, b, c), a house with a *G-shaped* rectangular base and a longitudinal porch (Figure 24).
- A four-part house, with a rectangular base with an angular porch (Figure 25) or with a central porch (Figure 26), then a house with a *G-shaped* porch stretching fully (Figure 27) or partly (Figure 28) alongside the facade.
- A five-part house with a rectangular base, with an angular porch (Figure 29).

Vertical spatial projection, largely conditioned by the terrain, led to the creation of the following house subtypes:

- a house on a flat ground, without a cellar (Figure 30; Catalog Figure 142, 143, 144; Drawing 142 a, b, c, d, e).
- a house on a slope, whereby one part of the house is partly embedded into (under) the terrain (*atul*). The other part is a room above the cellar (Figure 31).

14 We were unable to record the technical data of houses with a *G-shaped* rectangular base.

Сл.11 Кућа Реџепа Реџеџија, Буковац
Figure 11 Redžep Redžepi's House, Bukovac

Сл. 12 Кућа - одаја Бранка Николића, Љиљанце
Figure 12 Branko Nikolic's House-Chamber, Ljiljance

Сл. 13 Кућа - одаја Миладина Стојановића, Кршевиц
Figure 13 Miladin Stojanovic's House - Chamber, Krsevica

Сл. 14 Кућа у махали Јанковци, Русце
Figure 14 A House in Jankovci Mahalla, Rusce

Сл. 15 Кућа у Биљачи
Figure 15 A House in Biljaca

Сл. 16 Кућа Војислава Илића, Кушгица
Figure 16 Vojislav Ilic's House, Kustica

Сл. 17 Камена кућа, Стрезовце
Figure 17 A Stone House, Strezovce

Сл. 18 Кућа у Баба ристинској махали, Клиновац
Figure 18 A House in Ristinska Mahalla, Klinovac

Сл. 19 Кућа Загорке Станковић, Барањевац
Figure 19 Zagorka Stankovic's House, Baraljevac

Сл. 20 Кућа у Куштици
Figure 20 A House in Kustica

Сл. 21 Кућа Александра Ђорђевића, Брњаре
Figure 21 Aleksandar Djordjevic's House, Brnjare

Сл. 22 Кућа Димитрија Спирића, Делиновица, Горњи Старац
Figure 22 Dimitrije Spiric's House, Delinovica, Gornji Starac

Сл. 23 Кућа Живка Николића, Клиновац
Figure 23 Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 24 Кућа Богдановића, Цакановац
Figure 24 The Bogdanovic's House, Cakanovac

Сл. 25 Кућа Јована Станојевића, Кршевица
Figure 25 Jovan Stanojevic's House, Krsevica

Сл. 26 Кућа Станоја Павловића, Клиновац
Figure 26 Stanoje Pavlovic's House, Klinovac

Слика 27 Кућа у Кадиској махали, Јабланица
Figure 27 A House in Kadijska Mahalla, Jablanica

Сл. 28 Кућа Томислава Богдановића, Кршевица
Figure 28 Tomislav Bogdanovic's House, Krsevica

Сл. 29 Кућа Васке Илић, Клиновац
Figure 29 Vaska Ilic's House, Klinovac

Сл. 30 Кућа Воје Микића, Сејаце
Figure 30 Voja Mikić's House, Sejace

Сл. 31 Кућа Иљазима Аметија, Врбан
Figure 31 Pjazim Ameti's House, Vrban

Сл. 32 Кућа Саве Илића, Јабланица
Figure 32 Sava Ilic's House, Jablanica

Сл. 33 Кућа Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 33 Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 34 Кућа Антића, Русце
Figure 34 The Antics' House, Rusce

- спратна кућа у два нивоа на равном терену, целом површином над подрумом; (Сл. 33; Каталог Сл. 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164; табла 7)
- спратна кућа у три нивоа, каскадно постављена. (Сл. 34)

Мајстори

По казивању, најпознатији градитељи, *гунђери*, били су печалбари из Пчиње (Трговиште, Шаинце), Крајишта и Власине, који су у протекла два века своју вештину преносили с колена на колена. Они су били познати градитељи и на много ширем подручју (Цвијић 1966: 301).

Захваљујући вештини, креативности и одмерености ових народних неимара створена је кућа складно уклопљена у природну средину и блиска човеку и његовим потребама.

Примењујући и комбинујући различите мотиве, пре свега српске средњовековне и оријенталне утицаје, народни градитељ их је прилагодио својој техници рада и свом схватању лепог и функционалног.

Начин градње кроз време

Датовање затеченог градитељства, може се пратити од прве половине XIX века до средине XX века. Процена старости овог наслеђа вршена је на основу начина зидања, карактеристичних градитељских елемената, казивања власника, као и на основу записа на надгробном споменику (године рођења и смрти претка који је подигао одређени објекат).

Најстарији типови станишта на овом терену су трла, плевње и колибе из прве половине XIX века. Подигнуте су по угледу на првобитна склоништа - *бусењице*, *кошаре* (нпр. у: Сејацу, Кошарну, Лукарцу, Клиновцу), покривене сеном (Сл. 35, 36; Каталог Сл. 179, 180, 181, 182, 183, 194, 185, 186; табла 11), а у вишим пределима папрати.

По казивању старијих мештана, у планинским селима, почетком XIX века, људи су у таквим колибама, *кошарама*, *колибанкама*, *сибарама*, живели заједно са стоком.¹¹

Најстарије куће на истраженом терену (2005. и 2006.) једноделне су, од плетера и камена (Сејаце, Горњи Старац - Делиновица, Ново Село). Потичу с краја XIX и почетка XX века, мада се по истом принципу градило и касније. Том типу градње припада једноделна зграда *одаја*, *одајка*, *снајкина кошара*, која такође има стамбену намену, али се у њој није ложила ватра. Коришћена је за спавање ожењеним задругарима (*кошара* у Сејацу,

¹¹ Благоје Милосављевић из Јабланице (махала Џингурци).

- a house on an *uneven slope*, the appearance of which is highly conditioned by the inclination of the ground, so that the *house* is on the actual ground level, and the room is above the cellar. *This type of a house is just one step from the real one-story house* (Cvijić 1966: 295) (Figure 32).
- a two-level story-house on a flat ground, whereby the whole house is above the cellar (Figure 33; Catalog Figure 157, 158, 189, 160, 161, 162, 163, 164; Table 7).
- a three-level story-house, positioned in cascades (Figure 34).

Master Builders

According to the testimonies, the most famous master builders, *the masons*, were season workers (or *pecalbars*) from Pcinja (Trgoviste, Saince), Krajiste and Vlasina, who have over the course of the last two centuries passed their skills on from generation to generation. They were renown builders in a much wider region also (Cvijić 1966: 301).

The very skill, creativity and modesty of these native constructors brought about the creation of a house that is harmonious with natural environment and close to people and their needs.

By employing and combining various motives, using mostly Serbian medieval and oriental influences, national builders became masters in adapting them to their work techniques and their own understanding of what is beautiful and functional.

Ways of Building Through Time

The dating of the building construction can be traced from the first half of the 19th century until the mid 20th century.

The assessment of a given heritage age was based on building methods, characteristic construction elements, owner testimonies, as well as on the basis of tombstone markings and records (engraved year of birth and death of the ancestor who had built a certain facility).

The earliest habitat types in this area include sheepfolds, barns and huts dating from the first half of the 19th century. They were built based on the original shelters - *haylofts* and *corncribs* (such as those in Sejace, Kosarno, Lukarce and Klinovac), which were covered with hay (Figure 35, 36; Catalog Figure 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186; Table 11), but also with fern in higher regions.

At the beginning of the 19th century, according to the testimonies acquired from the residents of mountain villages, people were living in the abovementioned huts, *corncribs*,

Сл. 35 Колибе, Лукарце
Figure 35 Huts, Lukarce

Сл. 36 Колибе Стојадина Димитријевића, Кошарно
Figure 36 Stojadin Dimitrijevic's Huts, Kosarno

Љиљанцу и у Кленикама). Позната је на ширем подручју Србије и под другим називима: *vajajš*, *klijejš*, *klejš*, *ижина*, *зірада*. На терену су стамбене зграде овога типа забележене само код Срба, али познато је да их је било и код Албанаца (Тојага Васић 2004: 314).

На примеру развоја куће, која представља најважнију и најкомплекснију зграду у окућници, може се пратити развој и осталих пратећих и помоћних зграда, будући да је коришћена иста техника градње као и градитељски материјали.

Постоје подаци да је у првој половини XIX века, типична кућа у овом крају била кућа на плот, *йлојњача*, *чаймара*, ретко над подрумом, покривена сеном, сламом, *кровином*, а ређе ћерамидом, која се овде појавила после ослобођења од Турака (Милићевић 1884: 310).

У каснијој фази проширује се основа куће. Она добија једну или више просторија. *Ајет* је варијанта трема без оградe испред улаза у подрум. По трему испред стамбеног дела постаје препознатљива. Тремови су углавном архитравни (са луковима су забележени само у Станевцу и Куштици) отворени или затворени, пажљиво декорисаних дрвених елемената (Финдрик 1994: 140). (Сл. 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44)

Боља сељачка кућа има ове сувоће: најред је чардак (шо је оно што се у Шумадији зове диванана), зајим кућа, (или кујна, иде јори вајра) и соба. У кући је, осем ојњаша, йолица за коленице (кујинске суде), водник иде штоје канаше с водом (шо јесџ, крчаз). Канаше се у нишком и йиројском крају зову: штовне. По собама (иде их има) йећи су земљане.

Око куће обично су још ове зіраде: кош за кукуруз, йонејде амбар за бело жишо: йлевња за сено, сламу и шашу. Плевња често служи као кошара за штоку (Милићевић 1884: 310).

Јован Цвијић наводи да су овде куће веће *йриземљаше*, од ћерпича или плетери, ћерамидом покривене са оним *йломазним* и *несйрејним* *димњаком*, који је од *йлетшери* и са *настйрешицом* и који зову *комином*. Та је кућа, с овим *особијим* *димњаком*, *каракйеристйична* *сйарија* *моравска кућа* и *йросйире* се не само до Бујановца већ је *йрешла* и *йрешевско* *развође* и *јавља* се овде онде и јужније у сливу Варгара. Све *ше* куће имају *йред* *йлавним* *улазом* *сувоћу* или *докашу*, на коме се у јесен *суше* *йоцрвенели* *низови* *йајрика*, а *идешшо* су и *зигови* *йокривени* *њима*, *ређе* и *дуваном* (Цвијић 1966: 518, 519).

У већини истражених села начин градње је бондрук са испуном од камена, (Сл. 45) ређе од плетера (Сл. 46) или од ћерпича. (Сл. 47) Малтерисано је блатним малтером, а затим кречено. У Старцу, Јабланици, Новом Селу, Сејацу, Љанику, Воганцу, Свињишту, Брњару, зидано је од темеља до крова, каменом у сухозиду или у блатном малтеру. (Сл. 48) Кровови су четвороводни, покривач

haylofts and *sibaras* (an old and very primitive shelter) together with livestock.¹⁵

The oldest houses on the explored terrain (in 2005 and 2006) are one-part constructions, made of wicker and stone, (Sejace, Gornji Starac – Delinovica, Novo Selo). They originated from the period between the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, although the same building techniques were later used as well. Such construction types include a *corncrib-like chamber* (*odaja, odajka*) which belonged to a *daughter-in-law*, and which was also used for residential purposes but it had no fireplace. It was used by the communiteers to sleep over (Figure Sejace, Ljiljance and Klenike). In the inland of Serbia, this type of building is known under different names as well: *vajat, klijet, klet, gajina...* In our field of research, residential buildings of this type were recorded only in connection with Serbs. However, it is well known that such buildings were present in Albanian tradition as well (Tojaga Vasić, 2004: 314).

The genesis of the house, the most important and complex building in a curtilage, provides an insight into the development of other supporting and auxiliary buildings as well, given the fact that the same construction techniques and building materials were used.

Data show that in the first half of the 19th century, a typical house model in this area was a house built on the same level as the yard surface (*plotnjaca, catmara*), seldom was it built above the cellar, and it was covered with hay, straw or *plain roof*, rarely with ridge tiles. This type of house appeared after the liberation from the Turks (Milićević 1884: 310).

At a later stage, the base of the house got expanded. One or more rooms were added, an *ajet* – a fenceless, ground level type of porch located in front of the cellar entrance, as well as a porch in front of the residential part of the house, which became its distinguishing feature.

The porches are of an architrave type (porches with arches were recorded only in Stanevce and Kustica), open or close, with meticulously decorated wooden elements (Findrik 1994: 140) (Figure 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44).

A better village house has the following sections: ahead is a closed balcony (cardak), also known as "divanhana" in Sumadija, then comes the actual house, (or the kitchen, a place where fire burns), and a room. Apart from the fireplace, the house has a shelf for various dishes and pots, and a stand for water cans and jugs. In Nis and Pirot areas, these are also known as "stovne". If available, rooms are equipped with clay stoves. Around the house, additional buildings can be seen, such as a corncrib, sometimes a garner for white wheat, and a barn for

15 Blagoje Milosavljević (Blagoje Milosavljević) from Jablanica, Dzingurci Mahalla (Džingurci mahala).

Сл. 37 Трѐм куће Милована Николића, Претина
Figure 37 The Porch of Milovan Nikolic's House, Pretina

Сл. 38 Трѐм куће Арсенија Михајловића, Кушгица
Figure 38 The Porch of Arsenije Mihajlovic's House, Kustica

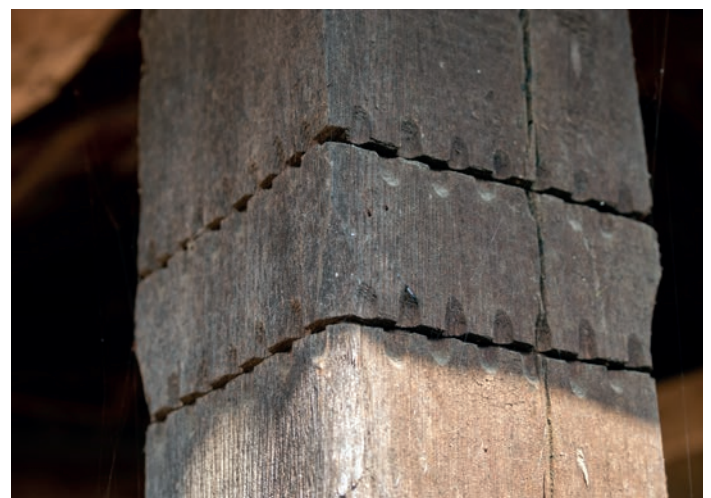
Сл. 39 Кућа Милоја Митровића, Жужељица
Figure 39 Miloje Mitrovic's House, Zuzeljica

Сл. 40 Кућа, Горње Гарѐ
Figure 40 A House, Gornje Gare

Сл. 41 Детаљ куће Зорана Нојковића, Српска Кућа
Figure 41 A Detail on Zoran Najkovic's House, Srpska Kuca

Сл. 42 Детаљ трѐма, Осларе
Figure 42 A Detail on the Porch, Oslare

Сл. 43 Детал трема, Мираговац
Figure 43 A Detail on the Porch, Miratovac

Сл. 44 Детал куће Себедина Беџеда, Муховац
Figure 44 A Detail on Sebedini Bedzed's House, Muhovac

Сл. 45 Детал куће, Барањевац
Figure 45 A Detail on the House, Baraljevac

Сл. 46 Детал куће, Станевце
Figure 46 A Detail on the House, Stanevce

Сл. 47 Кућа Олге Петрушевић, Жужелица
Figure 47 Olga Petrusevic' House, Zuzeljica

Сл. 48 Куће Димитрија Спирића и Власте Стоилковића, Делиновица, Горњи Старац
Figure 48 Dimitrije Spiric's and Vlasta Stoilkovic's Houses, Delinovica, Gornji Starac

Сл. 49 Колиба Живка Николића, Клиновац
 Figure 49 Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 50 Кућа Власте Стоилковића, Делиновица, Горњи Старац
 Figure 50 Vlasta Stoilkovic's House, Delinovica, Gornji Starac

Сл. 51 Кућа Весне Арсић, Бараљевац
 Figure 51 Vesna Arsic's House, Baraljevac

Сл. 52 Кућа Селима Шабана, Несалце
 Figure 52 Selim Saban's House, Nesalce

Сл. 53 Унутрашње ступениште у кући Реџепа Реџеџија, Буковац
 Figure 53 Indoor Staircase of Redzep Redzepi's House, Bukovac

је: сено (Русце, Сејаце, Кленике, Ново Село, Љаник, Воганце, Кошарно, Лукарце), (Сл. 49) камене плоче (Русце, Мало Буштрање, Воганце), (Сл. 50) ћерамида, (Сл. 51) а у новије време бибер и индустријски цреп.

Зиганице од ћерпича и печене цигле означавају последњу фазу у развоју народног градитељства. (Сл. 52) Појављују се у првој половини XX века и то у равничарским селима, док је у планинским селима настављено са традиционалним начином градње, тако да има кућа из прве половине XX века, које по градитељским елементима подсећају на много старије.

У селима насељеним албанским становништвом преовладава спратна кућа, симетричног типа, са средишњим затвореним тремом - чардаком на спрату до кога се долази унутрашњим (Сл. 53, 54) и спољним дрвеним степеништем (Сл. 55).

Степен опремљености и занатска обрада детаља, сведоче о имовинском стању и угледу некадашњих домаћина.

Обичаји око градње куће

Бројни обичаји код Срба, који прате изградњу куће, имају апотропејски - заштитни карактер. Најважније је било да место за кућу буде *оцегидио*, суво. Избор здравог места подразумевао је низ магијских радњи. На место предвиђено за градњу, остављао се да преноћи камен.

Веровало се да је добро ако се ујутру испод њега нађе нешто живо (инсекти). Такође, има података да су на сва четири угла будуће куће људи палили свеће, сматрало се добрим знаком ако се пламен одржи док свећа не догори (Николић Стојанчевић 1974: 252). Један од архаичних обичаја, забележен у Жбевцу, јесте и котрљање обредног хлеба на месту где је планирано зидање темеља. Тачно тамо где би се хлеб зауставио почињало се са градњом.

Пратило се и понашање деце, па уколико би се њима допало место, почињали су са копањем темеља (Николић Стојанчевић 1974: 252). Приликом изградње куће, домаћин је код темеља приносио жртву (јагње, краву, петла). Настојало се да крв капље у земљу. Исти обичај забележен је и код православних и код муслимана, а у нешто измењеном облику, очувао се и до данас. Тако, нпр. мештани села Кленика у темељ стављају главу јагњета и то са источне стране где *излази* сунце.

Поред крвних жртава, у темељ се просипа вино или ракија и бацају новчићи.

Некада су жртве приношене и приликом грађења зграда за стоку. Веровало се да мајстори могу да узидају сенку случајног пролазника, тако да су људи избегавали да пролазе поред градилишта. Градња куће почињала

hay, straw and sedge. The barn often serves as a stall for livestock (Milićević 1884: 310).

Jovan Cvijic notes that houses in these regions were largely big *ground-level* houses made of wattle or adobe, covered with ridge tiled roofs *with a bulky and clumsily made wattle chimney, with its eaves. Such house, along with its characteristic chimney, is a typical representative of the Moravian house, which extends not only to Bujanovac, but all the way to Presevo watershed and can here and there be seen more to the south, where the Vardar river basin is. All these houses have a ground porch area in front of the main entrance where, during the autumn, strings of red paprika can be seen hanging down to dry, and sometimes even entire walls would be covered in them, rarely in strings of tobacco* (Cvijić 1966: 518, 519).

In most of the villages covered by the research, the building method used was the traditional *bondruk* construction - a *post and petrail* wall structure made of timber framings filled with stone (Figure 45), mud-coated wattle (Figure 46) or adobe (Figure 47). Walls were first mud-plastered, then painted. In Starac, Jablanica, Novo Selo, Sejace, Ljanik, Vogance, Svinjiste and Brnjare, the entire house construction was that of bare stone, or in combination with mud plaster (Figure 48). The roof was hipped and covered with: hay (Rusce, Sejaca, Klenike, Novo Selo, Ljanik, Vogance, Kosarno, Lukarce) (Figure 49), stone slabs (Rusce, Malo Busstranje, Vogance) (Figure 50), ridge tiles (Figure 51), and more recently scallop tiles and industrial tiles.

Houses made of adobe and bricks mark the final stage in the development of national heritage (Figure 52). They appeared in the first half of the 20th century in the flatland villages, whereas the traditional building style of the mountain villages remained. Therefore, even though some houses have been built in the first half of the 20th century, they architecturally still resemble the much older versions.

In villages inhabited by the Albanian population, a symmetrical two-story house prevails, with a central covered balcony on the first floor (*cardak*) which is accessed either by the indoor (Figure 53, 54) or the outdoor wooden staircase (Figure 55).

The degree of equipment and craftsmanship reflect the financial status and reputation of the initial owners.

House Building Customs

Numerous Serbian customs related to the very construction of a house have an apotropean - *protective* feature. The most important thing about a construction site was for it to be *dry*. Choosing a healthy location assumed a number of actions with magical properties. A stone would be left to stay on the intended construction site overnight. If the following

Сл. 54 Кућа Рахима Муслија,Трнава
Figure 54 Rahim Musli's House, Trnava

Сл. 55 Кућа у Новом Селу
Figure 55 A House in Novo Selo

Сл. 56 Огњиште са веригама у кући Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 56 A Fireplace with Chains and Hooks in Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 57 Вршник и сач Благоја Симоновића, Дрежница
Figure 57 Blagoje Simonovic's Clay Cooking Pots, Dreznica

Сл. 58 Наћвар у кући Станоја Павловића, Клиновац
Figure 58 A Wooden Chest in Stanoje Pavlovic's House, Klinovac

Сл. 59 Долап у кући Васке Илић, Клиновац
Figure 59 A Built-in Cabinet (dolap) in Vaska Ilic's House, Klinovac

Сл. 60 Долап, махала Лисичарци, Спанчевац
Figure 60 A Built-in Cabinet in Lisicarci Mahalla, Spancevac

Сл. 61 Кућа Стојадина Симића, Спанчевац
Figure 61 Stojadin Simic's House, Spancevac

Сл. 62 Кућа Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 62 Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 63 Тробожац Стојка Ничковића, Кршевица
Figure 63 Stojko Nickovic's Stool, Krsevica

Сл. 64 Ковчег за девојачку спрему у кући Стојадина Симића, Спанчевац
Figure 64 A Trunk for Girl Possessions in Stojadin Simic's House, Spancevac

је од западне према источној страни (забележено у Светој Петки). Код завршних радова, подизања крова домаћини и данас приносе *бахшише* или *ѿонуге* - дарове за мајсторе: пешкир, кошуљу, ткани покривач, чарапе, платно за хаљине и слично вешајући их на *ѿоѿа* (греда подупирач, на коју се ослања слемењача). Исти обичај забележен је и код муслимана.

Неколико деценија уназад на кров се стављају и заставе, врбове гранчице, цвеће.

Међу најважнијим местима у кућним ритуалима су кућни праг и огњиште, где су приликом усељавања у новоизграђену кућу, домаћини клали кокошку или петла.

Унутрашњост куће

За традиционалну кућу карактеристична је хармонија између свих њених делова, који су тако повезани да се ту скоро ништа не би могло додати ни одузети, а да се не наруши постојећи склад.

У српским кућама најважнија просторија је *кућа*, у коју се улази са трема (уколико постоји), а из које је често омогућена комуникација са гостинском или славском собом, малом собом, али и са задњим делом дворишта, преко наспрамних *малих* врата.

У *кући* је огњиште са веригама. (Сл. 56) Старија огњишта су отворена, а она из каснијег периода озидана уз средишњи зид. Поред огњишта у *кући* су: *црејѿуља*, *вршник* (пекачи), (Сл. 57) *наћвар* - дрвени сандук за брашно и хлеб, (Сл. 58) *голај* (орман у зиду), (Сл. 59, 60; Каталог Сл. 190) *карлица* -дрвена посуда за мешање хлеба, (Сл. 61) *водник*, (Сл. 62; Каталог Сл. 160) треношци, (Сл. 63) округла ниска *ѿрѿеза*, (Сл. 61) а у гостинској, славској соби: ковчег за девојачку *сѿрему*, (Сл. 64) дрвени кревети, (Сл. 65) рафови, (Сл. 66) чивилуци, (Сл. 67) *ројоже*, *чуканице* (простирке од трске и сламе)¹², (Сл. 68) вунене тканине простирке, (Сл. 69) сто, клупе, икона, фотографије у дрвеним рамовима.

У муслиманским кућама у средишњем делу је ходник из кога је омогућен улаз у све просторије. У приземљу су две просторије од којих је једна кухиња, а друга соба или остава. Дрвеним степеништем из ходника или са спољне стране, долази се на спрат где су собе за спавање, гостинска соба, *ћошка*, *ћуш* - чардак (Сл. 70) са *ѿрѿезаном* - дрвеном профилисаним оградом (Сл. 71) и *ћериз* - простор за купање, (Сл. 72) квадратне основе 1м×1м, даскама преграђен, са отвором у зиду, одакле вода, кроз керамичку цев, отиче ван куће. (Сл. 73) У богатијим и

morning something had been found under the stone (insects), it was believed to be a good charm. Some data also show that people would light candles in all four corners of the prospective house. It was considered a good sign if a candle flame remained lit until the candle burned out completely (Nikolic Stojančević 1974: 252). One of the older customs, recorded in Zbevac, included a type of ritualistic bread being rolled down the surface where the prospective foundations were to be laid. The construction could then start at the exact spot where the bread had come to a stop. Children's behavior was also used as a sign, so if children favored a specific place, the construction could begin there (Nikolic Stojančević 1974: 252). During the construction of a house, the owner would bring *a sacrifice* at the foundations (be it a lamb, a cow, or a rooster). The intention was for the blood to ooze a bit onto the ground. A slightly changed form of this custom has been preserved to this day. For instance, the villagers of Klenike put the head of a lamb at the east side of the foundations, where the Sun *rises*.

In addition to blood sacrifices, the foundations were also offered wine and other local alcoholic drinks (local brandy), as well as coins.

Sometimes, sacrifices were offered even when constructing facility buildings for cattle. It was believed that the builders had the power to capture the shadow of a random passerby and trap it into the building, so people generally avoided passing by the construction site. The construction of the house would commence on the west side and finalize on the east side (as recorded in Sv. Petka). Even today, when finishing touches were to be done, hosts would *present* the builders with *gifts* and *tips*: a towel, a shirt, a woven blanket, socks, dressing gowns and alike, usually hanging them on a *post beam* (a beam that supports the roof ridge). The same custom was also noted with the Muslims.

During the last few decades, flags, wick branches and flowers would be placed on top of the roof.

Amongst the most important places in home rituals are the home threshold and the fireplace, where hosts would slaughter a chicken or a rooster during the construction of their new house.

House Interior

When it comes to the interior of a traditional house, one key feature thereof is the harmony between all its parts, which are put together in such a way that almost nothing could be added or removed without disrupting the original balance.

In a Serbian house, the most important part thereof is the *house*, which is accessed from the porch (if there is one) and which provides an easy access to a guest room, a

¹² Према казивању Јелке Спирић из села Сејаце некада су људи спаваели на овим простиркама.

Сл. 65 Дрвени кревет у кући Ристе Тијановића, Љаник
Figure 65 A Wooden Bed in Rista Tijanovic's House, Ljanik

Сл. 66 Раф у кући Милутина Ристића, Кршевица
Figure 66 A Shelf in Milutin Ristic's House, Krsevica

Сл. 67 Чивилук у Старој механи, Спанчевац
Figure 67 A Wall Hanger in Stara Mehana, Spancevac

Сл. 68 Чуканице Благоја Симоновића, Дрежница
Figure 68 Blagoje Simonovic's Ray Straw Mats, Dreznica

Сл. 69 Ткана простирка у кући Арсенија Михајловића, Куштица
Figure 69 A Woven Rug in Arsenije Mihajlovic's House, Kustica

Сл. 70 Ђошка у кући Зијадина Арифија, Буковац
Figure 70 A Closed Balcony (coska) in Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 71 Трпезан, Доње Гарџе
Figure 71 A Wooden Fence (trpezan), Donje Gare

Сл. 72 Ђериз у кући Алије Насуфија, Госпођинце
Figure 72 Bath Space (djeriz) in Alija Nasufi's House, Gospodjince

Сл. 73 Детаљ куће Фатмира Јашарија, Алиђерце
Figure 73 A Detail in Fatmir Asari's House, Alidjerce

Сл. 74 Кућа Фатмира Јашарија, Алиђерце
Figure 74 Fatmir Jasari's House, Alidjerce

Сл. 75 Кениф, Чар
Figure 75 A Latrine (kenif), Car

Сл. 76 Иклик у кући Ђасима Рашитија, Церевајка
Figure 76 A Wooden Closet in Djasim Rasiti's House, Cerevajka

развијенијим кућама има и више *ћерица* (нпр. једна кућа у Алиђерцу има пет *ћерица*) (Сл. 74) и *кенеф* - нужник. (Сл. 75)

За муслиманске куће карактеристични су и *долаци*, *рафови*, *иклице* - дрвени плакари, (Сл. 76) огњишта (најчешће два). Све су собе застрте ћилимима.

festivity room, a small room, but also to a backyard through a *small* opposite door.

The *house* has a fireplace with chains and a hook (*verige*, a sort of a *trammel*) (Figure 56). Older fireplaces were open, but the ones from the later period were built against a central wall. Next to the fireplace in the *house*, there are: a clay *cooking pot* (*crepulja*, *vršnik*) (Figure 57), a *wooden chest* (*nacvar*) for flour and bread (Figure 58), a *built-in cabinet* (*dolap*) (Figure 59, 60; Catalog Figure 190), a molded wooden *dough bowl* (*karlica*) (Figure 61), a *water jugs rack* (*vodnik*) (Figure 62; Catalog Figure 160), *stools* (Figure 63) and a round low *dinning table* (Figure 61). The guest room contains a trunk for girl *possessions* (Figure 64), then wooden beds (Figure 65), shelves (Figure 66), wall hangers (Figure 67), *ray straw mats* (*rogoze*, *cukanice*) (Figure 68)¹⁶, wool woven rugs (Figure 69), a table, benches, an icon, and photographs in wooden frames.

Muslim houses have a hallway in the central part, which provides access to all rooms. There are two chambers on the ground floor, one of which is a kitchen, and the other one is a room or a pantry. A wooden staircase, coming either from the hallway or from the outside, leads to the first floor with sleeping rooms, a guest room, a *closed balcony* (*cus* or *cardak*) (Figure 70) with a profiled wooden fence (*trpezan*) (Figure 71), and a bath space (*djeriz*) (Figure 72) in a form of a small 1m² sewer drainage room covered with wooden planks, with a hole through which a ceramic pipe drains the water outside (Figure 73). Wealthier and more established houses have more than one of such rooms (for example, a house in Alidjerce has five of them) (Figure 74), as well as a toilet space (*kenif*) (Figure 75).

Muslim houses are characterized by the presence of cabinets, cupboards or wooden closets (Figure 76) and fireplaces (usually two). All rooms have carpets.

16 According to Jelka Spiric (Spirić), a local from the village of Sejace, people used to sleep on these rugs.

III Економске зграде

Амбар

Амбар је намењен за одлагање жита. Најчешће је саграђен од талпи унизаних у диреке, са подужним тремом и пет пресека у унутрашњем делу (по два са стране и један наспрам улаза). (Сл. 77, 78) Кров је на четири воде, покривач ћерамида.

Највећи амбар, са угаоним тремом и шест пресека, постоји у Буковцу. (Сл. 79) Следећи забележен тип је квадратне основе, без трема. Ретки су примери амбара од плетеног прућа, којих данас има само у планинским селима. (Сл. 80; Каталог Сл. 193, 194, 195: цртежи 193 а, б, ц, д)

До пре педесетак година амбари су се могли купити на пијаци у Кленикама.

III Economic buildings

Garners

The purpose of the garner is to cache grains. Most commonly, it is made of planks tied to the poles, with a longitudinal porch and five sections in the inner part (two on each side and one on the opposite side of the entrance) (*Figure 77, 78*).

The roof is of a hipped type, covered with ridge tiles.

The largest garner recorded, with an angular porch and six sections, is located in Bukovac (*Figure 79*). The next recorded type is that of a square base, with no porch. Garners made of wicker are rare and can be found only in mountain villages today (*Figure 80, Catalog Figure 193, 194, 195; Drawing 193 a, b, c, d*).

Up until fifty years ago, garners could be bought at a marketplace in Klenike.

Сл. 77 Амбар, махала Церовац, Доњи Старац
Figure 77 A Garner, Cerovac Mahalla, Donji Starac

Кош

Кош је мањи објекат за одлагање кукуруза. Старији тип је од уплетеног прућа, (Сл. 81, 82) новији од кованих летвица. (Сл. 83) Правоугаоне је основе, над темељима од камена, са тремом или без њега. Развијени тип је зграда у којој су кош и амбар под истим кровом, (Сл. 84) где су на једној страни *ћресеци* за жито, а на другој кош за кукуруз.

Плевња

Плевња се користи за одлагање сена и сламе за стоку.

Издуженог је облика, са подужним *ајетом* испред улаза. Зидана је најчешће каменом, а покривена ћерамидом. (Сл. 85) У Новом Селу, Клиновцу, Сејаци и Лукарцу постоје вредни примери плевњи од камена са двоводним и четвороводним кровом, покривених сламом, у Сејаци је плевња налик првобитном склоништу. Њене ниске камене зидове наткрива двоводни кров, јачег нагиба са покривачем од сламе.

Штала

У штале се чува крупна стока. Од истог је материјала и истог конструктивног склопа као кућа. У Љанику, нпр., где су куће од камена и штале су од камена, најчешће покривене сламом. (Сл. 86)

Кочина

Кочина је импровизиран објекат намењен чувању свиња. Карактеристична је за равничарска села. Потреба за њом појавила се после 1878. године, по ослобођењу од Турака. До тада, због суседства са муслиманским становништвом и њиховим верским прописима, ни Србима није било дозвољено гајење свиња (Николић Стојанчевић 1974: 71).

Ћерана

До пре педесетак година, скоро свако домаћинство имало је *ћерану*. То су просторије у оквиру куће или засебне зградице у дворишту, од камена и плетера. (Сл. 87) У њима је сукана и упредана конопља *јужарка*. Од тако обрађене конопље израђивани су *ћокровци* - покривачи и ћилими. Данас их је на овом подручју остало само неколико (Сејаци, Кршевица, Клиновац). Испред неких кућа и данас постоје *ћрлице* - дрвене направе за обраду конопље.

Corncribs

The corncrib is a small facility for storing corn. Initially, it had been made of wicker (*Figure 81, 82*), but the later ones were constructed from forged slats (*Figure 83*). This facility is rectangular in base, built on stone foundations, with or without a porch. A more sophisticated facility is the one that houses both the corncrib and the garner under the same roof (*Figure 84*), so that one side contains *sections* for the grain, while the other side contains space for storing corn.

Barns

The barn is used to store hay and straw for livestock. It is elongated in shape, with a ground-level porch (*ajet*). The barn was usually built of stone and covered with ridge tiles (*Figure 85*). Novo Selo, Klinovec, Sejace and Lukarce host some valuable examples of stone-made barns with gabled or hipped roofs, covered with straw, whereas a barn in Sejace is in the form of the original shelter. Its low stone walls are sheltered by a steep gabled roof covered with straw.

Stables

The stable is used to house large cattle. It was constructed of the same materials and in the same manner as the house. In the village of Ljanik, for example, houses were built of stone, as were stables, and usually covered with straw (*Figure 86*).

Pigpens

The pigpen is an improvised facility where pigs are kept. It is more common in flatland villages. The need for pigpens emerged after the liberation from the Turks in 1878. Up until then, Serbs were not allowed to breed pigs, because of Turkish religious rules and due to their neighborhood with Muslim population (Nikolić Stojančević 1974: 71).

Hemp Houses

Until fifty years ago, almost every household had a *hemp facility*. These were rooms within a house, or a separate building in the yard, made of stone and wattle (*Figure 87*).

They were used for stretching and spinning *hemp*. The processed hemp was then used for making *carpets* and *shrouds*. Only a few of them have been preserved in this

Сл. 78 Амбар и кош, Клиновац
 Figure 78 A Garner and a Corncrib, Klinovac

Сл. 79 Амбар Зијадина Арифџа, Буковац
 Figure 79 Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 80 Амбар Ристе Тијановића, Љаник
 Figure 80 Rista Tijanovic's Garner, Ljanik

Сл. 81 Кош, Славујевац
Figure 81 A Corncrib, Slavujevaca

Сл. 82 Кош, Клиновац
Figure 82 A Corncrib, Klinovac

Сл. 83 Кош Симонивић Благоја, Дрежница
Figure 83 Blagoje Simonovic's Corncrib, Dreznica

Појата

Појата је сезонско сточарско насеље карактеристично за планинске пределе. Подизане су изван села, на пашњацима, не само за смештај стоке, већ и за становање. Појате су се као и колибе градиле и покривале материјалом из околине. (Сл. 88)

Трло

Трло је једноставно склониште, *заклон*, стаја за овце, на високим планинским пашњацима. Импровизане је конструкције, направљен од материјала из околине. (Сл. 89)

Казаница

Казаница је мања зграда са казаном, за печење ракије.

Ложиште за казан и сам казан зидани од блата и земље. Једна од ретких очуваних казаница је у Сејацу, у махали Сенкарци. (Сл. 90)

Млекар

Млекари су просторије у оквиру куће или засебне помоћне зградице у којима је чувано млеко и израђивани млечни производи - кисело млеко, јогурт, сир.

Карактеристични су за српска сточарска планинска насеља, међутим очувано је само неколико примера ових зграда са *карлицама*, *кацама*, *бућкама*.

У албанском селу Госпођинце, у два домаћинства постоје *фланице* (варијанта млекара) у којима су прављени: сир и *ајран* - врста јогурта. (Сл. 91) У дворишту једне од ових кућа, *фланик* је засебна једноделна зграда.

Воденица

Значајан пример народног градитељства су и воденице поточаре са вертикалним колом. Грађене су у другој половини XIX и почетком XX века, у време када је воденичарство било значајна привредна грана, с обзиром да су житарице и производи од њих били главна храна становништву.

Воденице су биле и центри друштвених догађања, где су се сретали *јомељари* из различитих села, па отуд и изрека: *У воденицу кад дођеш, из воденицу кад ти љустје*. Међутим, у народном веровању то је и место високо енергетских моћи, простор испуњен демонским бићима.

area (Sejace, Krsevica, Klinovac). In front of some of the houses, a form of *schuthers* can be found - wooden devices used for processing hemp.

Huts

Huts are seasonal livestock settlements, specific to mountainous areas. They were constructed outside the village, on the pastures, not only for livestock, but also for residential purposes. The huts were built and covered with materials found in the surroundings (*Figure 88*).

Stalls

Simply put, it is a *shelter* or a *cote* for sheep, usually located on high mountain pastures. It is of an improved construction, made of materials from the surroundings (*Figure 89*).

Tank Rooms

A tank room is a small facility building used for baking brandy. Both the tank and its stokehold are made of *mud* and clay. One of a few rare tank rooms is preserved in Sejace, in the Senkarci mahalla (*Figure 90*).

Dairies

Dairies are rooms within a house, or separate rounded facilities, used for processing milk and for making milk products - soured/curdled milk, yoghurt, cheese.

The facilities are specific to old Serbs of the mountainous livestock settlements, but only a few of such buildings, troughs, tubs and churns have been preserved.

Dairies in two households of the *Albanian* village of Gospodjince are used to produce: cheese and *ayran* - a kind of yogurt (*Figure 91*) The yard of one of these households contains a *dairy* as a separate one-part small building.

Watermills

A significant example of national building is represented by stream watermills with a horizontal water wheel. They were built in the second half of the 19th and in the early 20th centuries, at times when watermilling was an important part of the economy, given the fact that grains and products thereof were the main food source for the population.

Сл. 84 Амбар и кош, Доњи Старац
Figure 84 A Garner and a Corncrib, Donji Starac

Сл. 85 Плевња, Бараљевац
Figure 85 A Barn, Baraljevac

Сл. 86 Шгала, Љаник
Figure 86 A Stable, Ljanik

Сл. 87 Ђеране у Ничковој махали, Кршевица
Figure 87 Hemp Houses in Nickova Mahalla, Krsevica

Сл. 88 Појата, Свињиште
Figure 88 A Hut, Svinjiste

Сл. 89 Трло у Кадијској махали, Воганце
Figure 89 A Stall in Kadijska Mahalla, Vogance

Сл. 90 Казанца, махали Сенкарци, Сејаце
Figure 90 A Tank Room in Senkarci Mahalla, Sejace

Сл. 92 Воденица Ђалотска, Муховац
Figure 92 A Watermill, Muhovac

Зидане су углавном каменом, осим ретких примера од ћерпича. (Сл. 92; Каталог Сл. 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219; цртежи 213 а, б, ц) Поред једноделних *на један камен*, које су најбројније, има и дводелних које су радиле са највише три камена.

Мањи број воденица је у функцији. Међу малобројним сачуваним издваја се воденица у Муховцу, која и данас ради.

Сл. 91 Фланик у кући Алије Насуфија (просторија право), Госпођинце
Figure 91 A Dairy in Alija Nasufi's House (the room ahead), Gospodjinice

Watermills were also the centers of social events, where *watermillers* from different villages would meet, and hence the saying: *You come to the watermill at your own leisure, but you leave it when you are allowed to*. According to some folk beliefs, however, watermills are also said to be places of high energy power, places filled with demonic creatures.

They were mostly made of stone, except for a few rare cases where adobe was used (*Figure 92; Catalog Figure 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219; Drawing 213 a, b, c*). In addition to one-part watermills with *one runner stone*, which were the most numerous types, there were also two-part watermills that operated with a maximum of three runner stones.

A very small number of watermills is still in operation. Among a few preserved ones, a watermill in Muhovec stands out and it is still fully functional even today.

Сл. 93 Школа, Света Петка
Figure 93 A School, Sveta Petka

Сл. 94 Браварско-лимарска радња, Бујановац
Figure 94 A Locksmith and Tinsmith Workshop, Bujanovac

IV Јавне зграде

Школа

Школе су у прошлости најчешће биле у сеоским кућама. Има примера да их је било и при црквама, као што је црквена кућа, некадашња школа у Богдановцу, затим манастирска кућа у Кленикама, која је у једном периоду коришћена као турска караула, а касније и школа.

О вези школе и цркве говори и податак да је међу учитељима често било свештеника (Хаџи Васиљевић 1913: 416). Школе налик данашњим грађене су од прве половине XX века. (Сл. 93; Каталог Сл. 223, 224, 225, 226, 227; цртежи 223 а, б, ц)

Занатска радња, радионица

Реч је о једноставним приземним објектима народног градитељства, често постављеним у низу са осталим радионицама и трговачким радњама. У Бујановцу и Прешеву, Трновцу постојале су живописне занатско-трговачке чаршије, од којих је очуванија она у Бујановцу, где су још увек: кројачке, лимарске, коларске, ћурчијске и пинтерске радионице. (Сл. 94, 95, 96)

Од сеоских насеља у овом крају издвајамо село Кленике, које је крајем XIX и почетком XX века, имало статус варошице и било важан трговачки и занатски центар. У селу је постојао већи број занатских радњи: поткивачка, качарска Уроша и Демека Србиновића из Старца, затим пекара Станоја и Благоја, вуновлачара (радионица за прераду вуне) Златковић Косте и Милета, Милутинова ковачка радња, два дућана Јосипа бомбонције, албатница (поткивачка радња) Жарка Ђорђевића и Илије Арсића, калајџијска радња непознатог власника.¹³

На читавом простору, од занатских радионица, данас је активна по једна ковачка радионица у Биљачи и Ораховици, пинтерска (за израду дрвених бачви и буради) у Светој Петки, ковачка у Миратовцу и Претини, пекара у Кленикама и ткачка радионица у Бараљевцу. (Сл. 97, 98, 99, 100, 101)

¹³ Подаци су добијени од казивача из Кленика.

IV Public Buildings

Schools

In the past, school buildings were most often in the form of *rural* homes. There are examples of them being churches also. One such example is a church-house, a former school, in Bogdanovac. Furthermore, there is a monastery house in Klenike, which had at one point been used as a Turkish watchtower, and subsequently as a school. The connection between schools and churches is also evident by the fact that many teachers have been priests as well (Hadži Vasiljević 1913: 416). Schools as we know them today have been built since the first half of the 20th century (Figure 93; Catalog Figure 2223, 224, 225, 226, 227; Drawing 223 a, b, c).

Craft Shops and Workshops

Shops are simple representatives of national building heritage. These buildings have been positioned in series with other craft or trade shops. There have been some quite vivid handicrafts and trade commercial zones in Bujanovac, Presevo and Trnovac. A more preserved one thereof is in Bujanovac, where tailor, tinsmith, coach-making, leathercraft and cooperage workshops still stand (Figure 94, 95, 96).

Among other village settlements, the village of Klenike is especially distinguishable, having a status of a town and an important trade and craft center at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. A large number of trade shops were located in the center of the village, such as: Uros and Demek Srbinovic's (Uroš and Demek Srbinović) farriery and tub-making shops from Starce, Stanoje and Blagoje's bakery shop, Kosta and Mile Zlatkovic's (Kosta and Mile Zlatković) wool distaff shop (a workshop for processing wool), Milutin's blacksmith workshop, Josip the candymaker's two shops, Zarko Djordjevic and Ilija Arsic's (Zarko Đorđević and Ilija Arsić) farriery shop, and a pot-mending shop of an unknown owner.¹⁷

¹⁷ The information was obtained from a local from Klenike.

Сл. 95 Пинтерска радња, Бујановац
Figure 95 A Cooperage Workshop, Bujanovac

Сл. 96 Занатске радње, Трновац
Figure 96 Craft Shops, Trnovac

Сл. 97 Ковачка радионица Стојана Филиповића, Претина
Figure 97 Stojan Filipovic's Blacksmith Workshop, Pretina

Сл. 98 Ковачка радионица Стојана Филиповића, Претина
Figure 98 Stojan Filipovic's Blacksmith Workshop, Pretina

Сл. 99 Пекара, Димчета Миладиновића, Кленике
Figure 99 Dimce Miladinovic's Bakery, Klenike

Сл. 100 Пекара Димчета Младеновића, Кленике
Figure 100 Dimce Mladenovic's Bakery, Klenike

Сл. 101 Ткачка радионица, Барањевац
Figure 101 A Weavery Shop, Baraljevac

Сл. 102 Механа, Спанчевац
Figure 102 An Inn, Spancevac

Механа

У прошлости је механа била важно место окупљања. На овом простору очуван је само један, вредан пример старе *механе* у Спанчевцу, која је грађена као богатија сеоска кућа развијеније основе. (Сл. 102; Каталог Сл. 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235; цртежи 229 а, б, ц)

Пошта и банка

Један од ретких примера ове врсте јавног објекта, грађен под утицајем старије народне традиције, налази се у центру Прешева.¹⁴ (Сл. 103)

Чесма

Старије чесме су од камена, једноставне, равних линија, облика плоче са *лулама* из којих вода пада у корито. (Сл. 104, 105) Грађене су у оријенталном стилу.

До ослобођења од Турака становништво се најчешће снабдевало водом са чесама и кладенаца.

Бунар

Бунари су овде на *чекрк* (механизам за извлачење воде), са дрвеном оградом, покривени двоводним кровом. (Сл. 106)

Today, out of all the craft shops in this whole area, only one blacksmith workshop still operates in Biljaca and Orhovica, one cooperage shop in Sv. Petka (a shop for making wooden barrels), and one farriery workshop in Miratovac and Pretina, a bakery shop in Klenike and a weavery shop in Baraljevac (*Figure 97, 98, 99, 100, 101*).

Inns

In the past, inns were very important gathering places. In this area, only one valuable example of an old *inn*, built as a more established rural house with a complex base, has been preserved (*Figure 102; Catalog Figure 228, 230, 231, 232, 234, 235; Drawing 229 a, b, c*).

The Building of the First Post Office and Bank

A rare example of this type of public buildings, built under the influence of an older folk tradition, is located in the center of Presevo¹⁸ (*Figure 103; Catalog Figure 256, 257; Table 31*).

Water Fountains

Older water fountains have been made of stone, usually in a slab-like shape of simple and flat contours, with *pipes* from which water flows into a drainage trough (*Figure 104, 105*).

They have been built in an oriental style.

Until the liberation from the Turks, the residents supplied themselves with water primarily from fountains and springs.

Wells

Wells in these areas are *winch* powered (a mechanism for pulling the water out of the well), with a wooden fence, and covered with a gabled roof (*Figure 106*).

¹⁴ Фотографија 103 преузета је са сајта: <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/stare-slike-srbije-i-sire-okoline-da-beograd-nije-0?page=818>. Датум приступа 18. 07. 2018.

¹⁸ Figure 103 was obtained from: <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/stare-slike-srbije-i-sire-okoline-da-beograd-nije-0?page=818> on 18 July 2018.

Сл. 103 Зграда прве банке (лево), џамија (десно), Прешево
 Figure 103 The Building of the First Bank (left) and the Mosque (right), Presevo

Сл. 104 Чесма, Љаник
 Figure 104 A Water Fountain, Ljanik

Сл. 105 Чесма уз Џамију, Прешево
 Figure 105 A Water Fountain next to the Mosque, Presevo

Сл. 106 Бунар, Доњи Старац
 Figure 106 A Well, Donji Starac

Сл. 107 Црква Светог Ђорђа, Лопардинце
Figure 107 St. George Church, Lopadrince

V Сакрално градитељство

Црква

На подручју општина Бујановац и Прешево, постоји велики број парохијских цркава¹⁵, које карактеришу традиционални градитељски елементи присутни и препознатљиви на највећем броју сакралних грађевина Балкана.

Многе од њих су порушене.¹⁶ (Сл. 107, 108)

Ове цркве грађене су у раздобљу након транзитивних реформи Османског царства, од тридесетих година XIX века и стицања већих верских слобода немуслиманског становништва, па све до почетка XX века¹⁷.

Грађене су често на темељима старијих цркава или на култним местима. Приложници су били становници једног или више села, еснафа и православних црквених општина. Они су својим личним средствима ангажовали мајсторе зидаре, сликаре, иконописце и подизали ове задужбине. У највећем броју случајева сачувани су потписи са именима зографа и иконописца, а ређе имена мајстора-неимара.

Најчешћи тип су мање сеоске цркве, скромних димензија, често укопане у земљу. Подужних су, правоугаоних

15 Делимично истраживање црквеног градитељства обавила је Јелена Атанасовић, историчар, Народни музеј Врање. Због значаја ове врсте наслеђа подаци које је она прикупила обрађени су и уграђени у овај текст.

16 Старе порушене цркве: Биљача, Црква Светог Димитрија; Боровац, без икаквих прецизнијих података; Велики Трновац, две цркве, једна вероватно Свете Петке; Добросин, Црква Светог Спаса; Јабланица, Црква Светог Петра; Кончуљ, Црква Светог Николе; Несалце, Црква Светог Димитрија; Спанчевац, Црква Светог Ђорђа; Старац, Црква Свете Тројице.

17 *Клиновац, Црква Свете Николе*. Сазидана 1833. године, на гробљу, на темељима старије цркве, која је вероватно срушена у 17. веку. Правоугаоне основе, грађена од притесаних квадера, са равном дрвеном таваницом над наосом. Била је покривена сламом, која је 1853. замењена ћерамидом. Улази су на западној и јужној страни. Године 1926. дозидан је западни трем.

Кушишица, Црква Свете Констанције и Јелене. Једнобродна црква са апсидом на источној страни, која је изнутра полукружна, споља тространа и украшена са три плитке нише. На северном и јужном зиду су по три прозорска отвора. Улази су на западној и јужној страни.

V Sacral Architecture

Churches

In the area of Bujanovac and Presevo municipalities, there are many parish churches¹⁹ characterized by traditional architectural elements that are present and recognizable in most of the sacral buildings of the Balkans. Many of them have been demolished (*Figure 107, 108*).²⁰

These churches were built after the transitional reforms of the Ottoman Empire, in the period between the 1830s and the acquisition of higher religious freedoms for the non-Muslim population, up until the beginning of the 20th century.²¹

They were often built on the foundations of old churches, or in cult places. Contributors were the inhabitants of one or more villages, guilds or parishes. They would have used their own funds to pay the builders, painters and iconographers in order to raise these endowments. In most cases, the signatures of artisans and iconographers have been preserved, which is often not the case with the names of the builders.

The most common types of churches are small rural churches of modest dimensions, low in height and often

19 Jelena Atanasovic (Jelena Atanasović), a historian at the National Museum of Vranje, conducted a partial research on church construction. Due to the importance of this type of heritage, the data she collected have been processed and incorporated into this text.

20 Demolished old churches: Biljajca, St. Demetrios Church; Borovac, without any precise data; Veliki Trnovac, two churches, one of which is considered to be the St. Petka Church; Dobrosin, St. Salvation Church; Jablanica, St. Peter Church; Konculj, St. Nicholas Church; Nesalce, St. Demetrios Church; Spancevac, St. George Church; Starac, St. Trinity Church.

21 *Klinovac, St. Nicholas Church*. It was built in 1833 on a cemetery and on the grounds of an older church that was probably demolished in the 17th century. It is rectangular in base, built of half-quarried stone, with a flat wooden ceiling above the nave. It had been covered with straw, which was later replaced with ridge tiles in 1853. Entrances are located on the west and south sides. In 1926, a west porch was added.

Kustica, St. Constantine and Helen Church. A single-nave church with an apse on the east side, which is semi-circular on the inside but three-sided on the outside and decorated with three shallow niches. There are three window openings on each of the north and south walls. Entrances are on the west and south sides.

Сл. 108 Црква Светог Симеона, Богдановац
Figure 108 St. Simeon Church, Bogdanovac

Кршевица, Црква Светиој Ђорђа. Саграђена је 1869. године. Правоугаоне је основе са олтарском апсидом на источној страни (споља тространом, изнутра полукружном), протезисом и ђакоником у виду ниша. Наос је подељен на три брода. Над средишњим бродом су две следе калоте, а над бочним равна дрвена таваница. Улаз је на западној страни.

Лейчиње, Манастир Светиој Пантелејмона. Метох Манастира Светог Прохора Пчињског, подигнут у време турске власти 1846. а обновљен 1852. Накнадно су дозидана припрата са осмоугаоном кулом – звоницом, вероватно око 1885/1886. године. Црква је укопана, зидана ломљеним каменом, једнобродна са олтарском апсидом на источној страни, која је споља тространа.

Светија Пејка, Црква Светије Пејке. Саграђена 1855–1858. године, а проповедаоницу и просквинитар је добила приликом обнове 1886. године. Ради се о тробродној базилици са петостраном апсидом на источној страни. Над средишњим бродом налази се полуобличасти свод, а над бочним бродовима је равна дрвена таваница. На западној страни је припрата изнад које се налази галерија или *женска црква*.

Левосоје, Црква Светиој Илије. Старија црква је обнављана више пута: 1848. 1859. 1887. 1914. и 1966. године. Прва је коју је освештао скопски митрополит Јоаким. Једнобродна је грађевина, укопана у земљу, зидана каменом и омалтерисана. На источној страни је олтарска апсида. Протезис и ђаконикон су у виду ниша. Улази су на западној и јужној страни. Над читавим простором је равна дрвена таваница. Била је покривена сламом, потом ћерамидом.

Русце, Црква Светиој Илије. Црква је подељена на два дела, јер је ту пролазила граница између Србије и Турске до 1912. године. Јужна половина је укопана у земљу и има олтарски простор у виду нише, као и протезис и ђаконикон, који нису видљиви споља. Прозорски отвори су веома уски, без сокли, налик пушкарницама. Улази су на западној и јужној страни. Северна половина црква је називана *женском*.

Сејаци, Црква Светиој пророка Илије и светиој Николе. Саградили су је 1892. године мештани села док је еснаф мутавџија дао новац за иконостас. Тробродна је базилика са полукружном олтарском апсидом и улаз на западној страни. Централни брод је покривен са две следе калоте, а над бочним бродовима је равна, дрвена таваница.

Релан, Црква Светиој Арханђела Гаврила. Саграђена 1898. године на остацима старије. Постоје видљиви трагови рушења и надоградњи. Ради се о једнобродној цркви, правоугаоне подужне основе, покривеном полуобличастим сводом. Улази су на западној и јужној страни.

Љиљанце, Црква Светиој Прокопија. Саграђена је између 1889. и 1905. године. Према легенди, на том месту је постојао манастир, који су Турци уништили. Старија црква је била малих димензија, грађена од плетера, због чега су мештани Љиљанца тражили код паше дозволу за обнову чвршћим материјалом. Данашња црква је једнобродна грађевина са полуобличастим сводом. Грађена је од камена и омалтерисана. Изнад припрате, на западној страни постоји галерија тзв. женска црква. Улази су на западној и јужној страни.

Чукарка, Црква Светиој великомученика Георгија. По казивању црквеног благајника Миодрага Николића из села Чукарка у време Краљевине Југославије неки човек из Табановца (Македонија) сањао је како је испод крушке (налази се испред данашње цркве) постојао манастир, те је дошао код снајдера Милојка и испричао му свој сан. Њих двојица су заиста заједно ископали темеље старе цркве и на том месту направили малу цркву. Тек 1964. године становници села Чукарка и Маминце су саградили данашњу цркву.

Krsevica, St. George Church. It was built in 1869. It has a rectangular base with an altar apse on the east side, which is three-sided on the outside, and semicircular on the inside, while the prosthesis and the diaconicon are in the shape of niches. The nave is divided into three segments. Above the middle segment of the nave, there are two closed domes, while lateral nave segments have a flat wooden ceiling. The entrance is on the west side.

Lepcinjce, St. Panteleimon Monastery. As an annex of the Monastery of Venerable Prohor of Pcinja, it was erected at the time of Turkish rule, in 1846, and restored in 1852. Subsequently, a narthex with an octagonal tower (a bell tower) was erected probably around 1885 or 1886. The church is embedded into the ground and made of quarried stone. It is a single nave church with an apse on the east side, which is three-sided on the outside.

Sveta Petka, St. Petka Church. This church was built in 1855-1858 and it received its pulpit and an oratory (proskynetarion) during the reconstruction in 1886. It is a basilica with three naves and a five-sided apse on the east side. There is a semi-shaped arch above the central nave, and a flat wooden ceiling above the lateral naves. On the west side, there is a *women's gallery* located above the narthex.

Levosoje, St. Elijah Church. This church was restored several times: in 1848, 1859, 1887, 1914 and 1966. It was also the first church to be consecrated by Joakim, the Metropolitan of Skopje. It is a single-nave church, embedded into the ground, made of stone, and plastered. An altar apse is on the east side. The prosthesis and the diaconicon are in the form of a niche. Entrances are on the west and south sides. A wooden ceiling covers the entire space. Initially, the church had been covered with straw, and later with ridge tiles.

Rusce, St. Elijah Church. The church had been divided into two parts, because the border between Serbia and Turkey went right through this church up until 1912. The south half is embedded into the ground and has an altar space in the form of a niche, as well as the prosthesis and the diaconicon, which are not visible from the outside. Window openings are very narrow, with no socle, and resemble loopholes. Entrances are on the west and south sides. The north half of the church is called the *women's gallery*.

Sejace, St. Elijah the Prophet Church and St. Nicholas Church. Both of these churches were built by the villagers in 1892. A member of the weavery trade guild donated money for the iconostasis. Its basilica contains three naves with a semicircular altar apse, with an entrance on the west side. The central nave is covered by two closed domes and a flat, wooden ceiling covers the lateral naves.

Reljan, St. Gabriel the Archangel Church. This church was built in 1898 on the remains of the previous church. There are visible traces of demolition and reconstruction. It is a one-nave church, with a longitudinal rectangular base, covered with a semi-shaped arch. Entrances are on the west and south sides.

Ljiljance, St. Procopius Church. This one was built between 1889 and 1905. According to a legend, a monastery had been built on that spot, which the Turks later destroyed. The initial church was small in size and made of wattle, so people of Ljiljance went to the pasha for his approval to let them reconstruct the church using stronger materials. So today we have a church with one nave and a semi-shaped arch. It was built of stone and then plastered. On the west side, above the narthex, there is a women's gallery. Entrances are on the west and south sides.

Cukarka, St. George the Great Martyr Church. According to the story of the church treasurer Miodrag Nikolic (Miodrag Nikolić) from the village of Cukaraka, dating back to the Kingdom of Yugoslavia period, a man from Tabanovac (Macedonia) had dreamed that there had been a monastery underneath a pear tree (the pear tree still exists in front of the church today), and so he came to Miloško the tailor and told him about his dream. The two of them together had actually uncovered the foundations of the old church, and a small church was later built on that very spot. It was only in 1964 when inhabitants of Cukarka and Mamince constructed the church we know today.

Сл. 109 Џамија, Прешево
Figure 109 A Mosque, Presevo

Сл. 110 Старо и ново минаре, Миратовац
Figure 110 An Old and a New Minaret, Miratovac

Сл. 111 Текија, Прешево
Figure 111 A Tekee, Presevo

Сл. 112 Текија, Несалце
Figure 112 A Tekee, Nesalce

основа са олтарском апсидом на источној страни (изнутра полукружном, а споља најчешће тространом) и плитким једва назначеним припратама. Протезис и ђаконикон су у највећем броју случајева у виду ниша у источном зиду, невидљиви споља. Улазна врата се налазе на западној и јужној страни. Западни портал има свечани карактер и отворен је у време великих црквених празника, а јужни улаз је отворен сваког дана. Прозорски отвори су уски, због чега је унутрашњост цркава углавном мрачна. Темељи су од камена, а зидови најчешће притесани камен или опека. Унутрашњост је покривена равним дрвеним таваницама или, ређе, полубличастим сводом. По правилу, све цркве су биле омалтерисане споља и изнутра. Постоје подаци да су биле покриване сламом, а касније ћерамидом. У обновама у XIX веку, ћерамида је замењена црепом. Звоници су најчешће грађени поред цркава у црквеном дворишту.

У Кршевици, Светој Петки и Сејацу евидентирани су примери цркава већих димензија, са тробродним наосом. Оне сведоче о економској моћи села и његових становника, који су помагали изградњу, осликавање, израду иконостаса и опремање цркве. Грађене су од притесаног камена или опеке, омалтерисане и покривене двоводним кровом. Подужних су основа, над унутрашњом припратом, са галеријом или тзв. женском црквом.

Над централним бродом могу имати слепе калоте (Сејаце, Кршевица) или полуобличасти свод (Света Петка), а над бочним бродовима равне, дрвене таванице.

У свим црквама овог подручја најистакнутије место заузима иконостас, најчешће троредни, богато украшен иконама светитеља, богато и живописно обојен.

Џамија

У муслиманским селима велики је број нових џамија без споменичких вредности. Старе турске џамије су скоро све порушене осим у Прешеву, (Сл. 109) Биљачи, Ашану и Буштрању. У Великом Трновцу, Норчи и Миратовцу очувано је само старо минаре. (Сл. 110)

embedded into the ground. They have longitudinal, rectangular bases with an altar apse on the east side (which is semicircular on the inside, and most often three-sided on the outside) and shallow, barely noticeable narthexes. Prothesis and diaconicon are most of the time in the form of a niche on the east wall, and are not visible from the outside.

Entrance doors are located on the west and south sides. The west portal has a festive character and is open during great church holidays, while the south entrance is open every day. Window openings are narrow, making the interior of a church quite dark most of the time. Foundations have been made of stone, while walls have been made mostly of quarried stone or bricks. The interior is covered by flat wooden ceilings or, rarely, with a semi-spherical dome. All churches have been plastered both on the inside and the outside.

Some data show that these churches had been covered with straw, and later with ridge tiles. During the 19th century renovations, ridge tiles have been replaced with pantiles. Bell towers were later built in the vicinity of the churches.

In Krsevica, Sv. Petka and Sejace, examples of bigger churches in these areas have been recorded, with a nave divided into three sections. These churches witness to the economic power of the village and its inhabitants who have financed the construction, painting, creating iconostases and equipping the church. They have been built of quarried stone or brick, plastered, and with a gabled roof. Longitudinal in bases, the churches have a so-called women's gallery above the inner narthex.

Some of them have semi-shaped arches above the central nave (Sejace, Krsevica) or semi-spherical domes (St. Petka Church), whereas lateral naves have been covered by flat wooden ceilings.

In all of the churches of this area, the iconostasis sits in the most prominent part of the church interior. Most of the time it is a three-tier iconostasis, highly decorated with icons of the saints, quite vivid and colorful.

Mosques

In Muslim villages, there are many new *mosques*, with no monumental values. Almost all of the old Turkish mosques have been completely destroyed, except those in Presevo (*Figure 109*), Biljaca, Asane (Ašane) and Bustranje. Only old minarets in Veliki Trnovac, Norca and Miratovac have been preserved (*Figure 110*).

Сл. 113 Надгробни споменик, Старац
Figure 113 A Tombstone, Starac

Сл. 114 Надгробни споменик, Левосоје
Figure 114 A Tombstone, Levosoje

Сл. 115 Надгробни крст у порти цркве Светог Јована, Трнава
Figure 115 A Tombstone Cross at the Port of St. John Church, Trnava

Сл. 116 Надгробни крст, Бујановац
Figure 116 A Tombstone Cross, Bujanovac

Сл. 117 Надгробни крст, Осларе
Figure 117 A Tombstone Cross, Oslare

Сл. 118 Надгробни крст, Кошарно
Figure 118 A Tombstone Cross, Kosarno

Сл. 119 Надгробни крст, Бујановац
Figure 119 A Tombstone Cross, Bujanovac

Сл. 120 Надгробни крст, Куштица
Figure 120 A Tombstone Cross, Kustica

Сл. 121 Надгробни крст, Лопардинце
Figure 121 A Tombstone Cross, Lopardince

Сл. 122 Надгробни крст, Богдановац
Figure 122 A Tombstone Cross, Bogdanovac

Сл. 123 Надгробни крст, Биљача
Figure 123 A Tombstone Cross, Biljaca

Сл. 124 Надгробни крст, Биљача
Figure 124 A Tombstone Cross, Biljaca

Сл. 125 Дервишко гробље, Прешево
Figure 125 A Dervish Cemetery, Presevo

Сл. 126 Нишани, Рајинце
Figure 126 Turkish Headstones, Rajince

Сл. 127 Српско гробље поред Цркве Светог Ђорђа, Ораовица
Figure 127 Serbian Cemetery at St. George Church, Oraovica

Сл. 128 Српско гробље поред Цркве Светог Ђорђа, Ораовица
Figure 128 Serbian Cemetery at St. George Church, Oraovica

Текија

Текија је дервишка богомоља. У саставу текије је и турбе - надгробна грађевина дервиша. Има их у Прешеву (Сл. 111; Каталог Сл. 239, 240, 241; цртежи 239 а, б), Рељану, Несалцу (Сл. 112) и Ораховцу, а раније је постојала и у Трновцу.¹⁸ Осим текије у Прешеву, све остале су новијег датума.

Надгробни споменици

Од евидентираног градитељског наслеђа старошћу се издвајају надгробни крстови, узидани у постоља облика саркофага. (Сл. 113, 114) Они су послужили као модел у дужем временском периоду на читавом овом простору.

Међу евидентираним датованим надгробним споменицима, највећи број је из друге половине XIX и с почетка XX века, што не значи да нема и старијих.

Најопштија подела надгробних споменика је на:

- грубо тесане надгробне плоче са уписаним крстом; (Сл. 115)
- разне варијанте крста (равних, проширених, заобљених, зашиљених, кракова); (Сл. 116, 117, 118, 119)
- вертикалне плоче на постољу, са крстом на врху (припадају новијем типу). (Сл. 120)

¹⁸ Међу муслиманима у Прешеву, Трновцу, Рељану и Ораховцу живе и припадници дервишког езотеријског учења. У центру Прешева налази се стара текија халвети секте, а у Несалцу текија саади реда. Тамо је од укупно 300 кућа, 50 *дервишких*, а у Ораовици око 30. Да је и у Депцу некада било дервиша, сведочи име једне од махала - Дервиши.

Tekees

A tekee is a dervish shrine. The tekee is usually accompanied by a particular tomb (*türbe* in Turkish) - a tombstone structure of the dervishes. They can be found in Presevo (*Figure 111; Catalog Figure 239, 240, 241; Drawing 239 a, b*), Reljane, Nesalce (*Figure 112*), Orahovac, and there was one earlier in Trnovec also.²² Except for the tekee in Presevo, the rest of them are of a more recent date.

Tombstones

Among the recorded architectural heritage, when it comes to age, tombstone crosses embedded into the sarcophagus-shaped stands (*Figure 113, 114*) are the most distinguishable ones. They have served as a model throughout this area for a longer period of time. Among the recorded and dated tombstones, the largest number of them comes from the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries, which does not mean that older specimen do not exist.

The most general division of tombstones pertains to:

- roughly cut tombstones with an engraved cross (*Figure 115*);
- various shapes of the cross (with flat, extended, rounded, pointed ends) (*Figure 116, 117, 118, 119*);

²² Among the Muslim population in Presevo, Trnovac, Reljane and Orahovac, members of the dervish esoteric teachings reside. In the center of Presevo, there is an old tekee of the Halveti sect. In Nesalce, there is a tekee of the Saadi order. Out of a total of 300 houses, 50 of them are *dervish* in that village, and in Orahovac there are about 30. The name of one of the mahallas in Depce, the *Dervishi* mahalla, proves that dervishes have been present in that village as well.

Сл. 129 Српско гробље, Жујинце
Figure 129 Serbian Cemetery, Zujince

Сл. 130 Српско гробље, Доња Шушаја
Figure 130 Serbian Cemetery, Donja Susaja

Крстови су без украса, са једном или више *јабука* (лоптастих украса) на крацима или са урезаним орнаментима. (Сл. 121, 122)

Најчешћи орнаменти су крстићи, линије уз обод које потврђују облик самог крста, полумесец, сунце, звезда, круг, квадрат са крстом у средини, људски лик (Сл. 123, 124) (Дудић 1995: 230), дрво, клас жита, гранчица. Већина декоративних елемената који се овде јављају истовремено представљају и универзалне симболе.

Најбољи примери муслиманских споменика су у Прешеву. То су турски нишани са саркофазима од фино тесаног белог мермера, са уклесаним арапским писмом. Разликују се углавном по броју украса, како на самим нишанима тако и на плочама у које су нишани усађени. Украси су стилизовани турбани, фесови, розете... (Сл. 125, 126) У већини села насељених албанским становништвом, свака махала има своје гробље. Велики број гробних белега представља мањи необрађен камен на источној и дрво (колац) на западној страни. Најстарији евидентирани споменици са записом потичу из педесетих година двадесетог века. Најчешће су у облику стилизованог нишана или је то вертикална камена или дрвена плоча са натписом.

Запуштеност православних гробаља је евидентна. Велики је број урушених споменика, док су старији крстови утонули у земљу.

У многим, претежно албанским селима православна гробља су у великој мери уништена (Доња Шушаја, Жујинце, Биљача, Букуревац, Ораовица, Лучане, Осларе...). (Сл. 127, 128, 129, 130)

Највећа просторна целина која садржи изузетне примере камених крстова је на православном гробљу у Бујановцу .

Најбоље очувана и највећа просторна целина, изузетно вредних, старих (турских) нишана је на муслиманском гробљу у Прешеву.

• vertical plates on a stand with a cross on top of them belong to the newer type (during the middle of the 19th century) (*Figure 120*).

The crosses are undecorated, with one or more *bottonies* (orb-like decorations) on their edges or with engraved ornaments (*Figure 121, 122*).

The most common ornaments are in the form of little crosses, lines along the cross contours which highlight the very shape of the cross itself, a crescent, a sun, a star, a circle, a square with a cross in its center, a human figure (*Figure 123, 124*) (Dudić 1995: 230), a tree, a wheat spike, or a twig. Most of these decorative elements represent universal symbols as well.

The best examples of Muslim monuments can be seen on the cemetery in Presevo. These are Turkish headstones (which look like little obelisks with a spherical ornament on the top), made of finely carved white marble, with engraved Arabic letters. Most of the time, it is only the amount of decorations that differentiates these tombstones, be it the ornaments on the stone itself, or the ones on the support plates. Ornaments include stylized turbans, fizzes, rosettes, etc (*Figure 125, 126*). In most villages inhabited by the Albanian population, each mahalla has its own cemetery. A large number of tombstones comprise of a small untreated stone as a tomb marker on the east side, and a wooden pole (a stake) on the west side. The oldest recorded monuments with inscriptions date from the 1950s. They were most often in the form of a stylized Turkish headstone, or a vertical stone or wooden plate with markings.

Negligence towards Orthodox cemeteries is evident. A large number of tombstones have collapsed, and some older crosses have sunk into the ground.

In many Albanian villages, Orthodox cemeteries are almost completely destroyed (Donja Susaja, Zujince, Biljaca, Bustrenje, Bukurevac, Oraovica, Lucan, Oslare...) (*Figure 127, 128, 129, 130*).

The largest area with exceptional examples of stone crosses can be seen in the Orthodox cemetery in Bujanovac.

The best preserved and largest area of extremely valuable old Turkish headstones is in the Muslim cemetery in Presevo.

Сл. 131 Запис Светог Ђорђа, Љаник
Figure 131 St. George Zapis Site, Ljanik

VI Култна места, објекти народне религије

Запис

Свето масло је за Србе најважније култно место. То је *зайис* – крст (Сл. 131) са уклесаним крстом, антропоморфном фигуром, годином и именом свеца али и старо дрво, (*губ* – храст лужњак, брест, крушка) (Сл. 132), често и дрво и крст заједно. Свако село имало је више записа, односно неколико старих, *јолемих* култних *губова*, често са урезаним крстом. Некада су читави атари били окружени овим записима. У време сеоских слава поворке су их обилазиле, а код главног се одвијао најважнији део ритуала.¹⁹

У неким, сада већ *албанским* селима, записи сведоче о прошлости ових простора.

¹⁹ Сеоске славе су одувек имале значајну улогу у животу заједнице. Оне су праћене низом ритуалних радњи које имају за циљ окупљање свих чланова села на *куји*, ради потврђивања припадности заједници, али и обезбеђивања заштите стоке, усева и живота уопште. За сеоску славу, *завешину*, читаво село куповало је заједнички *курбан* за крвну жртву – главно обележје свечаности. У селима где живе Срби обичај освећења масла на дан *завешине*, сачуван је до данас. Јутро уочи празника, домаћин славе или *кум*, како га у неким местима зову, долази да уреди крст и простор око њега. У Воганцу, нпр., сваке године домаћин прекрчи крст. Сутрадан ујутру ту приносе жртву: краву (Богдановац), теле (Љиљанце), овна, јагње или певца и то месо сви присутни ритуално пробају. Важан део овог обреда је и колач, погача коју доноси домаћин, а затим и брашно које поп *очашти* – освети. Тим брашном касније нахране стоку, јер верују да има заштитну моћ. Славље настављају до вечери, свако у својој кући. У прошлости је за *завешину* поворка са попом обилазила *губове*, који су на одређеним размацима обележавали гранична подручја локалног атара, са циљем да се обезбеди плодност и заштита поља. Нека планинска села имају и више слава, свака махала своју. У Русцу секу колач за зимског Светог Николу, а у петак уочи Младенаца пале ватру, за здравље стоке. По казивању, некада су клали јагње. Овде славе и Светог Илију и Спасовдан. Из тог разлога постојала су два крста, Свети Никола и Свети Илија. Данас је остао само крст Светог Николе.

VI The Cult Sites, Objects of National Devoutness

The Holy Zapis

The holy *zapis* (*sveto maslo*), a sort of a shrine, is the most important cult place for Serbs. A *zapis* can be a stone cross (*Figure 131*), with an inscribed cross, an anthropomorphic figure, a year and a name of the patron saint, but it can also be an old tree (*a large carving or an inscription in the oak, elm or pear tree*) (*Figure 132; Catalog*). Quite often, both a cross and a tree would be present. Each village could have several *zapis* sites, i.e. *large cult carvings*, often inscribed in the shape of a cross. Entire village districts used to be surrounded by these *zapis* sites. During village festivities, ceremonial parades would visit these sites, but the main *zapis* site was where the pinnacle of the ritual was held.²³

²³ Village festivities have always played a significant role in the life of the community. They are followed by a series of rituals aimed at *gathering* all members of the village in order to confirm the community affiliation, but also to ensure the protection of livestock, crops and life in general. For village *slava*, also known as *zavetina*, the whole village would buy a common *qurban* for the blood sacrifice – the highlight of the ceremony. In villages populated by Serbs, the custom of consecrating the *zapis* site on the day of *zavetina* has been preserved to the day. On the morning of the *festivity*, the host (also known as the *godfather* in some villages) who is celebrating the *slava* would come to arrange the cross and the space around it. In Vogance, for example, the host repaints the cross every year. On the following morning, a sacrifice is brought at the cross: a cow (Bogdanovac), a calf (Ljiljance), a ram, a lamb or a rooster, and everyone is to taste the meat thereof. An important element of this ritual includes the *slava cake* (a type of bread) brought by the host, and then the flour *consecrated* by a local priest. Believed to have protective powers, that flour is then fed to the livestock. The celebration is then continued until evening by everyone in their own homes. In the past, people celebrating *zavetina* would go together with a priest to the *zapis* sites which specifically marked the boundaries of the village district, in an attempt to ensure fertility and protection of the fields. Some mountain villages celebrate more than one *slava*, and each mahalla has its own. In the village of Rusce, a St. Nicholas *slava cake* is cut in the winter, while on Friday on the eve of the Mladenci holiday (Serbian word for *newlyweds*) fire is lit for the health of the livestock. As the story goes, sometimes lambs would be slaughtered. People in these areas celebrate St. Elijah and Ascension Day (Spasovdan) as well. For this reason, there have been two crosses, one for St. Nicholas and one for St. Elijah. Today, only St. Nicholas cross remains.

Веровање у светост записа живо је и данас. Чак и када се такво дрво осуши, нико не сме да га посече из страха да ће онога ко прекрши табу снаћи велика невоља.

Стојадин Стојановић у књизи *Клиновац од њрвих њомена до 1987.* наводи да је у Клиновцу један од три *дуба* био *Орлов дуб*. Његова крошња је била широка *десетине* метара. Клиновчани су осећали страхопоштовање према овом храсту, нису померали ништа, чак ни суву грану, нити су се одмарали испод њега.

Крстови су од камена (истог типа као и надгробни), осим ретких изузетака од дрвета. Често су обојени у зелено или у бело. (Сл. 133, 134; Каталог Сл. 244; цртеж 244 а) Средином и у другој половини XX века замењени су новим, мермерним, металним или бетонским. У јастребачкој махали Бођуринци, нпр., у ново бетонско постоље, поред новог белега од бетона са крстом и иконом, узидан је и стари камени крст.

Има случајева да се поред крста и дрвета налазе и *стџолице* – кружно постављено камење (Русце, Воганце), где се на дан славе обредно ручавало. Свака породица имала је свој камен. (Сл. 135)

Крстови – *зайиси* очувани су само у селима где има Срба, а неки од њих су и данас активна култна места.

О прослави Ђурђевдана код Цркве Светог Атанаса у Спанчевцу, Јован Хаџи Васиљевић пише: *Старији људи причају да су се у старо време код ове цркве кували о Ђурђеву дне и молили за њоље. И данас се јамше неке њеме које су се онда њевале Светом Ањанасу код ових развалина* (Хаџи Васиљевић 1913: 369).

Код *манастиршија* у Лепчинцу на Спасовдан и Бели петак људи пале свеће, у Кршевици код *манастиршија*, где су рушевине старе цркве, доносе букете цвећа и босиљка.²⁰

У испосницу Светог Прохора, недалеко од Манастира Прохор Пчињски, људи долазе по помоћ, пале свеће, остављају прилоге и моле. Нероткиње леже на камену. Верује се да проласком кроз камени отвор ове пећине пролазе главобоље.²¹

In some presently *Albanian* villages, these objects testify to the history of these regions.

The belief in these holy *zapis* objects exists even today. Even when such a tree would dry out, no one dared to cut it down because of the fear that doing so would bring a terrible ordeal upon the perpetrator.

In his book *Klinovac od prvih pomena do 1987*, Stojanovic (Stojanović) states that *Orlov dub* was one of the three *inscriptions* in Klinovac. Its treetop was *dozens* of meters wide.

The people of Klinovac felt such awe towards this oak tree that they did not remove anything, not even a dry branch, nor did they rest under it.

The crosses were made of stone (the same type of stone used for tombstones), except for a few of them which were made of wood. They were often colored in green or white (*Figure 133, 134; Catalog Figure 244; Drawing 244 a*). In the middle and the second half of the 20th century, they were replaced by new crosses made of marble, metal or concrete. In the Jastrebac mahalla of Bodjurinci (Bodurinci), for example, an old cross has been fixed onto a new concrete base, along with a new concrete plate housing a cross and an icon.

Alongside the crosses and the trees, there were also improvised *seats* – stones placed in a circular shape (for example, in Rusce, Bogance), where ritual feasts on the day of a celebration would be held. Each family had its own dedicated stone (*Figure 135*).

These *zapis* crosses have been preserved only in villages the population of which includes Serbs, and some of these cult sites are still active today.

At St. Athanasius Church in Spancevac, Jovan Hadzi Vasiljevic writes about the celebration of Saint George's Day: *Old people of the old times are said to have gathered at this church on St. George's Day to pray for their fields. Even today, people remember some of the songs that were being sung at the ruins, in the name of St. Ahtanasius* (Hadzi Vasiljević 1913: 369).

At the *manastiriste* in Lepcinca, people burn candles on *Ascension Day* (Spasovdan) and on White Friday people light candles. In Krsevisa, near the manastiriste and ruins of the old church, people bring bouquets of flowers and basil.²⁴

Not far from the Monastery of Venerable Prohor of Pcinja, people would visit the anchorite parish of Prohor the saint to seek help, light candles, leave donations and pray. Women unable to conceive would lie on a stone. Passing through the stone opening of this cave is believed to relieve any headaches.²⁵

20 Податак је добијен од Иве Лаковић, етнолога Народног музеја у Врању.

21 Такође.

24 The data was obtained from Iva Lakovic, an ethnologist at the National Museum in Vranje.

25 Ibid.

Сл. 132 Свињарски дуб, Клиновац
Figure 132 *Svinjarski Dub* Oak Tree, Klinovac

Сл. 133 Запис Спасовдан, Барањевац
Figure 133 Ascension Day Zapis Site, Baraljevac

Сл. 134 Запис Светог Јеремије, Пољареније, Боровац
Figure 134 St. Jeremiah Zapis Site, Poljarenije, Borovac

Сл. 135 Запис Светог Илије, Русце
Figure 135 St. Elijah Zapis Site, Rusce

Сл. 136 Света вода, Старац
Figure 136 The Holy Water, Starac

Сл. 137 Цркиште Светог Ђорђа, Кршевица
Figure 137 St. George Church Ruins (crkviste), Krsevica

Света вода

Раширеност култа воде огледа се у народним веровањима о њеној исцелитељској моћи, о чему сведоче бројни ритуали.

У Славујевцу и Жужељици постоји извор воде лековите за очи. У Жужељици, вода извире испод храста код цркве. Око извора су делови одеће и новчићи У Биљачи постоји извор воде која лечи очи и ране, у коју верујући стављају босиљак, а после три дана поново долазе и узимају је за лек. Лековита за ране по веровању је и вода која извире из камена на локалитету Косиљевац, у Сејацу, Старцу. (Сл. 136) Људи овде остављају црвене кончиће и делове одеће.

Верује се и у лековиту моћ воде са чесме код Манастира Прохор Пчињски, због тога што је по предању, ту воду пио Свети Прохор. Раније су ту у великом броју долазили из суседних области и Македоније.

У Лопардинцу код Цркве Светог Арханђела постоји *самовилска* вода, где жене доводе болесну децу и умивају их. Вода је даривана марамама, чарапама, новцем.

На локалитету Крковац код Прешева, постојао је извор воде лековите за очи, где су Срби, Албанци и Роми долазили уочи Ђурђевдана, умивали се њоме и остављали новац, уплетене конце, одећу, венчиће од лековитог биља (повијуше и дебелице) које су три дана пре доласка на извор, носили око врата. У воду је због лековитости додаван здравац и дрен.²²

Исцелитељски су и извори у Дебцу, Славујевцу на месту Јасике, у Буштрању на локалитету Бара код Цркве Светог Ђорђа.

Свети камен

У околини Бујановца забележена су два локалитета на којима се налази *чудојворно камење*, за које се у народу верује да има натприродне моћи и где се такође одвијају одређени ритуали. О *Девојкином камену* у Лопардинцу постоји предање да су Турци одавде украли и на коњу однели најлепшу девојку. Поред манастирског потока, коњ се узнемирио и заједно са девојком скочио у провалију. Раније су сваког Ускрса на том месту – стени мештани палили свеће, а на Ђурђевдан обредно ручавали и сипали воду у камена удубљења. У Биљачи, на

22 Такође.

Holy Water Springs

The prevalence of water worship is reflected by the folk beliefs in healing powers of these springs, as evidenced by the existence of many rituals.

In Slavujevac and Zuzeljica (Žuželjica), there is a healing spring for eye treatment. In Zuzeljica, the water springs below an oak tree near the church. Pieces of clothing and coins can be seen scattered around the spring. In Biljaca, there is a spring believed to have medicinal properties for treating eyes and wounds. Basil would be added into the water and left to stay for three days, after which the people would come back and take it as a medicine.

Also believed to have healing powers is the water springing from a stone at the Kosiljevaca locality, in Sejace, Starac (Figure 136). People leave red threads and pieces of clothing near the water spring.

Water coming from the fountain at the Monastery of Venerable Prohor of Pcinja is also believed to have healing powers, because according to a story, Prohor the saint drank that water. Previously, the fountain had been visited by numerous people from the neighboring areas and Macedonia.

In Lopardince, near St. Archangel Church, there is a so-called *Fairy Water (Samovilska voda)*, where women would bring their sick children and wash them. Scarves, socks and coins would be donated at the water site.

At Krkovac area site near Presevo, there was a spring with healing properties for treating eye conditions where, on the eve of St. George's Day, Serbs, Albanians and Romani people would wash their faces, leave money, threads, clothes and wraps of bryony (bryonia) which they would have been wearing around their necks for three days before they would come to the spring. Because of their healing properties, geranium or cornelian cherry (*cornus mas*) were added into the water.²⁶

There are other healing springs located in Debce, then in Slavujevac at Jasike site, as well as in Bustranje at Bara site near St. George Church.

Holy Stones

In the vicinity of Bujanovac, there are two sites where *miraculous stones* can be found, which are believed to have supernatural powers and where certain rituals would also be tak-

26 The data was obtained from Iva Lakovic, an ethnologist at the National Museum in Vranje.

месту *Шућљи камен* постоји огромна стена, где за време *младе среде* и на празнике долазе тежи болесници и нероткиње. Свако обиђе стену три пута, а затим прође кроз њен отвор. У Прешеву код Курбалијске реке је тзв. *Шућљи камен* – мала пећина са остацима фресака, у којој су паљене свеће за здравље.²³

Гробна места

Осим гробова српских светитеља, који као што је познато, представљају значајна култна места, занимљив пример је и дервишко гробље у Трновцу, где је најстарији гроб, од давнина и исцелитељско место. Људи и данас долазе ту по исцељење. Практикује се ритуално обилажење гроба (три пута).²⁴

Црквиште и манастириште

Црквиште и манастириште означавају топониме где су некада постојали сакрални објекти. (Сл. 137; Каталог Сл. 236, цртеж 236 а) Још у средњем веку места са наставком - иште, означавала су напуштена насеља (*селишће, трговиниште, градиниште, катуниниште*) и објекте (*кућиниште, црквиниште, црквина*²⁵, *манастиришће*).

У овом делу јужне Србије евидентиран је већи број сакралних култних места, пре свега *црквиништа* и *манастиришћа*. У Спанчевцу је то *црквиниште* Бујић, где се на Светог Јеремију припрема обредни ручак.²⁶

ing place. Relating to the *Maiden's Stone (Devojkin kamen)* in Lopardince, a legend says that Turks had captured the most beautiful girl and took her away on a horse. Near the monastery spring, the horse got spooked and jumped into the ravine, taking the maiden into her death. Before, residents would light candles on that cliff every Easter, and they would have a ceremonial feast on St. George's Day, pouring water into the stone recesses. In Biljaca, there is a place called *A Hollow Stone (Šuplji kamen)* with a huge rock where ill people and women unable to conceive would come on every *new moon Wednesday* and during holidays. Everyone would walk around that rock three times, subsequently passing through its opening. In Presevo, near the Kurbaļijska river, the so-called *Hollow Stone* is in the form of a small cave with fresco remains, in which people would light candles for their health.²⁷

Cemeteries

In addition to the burial grounds of Serbian saints, which are well known to represent significant cult places, an interesting example of such sites is the dervish cemetery in Trnovac, where the oldest tomb of ancient times and the concurrent healing place is located. People still come here to heal themselves. A three times circling around the tomb is ritually performed.²⁸

Crkviste and Manastiriste Sites

Crkviste and *manastiriste* are toponyms which relate to the ruins of the places where sacred objects used to be erected (*Figure 137; Catalog Figure 236; Drawing 236 a*). Since the early middle ages, toponyms containing the suffix *-iste (-ište)* have been used to designate abandoned or ruined settlements (*seliste, trgoviste, gradiste* referring to "village", "marketplace" and "town" ruins respectively) and objects (*kuciste, crkviste, manastiriste* referring to "house", "church" and "monastery" ruins respectively).²⁹

In this part of southern Serbia, a large number of sacral and cult places has been recorded, primarily those of *crkviste* and *manastiriste* types. In Spancevac, it is Bujic crkviste, where ritual feasts are held on St. Jeremiah's day.³⁰

23 Такође.

24 Казивач из Трновца.

25 Казивач Арсеније Михајловић из Куштице

26 Податак је добијен од Иве Лаковић.

27 Ibid.

28 A teller from Trnovac.

29 Arsenije Mihajlovic (Arsenije Mihajlović), a teller from Kustica.

30 The data was obtained from Iva Lakovic.

Сачувано градитељско наслеђе
Каталог

VII

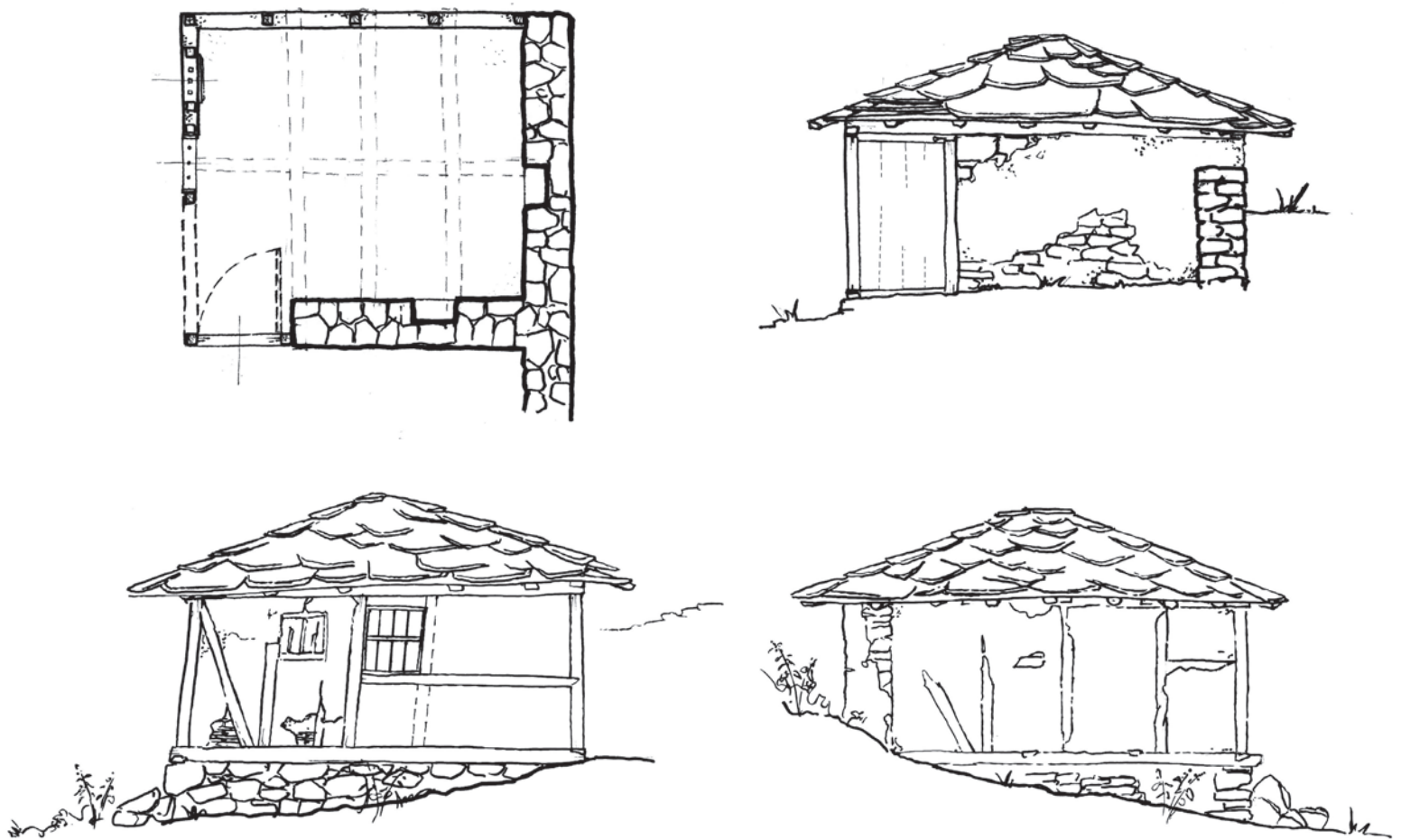
Preserved Building Heritage
The Catalog

Кућа Јелке Спирић у Сејацу

Саградио је Спира Стоименовић, деда Јелкиног мужа, крајем XIX или почетком XX века. Једноделне је основе, подигнута на косини, без подрума, улазом оријентисана према југоистоку. Два зида су од камена, док су друга два од плетера са подзидом од камена. Кров је четвороводан, конструкције *на сџолицу*, првобитно покривен каменим плочама. У стамбеном делу је средишње отворено огњиште, а на северозападном зиду долап. Очуван је један мањи прозорски отвор са дрвеним капком. (Сл. 138, 139; цртеж 138 а, б, ц, д)

Jelka Spiric's (Jelka Spirić) House in Sejace

The house was built by Spira Stoimenovic (Spira Stoimenović), the grandfather of Jelka's husband, sometime at the end of the 19th or the beginning of the 20th centuries. It has a one-part base, built on a slope, without a cellar, with an entrance facing to the southeast. Two of the walls are built of stone, while the other two are made of wattle fixed to a stone base. The roof is hipped, supported by *four poles* and it was initially covered with stone slabs. In the residential part, there is a central open fireplace, and on the north-west wall there is a built-in cabinet (*dolap*). A small window with a wooden shutter has been preserved (*Figure 138, 139; Drawing a, b, c, d*).

Цртеж 138 а, б, ц, д Кућа Јелке Спирић, Сејаце
Drawing 138 a, b, c, d Jelka Spiric's House, Sejace

Сл. 138 Кућа Јелке Спирић, Сејаце
Figure 138 Jelka Spiric's House, Sejace

Сл. 139 Кућа Јелке Спирић, Сејаце
Figure 139 Jelka Spiric's House, Sejace

Кућа - одаја Бранка Николића у Љиљанцу

Према казивању власника, стара је преко 100 година.

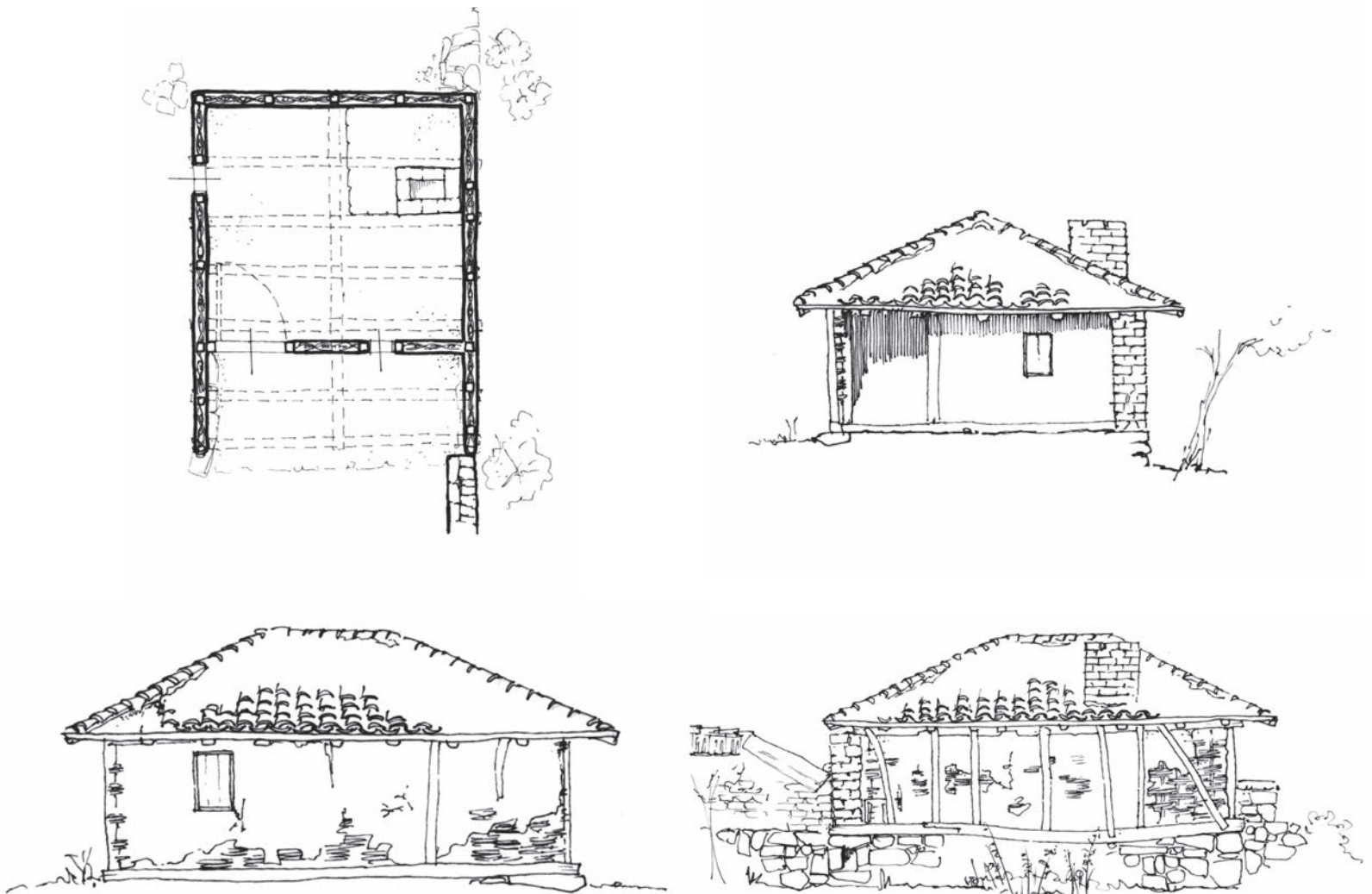
Подигнута је као помоћни објекат - одаја за младенце.

Једноделне је основе, са тремом без дрвених стубова, оријентисана главном страном према југу. Зидана је у бондручној конструкцији са испуном од уплетеног прућа и блатног малтера. Греде темељаче налажу на ниску подлогу од камена. Под је од земље, таваница дашчана, прозори мали са металном решетком, врата дашчана, кушачена. Кров је на четири воде покривен ћерамидом. (Сл. 140, 141; цртеж 140 а, б, ц, д)

Branko Nikolic's (Branko Nikolić) House-Chamber in Ljiljance

According to the owner, this house is over one hundred years old. It was erected as an auxiliary building - *a chamber* for the newlyweds. It has a one-part base, with a porch without wooden poles, with its main side oriented to the south.

It is a *bondruk* structure, with walls filled with wicker and mud plaster. The foundation beams lie on a low stone support. The floor is earthen, while the ceiling is made of wooden planks. Windows are small with a metal grate, and doors are made of brace reinforced wooden planks. The roof is hipped, covered with ridge tiles (*Figure 140, 141; Drawing 140 a, b, c, d*).

Цртеж 140 а, б, ц, д Кућа - одаја Бранка Николића, Љиљанце
Drawing 140 a, b, c, d Branko Nikolic's House - Chamber, Ljiljance

Сл. 140 Кућа - одаја Бранка Николића, Љиљанце
Figure 140 Branko Nikolic's House - Chamber, Ljiljance

Сл. 141 Кућа - одаја Бранка Николића, Љиљанце
Figure 141 Branko Nikolic's House - Chamber, Ljiljance

Кућа Воје Микића у Сејацу

Саградио је Станко Микић, чукундеда Воје Микића, крајем XIX века.

Дводелне је основе, без трема. Подигнута је управно на косину, са кућом на здравици и собом над подрумом, без трема, главном страном према истоку.

Предњи - источни, јужни и половина западног зида су од плетера, над ниским каменим подзидом, а северни и друга половина западног зида од камена.

Кров је четвороводан, покривен ћерамидом.

У кући су очувани архаични елементи: отворено огњиште и врата на наспрамним странама. Из ње се улази у *јолему* собу. (Сл. 142, 143, 144; цртеж 142 а, б, ц, д, е)

Voja Mikic's (Voja Mikić) House in Sejace

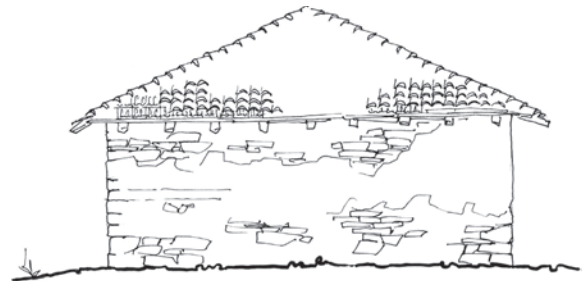
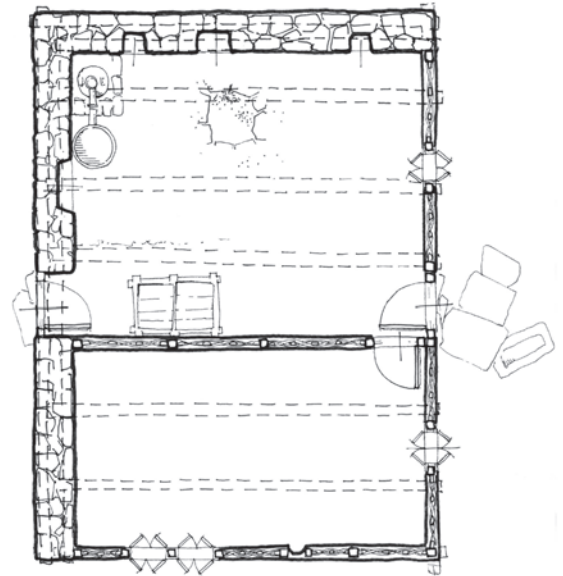
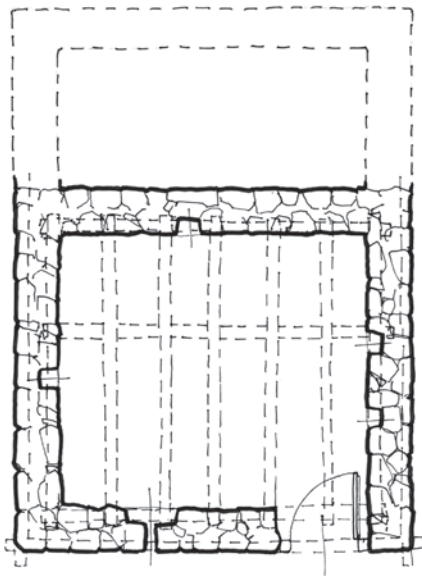
The house was built by Stanko Mikic (Mikić), the great-great-grandfather of Voja Mikic, at the end of the 19th century.

The house has a two-part base, with no porch. It was erected on a slope, the *house* part being *on the ground*, and a room located above the cellar, without a porch. The main side of the house faces east.

The east (front), south and half of the west walls are made of wattle, raised on a low stone support. The north wall and the other half of the west wall are both made of stone.

The roof is hipped, covered with ridge tiles.

In the *house*, some archaic elements have been preserved: an open fireplace and doors on the opposite sides. From there, a *large* room is accessed (*Figure 142, 143, 144; Drawing 142 a, b, c, d, e*).

Цртеж 142 а, б, ц, д, е Кућа Воје Микића, Сејаце
Drawing 142 a, b, c, d, e Voja Mikic's House, Sejace

Сл. 142 Кућа Воје Микића, Сејаце
Figure 142 Voja Mikić's House, Sejace

Сл. 143 Детаљ врата са кључанком у кући Воје Микића, Сејаце
Figure 143 A Door Latch Detail in Voja Mikić's House, Sejace

Сл. 144 Просторија кућа у кући Воје Микића, Сејаце
Figure 144 A House Room in Voja Mikić's House, Sejace

Кућа Живка Николића у Клиновцу

Налази се у планинској махали Крстинци. Зидали су је мајстори из Јастребца за Николу Крстића, Живковог деду.

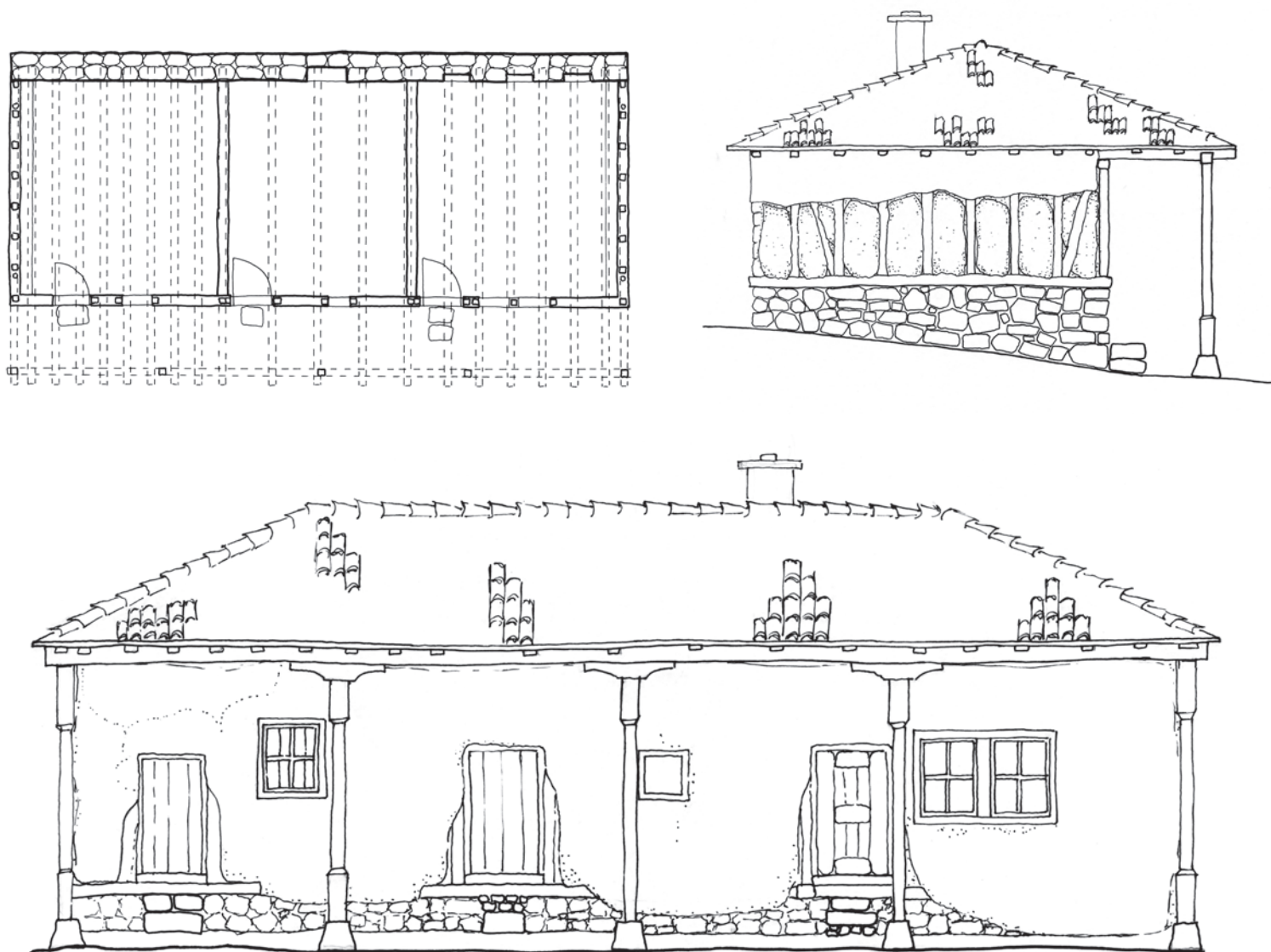
Издужене је основе, постављена лицем према истоку, без подрума. Зидана је каменом, осим предњег и једног бочног зида, који су у горњем делу од ћерпича. Дуж предњег зида је трем са дрвеним стубовима, *јасћуцима* и каменим стопама. Са трема је улаз у све три просторије. Кров је на четири воде, покривен ћерамидом. (Сл. 145, 146, 147, 148, 149, 150; цртеж 145 а, б, ц)

Zivko Nikolic's (Živko Nikolić) House in Klinovac

Located on the mountain mahalla of Krstinci, this house was built by the builders from Jastrebac for Nikola Krstić, Zivko's grandfather.

Its base is elongated, facing east, and without a cellar. The house is made of stone, except for the front wall and one lateral wall which are made of adobe in the upper part.

Along the front wall, there is a porch with wooden pillars and *imposts*, and stone steps. The front porch provides access to all three rooms of the house. The roof is gabled, covered with ridge tiles (*Figure 145, 146, 148, 148, 149, 150; Drawing 145 a, b, c*).

Цртеж 145 а, б, ц Кућа Живка Николића, Клиновац
Drawing 145 a, b, c Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 145 Кућа Живка Николића, Клиновац
Figure 145 Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 146 Кућа Живка Николића, Клиновац
Figure 146 Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 147 Детаљ стуба са јастуком на трему куће Живка Николића, Клиновац
Figure 147 A Pillar Impost Detail on the Porch of Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 148 Таваница у кући Живка Николића, Клиновац
Figure 148 The Ceiling of Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 149 Унутрашњост куће Живка Николића, Клиновац
Figure 149 The Interior of Zivko Nikolic's House, Klinovac

Сл. 150 Кућа Живка Николића, Клиновац
Figure 150 Zivko Nikolic's House, Klinovac

Кућа - одаја Миладина Стојановића у Кршевици

Подигао је Миладинов прадеда 1934. године, када му се син Стојан оженио. На равном је терену, цела над подрумом, оријентисана предњом страном према истоку.

Зидови су у доњем делу камени, на спрату од ћерпица, кров четвороводни, покривен фалцованим црепом.

Дуж источне стране, у приземљу и на спрату је подужни трем. На спрат се долази дрвеним степеништем. Кров је на четири воде, покривен каменим црепом. Унутрашњи простор у оба нивоа је једноделан.

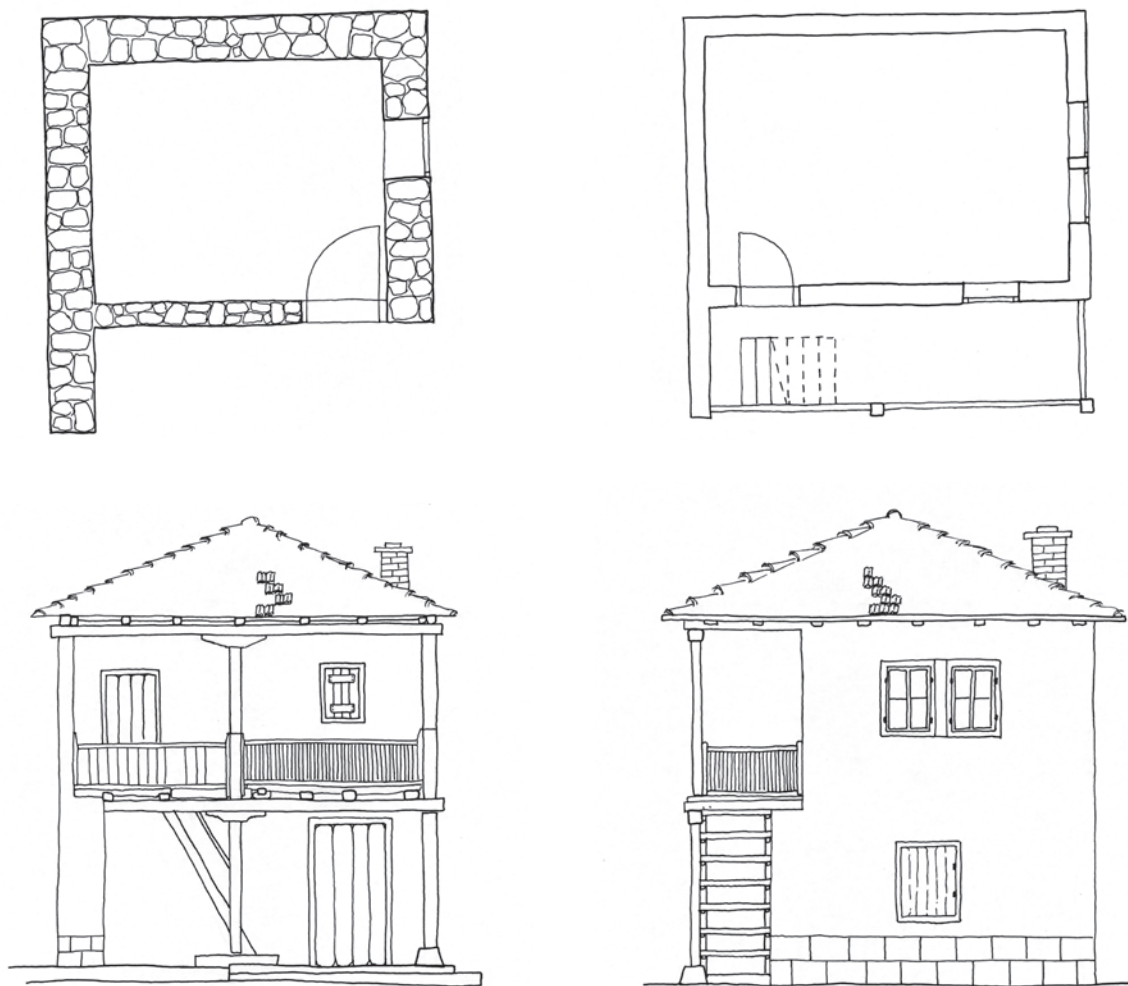
Издавају се детаљи обрађени на традиционалан начин: дрвени стубови са јастуцима и ограда од унизаних дашчица на трему, дрвени под на спрату и земљани у приземљу, прозори са дрвеним капком. (Сл. 151, 152; цртеж 151 а, б, ц, д)

Miladin Stojanović's (Miladin Stojanović) House-Chamber in Krsevica

Miladin's great-grandfather built this house in 1934, when his son Stojan got married. It is positioned on a flat ground, and the whole house is on top of the cellar, with its front side facing east. Lower parts of its walls are made of stone, but the walls on the upper floor are made of adobe. The roof is a gabled one, covered with pantiles.

Longitudinal porch goes alongside the ground level and the upper floor level on the east side of the house. A wooden staircase leads to the upper floor. The roof is hipped and covered with stone tiles. Both levels feature a one-piece inner space.

Traditionally made house details stand out: wooden pillars with impostes and a porch fence made of wooden slats, with an earthen floor on the ground level and a wooden floor on the upper level of the house, and windows with wooden shutters (Figure 151, 152: Drawing 151 a, b, c, d).

Цртеж 151 а, б, ц, д Кућа - одаја Миладина Стојановића, Кршевица
Drawing 151 a, b, c, d Miladin Stojanović's House - Chamber, Krsevica

Сл. 151 Кућа - одаја Миладина Стојановића, Кршевица
Figure 151 Miladin Stojanovic's House - Chamber, Krsevica

Сл. 152 Детаљ куће - одаје Миладина Стојановића, Кршевица
Figure 152 A Detail on Miladin Stojanovic's House - Chamber, Krsevica

Кућа Бранке Михајловић у Клиновцу

Подигао је Стојан Перић, Бранкин деда почетком XX века. Приземље и задњи зид озидани су каменом, док су остали зидови бондручне конструкције са испуном од ћерпича. На источној страни су угаони тремови, један изнад другог. Из трема у приземљу се дрвеним степеницама долази на горњи трем. Кров је на четири воде покривен ћерамидом.

Простор у приземљу подељен је на *кућу* са огњиштем, оставу и подрум, док су на спрату спаваћа и гостињска соба.

Очувани су аутентични елементи: ограда на трему од унизаних дашчица, ручно обрађене греде са јастуцима, земљани подови, дашчана, *кушачена* врата, мањи прозори са дрвеним решеткама, *аџула*, *нише*. (Сл. 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160; цртеж 153 а, б, ц, д)

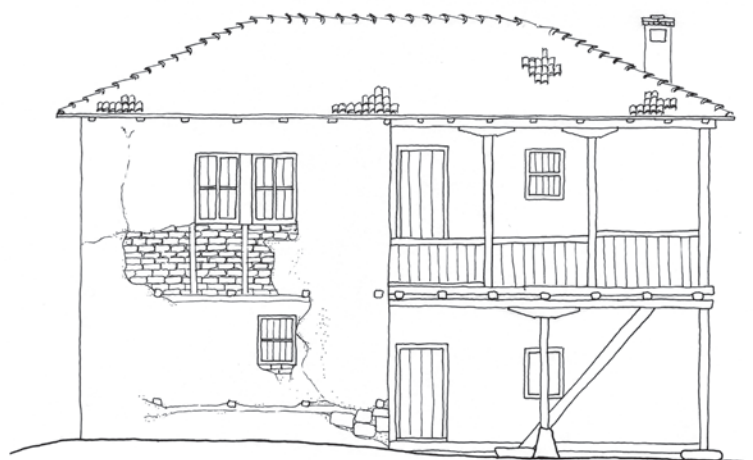
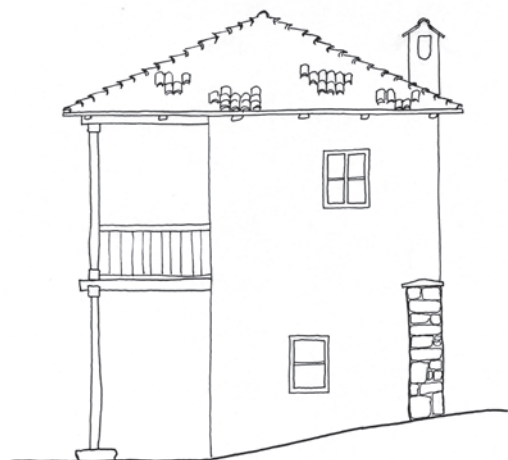
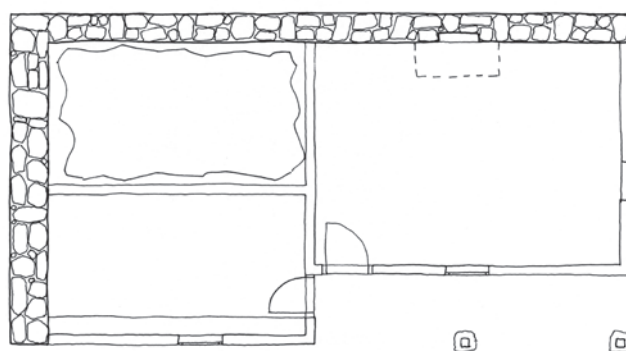
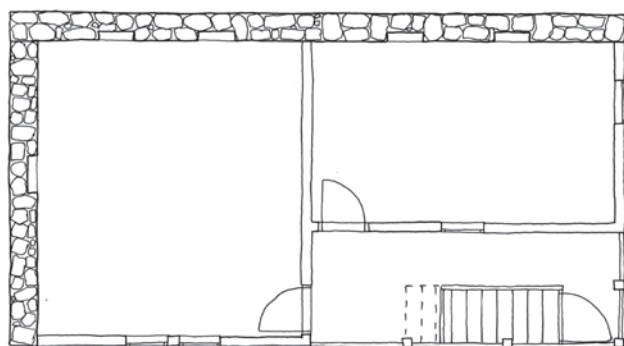
Branka Mihajlović's (Branka Mihajlović) House in Klinovac

The house was built at the beginning of the 20th century by Stojan Peric (Stojan Perić), Branka's grandfather. The ground floor and the back wall are made of stone, while other walls are of *bondruk* construction, filled with adobe. On the east side, there are two angular porches, one above the other.

From the porch on the ground floor, a wooden staircase leads to the upper floor. The roof is hipped and covered with ridge tiles.

The ground floor area is divided into a *house* with a fireplace, a pantry and a cellar, while a bedroom and a dining room are on the upper floor.

Authentic elements have been preserved, such as: porch fence made of wooden slats, hand-crafted beams with imposts, earthen floors, doors made of *brace reinforced* wooden planks, small windows with wooden gratings, an *atul* (area embedded into the slope), *niches* (Figure 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160; Drawing 153 a, b, c, d).

Цртеж 153 а, б, ц, д Кућа Бранке Михајловић, Клиновац
Drawing 153 a, b, c, d Branka Mihajlović's House, Klinovac

Сл. 153 Кућа Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 153 Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 154 Кућа Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 154 Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 155 Бунар иза куће Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 155 A Well in the Back of Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 156 Степениште са капком у кући Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 156 A Staircase with a Trapdoor in Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 157 Деталј на трему куће Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 157 A Detail on the Porch of Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 158 Трем куће Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 158 The Porch of Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 159 Детаљ куће Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 159 A Detail in Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Сл. 160 Детаљ куће Бранке Михајловић, Клиновац
Figure 160 A Detail in Branka Mihajlovic's House, Klinovac

Кућа Филипа Арсића у Кленикама

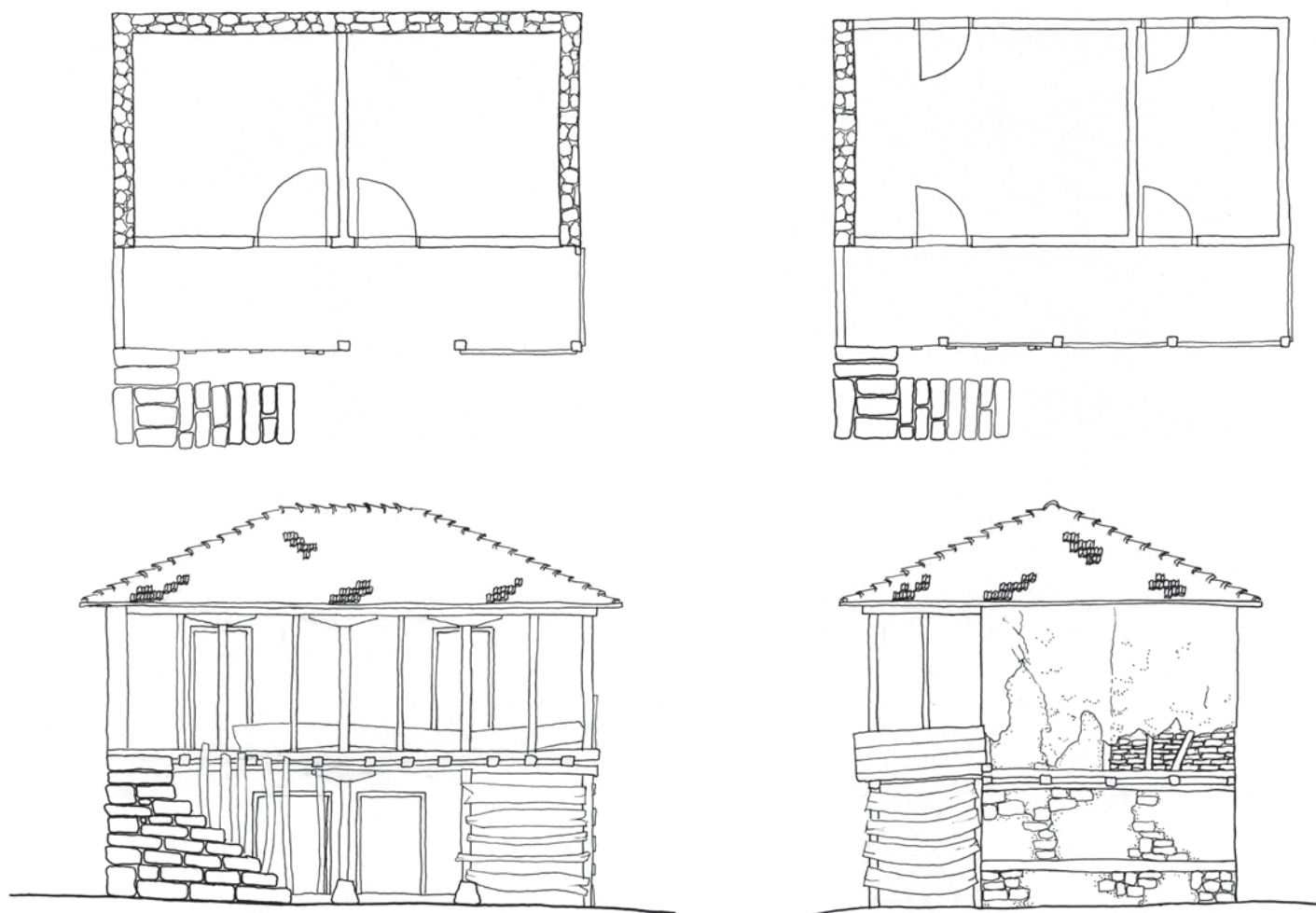
Кућу је подигао Илија Арсић, поткивач, пореклом из Калова, 1935. године. Зидали су је мајстори из Претине. Правоугаоне је основе, оријентисана у правцу запад - исток, лицем према улици. У предњем делу је трем до кога се долази каменим степеништем а у приземљу испред подрума *ajet*. Бочни и северни зид су од камена, док су остали од ћерпича.

Кров је на четири воде, покривен фалцованим црепом. Стамбени део је подељен на *кућу* и собу. У обе просторије се улази са трема. *Кућа* је са наспрамним вратима, без прозора, првобитно са огњиштем уз задњи зид. Врата су занатски обрађена, у подруму су дашчана са *бајламама* - шаркама у виду једноставних гвоздених алки. Подови су сви земљани, таванице дашчане. (Сл. 161; цртеж 161 а, б, ц, д)

Filip Arsic's (Filip Arsić) House in Klenike

The house was built in 1935 by Ilija Arsic, a farrier from Kalovo. The builders from Pretina were engaged in the construction of this house. Rectangular in base and oriented towards east, the house faces the street. In the front part of the house, there is a porch which is accessed from the ground floor by a stone staircase. In front of the cellar, there is a ground level porch (*ajet*). The lateral and north walls are made of stone, whereas other walls are made of adobe.

The roof is hipped and covered with pantiles. The living area is divided into a *house* and a room. Both chambers are accessed from the porch. The *house* has doors, but no windows, and it has a fireplace which was initially placed against the rear wall. House doors are professionally crafted, but the cellar door is attached by simple *ring hinges* (*baglamas*). Earthen floors are on all levels, and all the ceilings are made of planks (*Figure 161; Drawing 161 a, b, c, d*).

Цртеж 161 а, б, ц, д Кућа Филипа Арсића, Кленике
Drawing 161 a, b, c, d Filip Arsic's House, Klenike

Сл. 161 Кућа Филипа Арсића, Кленике
Figure 161 Filip Arsic's House, Klenike

Кућа Николе Стефановића у Грамађи

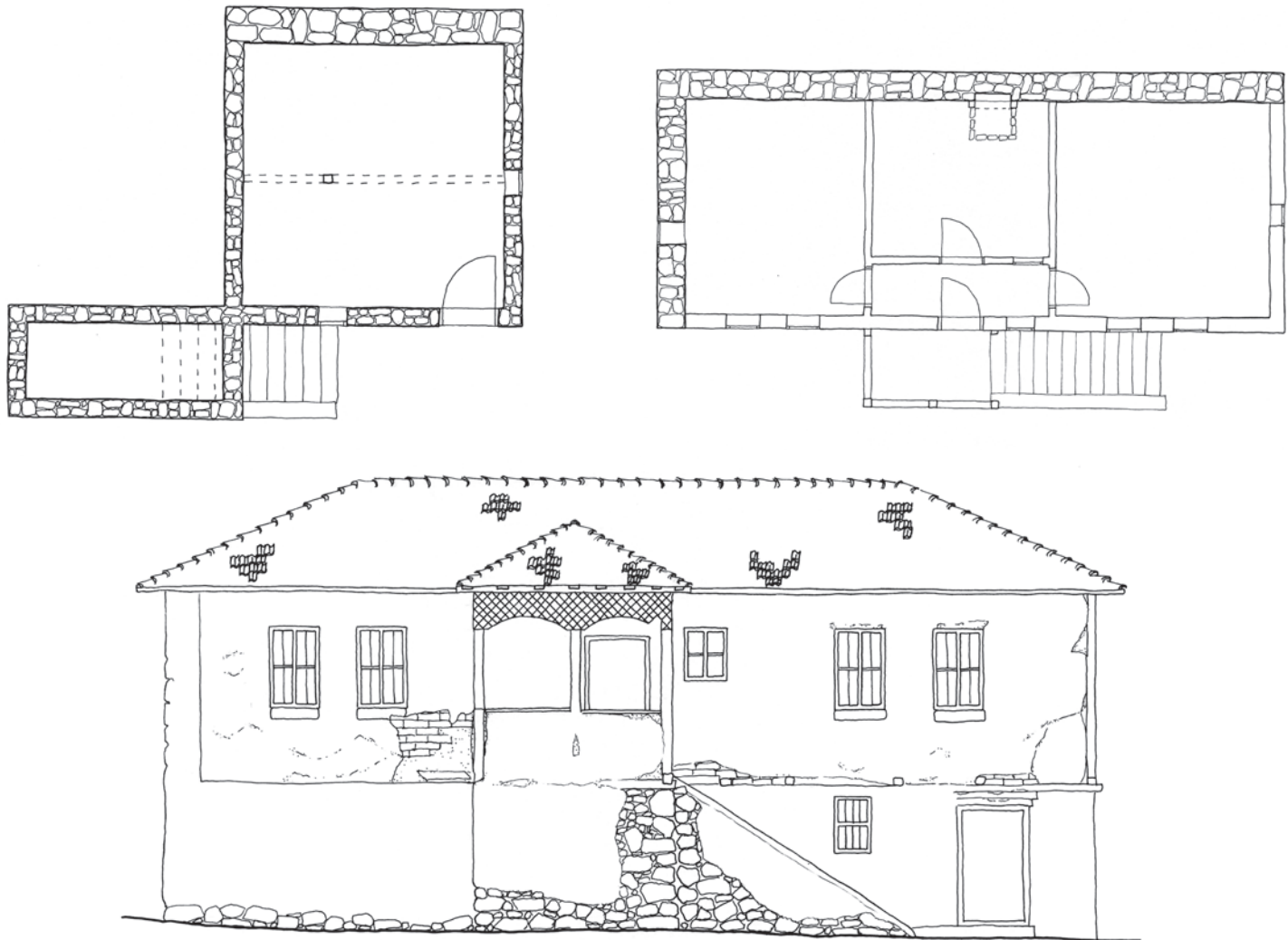
Подигнута је двадесетих година XX века, оријентисана предњом страном према југоистоку. Зидана је у бондручној конструкцији са испуном од кованице и блавног малтера и ћерпича. Већих је димензија, делом над подрумом, са средишњим истуреним тремом квадратног облика. Кров је вишеводни, покривен фалцованим црепом.

Стамбени простор подељен је на две собе и *кућу* у средини. Уз северозападни зид *куће* је озидано огњиште. Прозори су занатски обрађени, са металном решетком и декоративном окапницом. Стубови на трему су опшивени, а простор између њих украшен решетком од дрвених летвица. (Сл. 162, 163, 164, 165; цртеж 162 а, б, ц)

Nikola Stefanović's (Nikola Stefanović) House in Gramadja

It was built in the 1920s, with its front side facing southeast. It is a *bondruk* structure, with forged iron filling and mud plaster. The house is big and completely above the cellar, with a central protruding square porch. The roof has several sides and is covered with pantiles.

The living space is divided into two rooms and a *house*, which is in the middle. A fireplace is built along the north-west wall of the *house*. Windows are professionally crafted, with metal grate and decorative sills. Porch pillars are insulated, and the space between them is decorated with wooden latticework (*Figure 162, 163, 164, 165; Drawing 162 a, b, c*).

Цртеж 162 а, б, ц Кућа Николе Стефановића, Грамађа
Drawing 162 a, b, c Nikola Stefanović's House, Gramadja

Сл. 162 Кућа Николе Стефановића, Грамађа
Figure 162 Nikola Stefanovic's House, Gramadja

Сл. 163 Прозор са металном решетком на кући Николе Стефановића, Грамађа
Figure 163 A Window with a Metal Grate on Nikola Stefanovic's House, Gramadja

Сл. 164 Огњиште у кући Николе Стефановића, Грамађа
Figure 164 A Fireplace in Nikola Stefanovic's House, Gramadja

Сл. 165 Кровна конструкција куће Николе Стефановића, Грамађа
Figure 165 The Roof Construction of Nikola Stefanovic's House, Gramadja

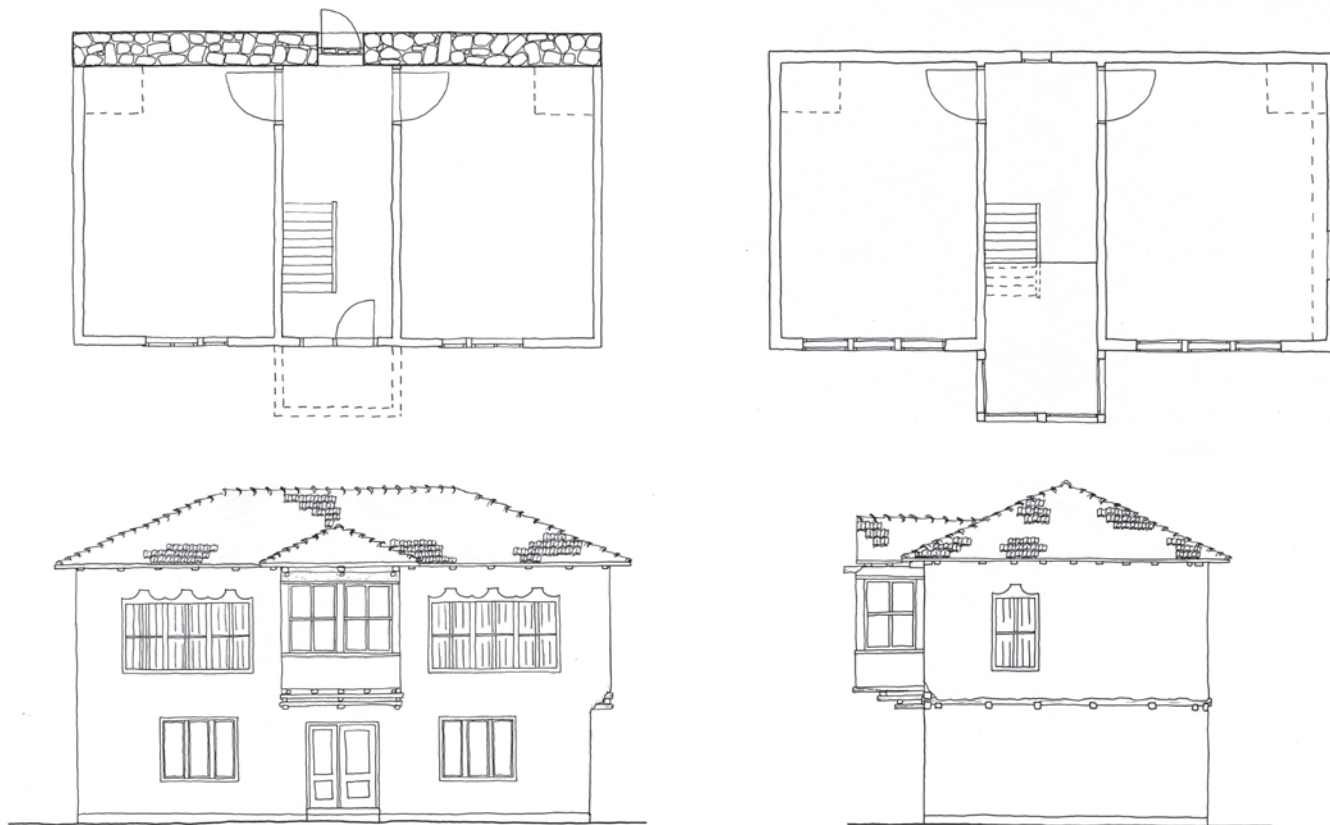
Кућа Нађибе Есади у Прешевоу

Подигао је Есад Хјудаверди, Турчин из Врања, када се по ослобођењу Врања 1878. године доселио са својом породицом у Прешево.

Налази се у самом центру града, у дворишту са карактеристичном дрвеном капијом на улазу. На равном је терену без подрума, зидана плетером над каменим подзидом.

Правоугаоне је основе, са истуреним средишњим спратним тремом према истоку. Кров је вишеводни, прекривен фалцованим црепом.

Приземни део подељен је на средишњи ходник и две собе. Из ходника се дрвеним степеништем долази на спрат. На спрату је поред ове три просторије и *ћошка* са *ћрајезаном* - дрвеном оградом. *Ћошка* је затворена, тако да припада стамбеном простору. Просторије су опремљене *амамима* и *иклицима*. Сачувани су и остали аутентични елементи: дашчани подови и таванице, прозори са первазима, *кљук* - ормар за постељину, *шилџа* - простирка за под и *миндер* - гарнитура за седење. (Сл. 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172; цртеж 166 а, б, ц, д)

Цртеж 166 а, б, ц, д Кућа Нађибе Есади, Прешево
Drawing 166 a, b, c, d Nadjiba Esadi's House, Presevo

Nadjiba Esadi's (Nadžiba Esadi) House in Presevo

The house was built by Esad Hjudaverdi, a Turk from Vranje who came to Presevo with his family after the liberation of Vranje in 1878.

It is located in the centre of the city, in the courtyard with a characteristic wooden gate at the entrance. It lies on a flat ground and does not have a cellar. The structure was made of wattle on top of a stone support.

It is rectangular in base, with a protruding central porch on the upper floor which faces east. The roof is a multi-sided one, covered with pantiles.

The ground floor is divided into a central corridor and two rooms. From the corridor, a wooden staircase leads to the upper floor. On the first floor, apart from these three rooms, there is a wooden fence called *trpezan* on the *balcony (coska)*. That *balcony* is closed, thus belonging to the residential area. The rooms are equipped with *baths (hammams)* and *wooden closets*. Other authentic elements have been preserved as well: wooden floors and ceilings, windows with frames, *kljuk* - a closet for bed sheets, *siljta* - a floor mat, and *minder* - a cushioned mattress (Figure 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172; Drawing 166 a, b, c, d).

Сл. 166 Кућа Нађибе Есади, Прешево
Figure 166 Nadjiba Esadi's House, Presevo

Сл. 167 Прозори са опшивком и металном решетком на кући Нађибе Есади, Прешево
Figure 167 Windows with Frames and Metal Grates on Nadjiba Esadi's House, Presevo

Сл. 168 Спајање греда усецањем, кућа Нађибе Есади, Прешево
Figure 168 Intersecting Beams of Nadjiba Esadi's House, Presevo

Сл. 169 Детаљ врата куће Нађибе Есади, Прешево
Figure 169 The Eaves of Nadjiba Esadi's House, Presevo

Сл. 170 Звекир у кући Нађибе Есади, Прешево
Figure 170 A Door Knocker on Nadjiba Esadi's House, Presevo

Сл. 171 Деталј трпезана куће Нађибе Есади, Прешево
Figure 171 Details on a Wooden Fence (trpezan) in Nadjiba Esadi's House, Presevo

Сл. 172 Породица Есади (почетак 20. века), Прешево
Figure 172 The Esadi Family (the beginning of the 20th ccentury), Presevo

Кућа Арсенија Михајловића у Куштици

Кућа је саграђена између 1910. и 1920. године. Први власник је био Веља Михајловић. Троделне је основе са средишњим истуреним тремом, делом над подрумом. Зидана је у подрумском делу каменом, док је стамбени део од ћерпича. Трем је украшен луковима, тесаним дрвеним стубовима и оградом од профилисаних дашчица.

Део оградe је и клупа за седење, са унутрашње стране.

Са трема се улази у све просторије. У средишњем делу је кућа, у којој је некада било огњиште и по једна соба са обе стране.

Кров је на четири воде, са лепо профилисаном опшивком на стрехи и посебно наткривеним тремом. Кровни покривач је фалцован цреп. (Сл. 173, 174; цртеж 173 а, б, ц, д)

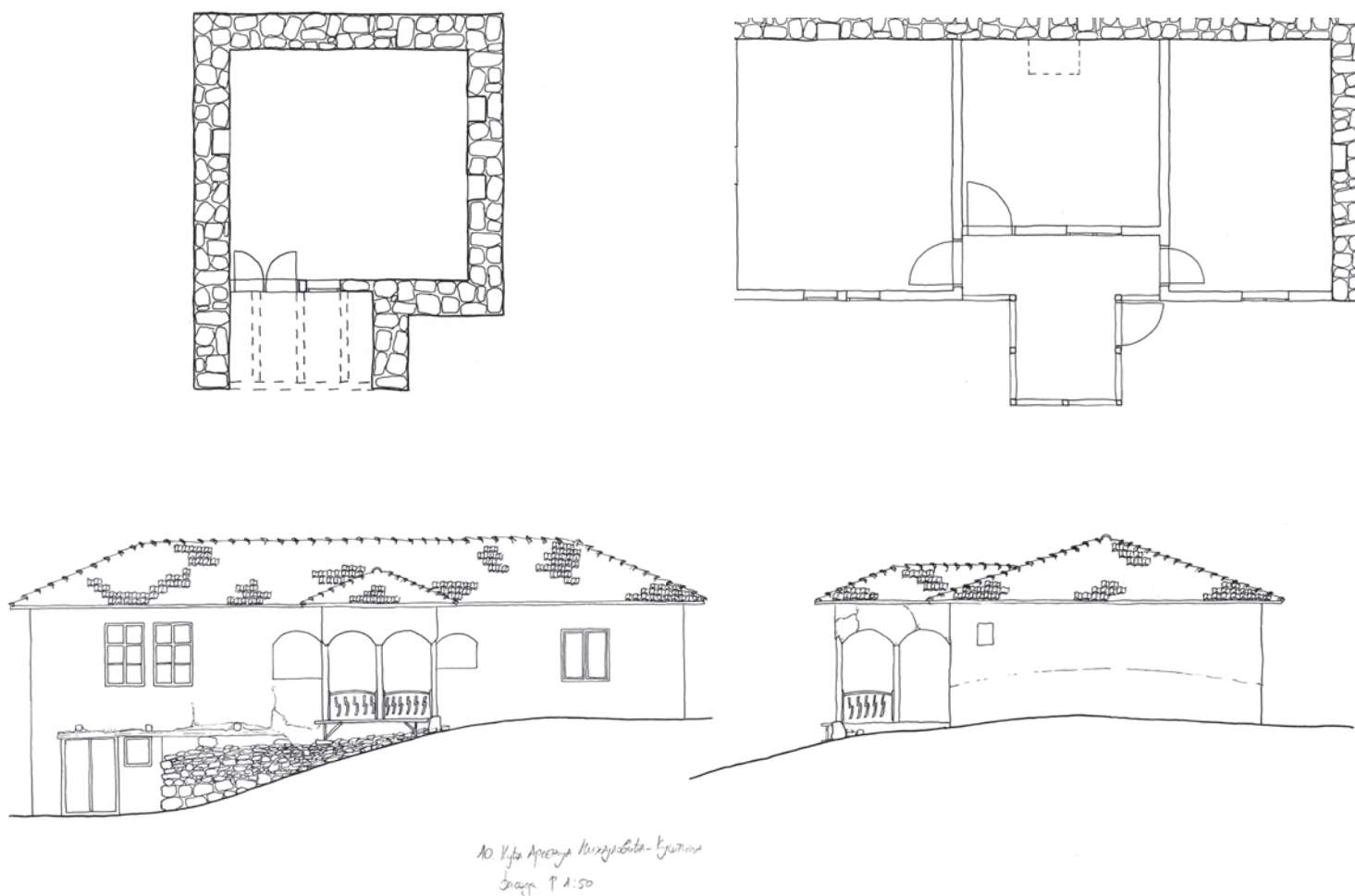
Arsenije Mihajlovic's (Arsenije Mihajlović) House in Kustica

The house was built between 1910 and 1920. The first owner was Veljan Mihajlovic. The house has a three-part base, with a central protruding porch which partially covers the cellar.

In the cellar section, the house is made of stone, while the residential area of the house is made of adobe. The porch is decorated with arches, carved wooden pillars and a fence made of profiled slats. A small sitting bench is integrated into the fence on the inside. The porch leads to two rooms.

The *house* is in the middle section, and it used to have a fireplace and a room on each side.

The roof is hipped, with finely profiled roof eaves and a separately covered porch. The roof is covered with pantiles (Figure 173, 174; Drawing 173 a, b, c, d).

Цртеж 173 а, б, ц, д Кућа Арсенија Михајловића, Куштица
Drawing 173 a, b, c, d Arsenije Mihajlovic's House, Kustica

Сл. 173 Кућа Арсенија Михајловића, Куштица
Figure 173 Arsenije Mihajlovic's House, Kustica

Сл. 174 Трем куће Арсенија Михајловића, Куштица
Figure 174 The Porch of Arsenije Mihajlovic's House, Kustica

Кућа Османа Лиманија у Станевцу

Према казивању власника и градитељским елементима, кућа је стара око 100 година. Оријентисана је у правцу југ - север. Зидали су је мајстори из Стубла (на Косову).

Цела је од камена, осим предњег зида на спрату, који је бондручне конструкције са испуном од плетера. Изражено је издужене основе, спратна, са атипичним тремом који се протеже скоро целом дужином предњег зида. Занимљиви су отвори у облику лукова, величине мањих прозора. Кров је четвороводни, са испустом изнад трема, покривен ћерамидом.

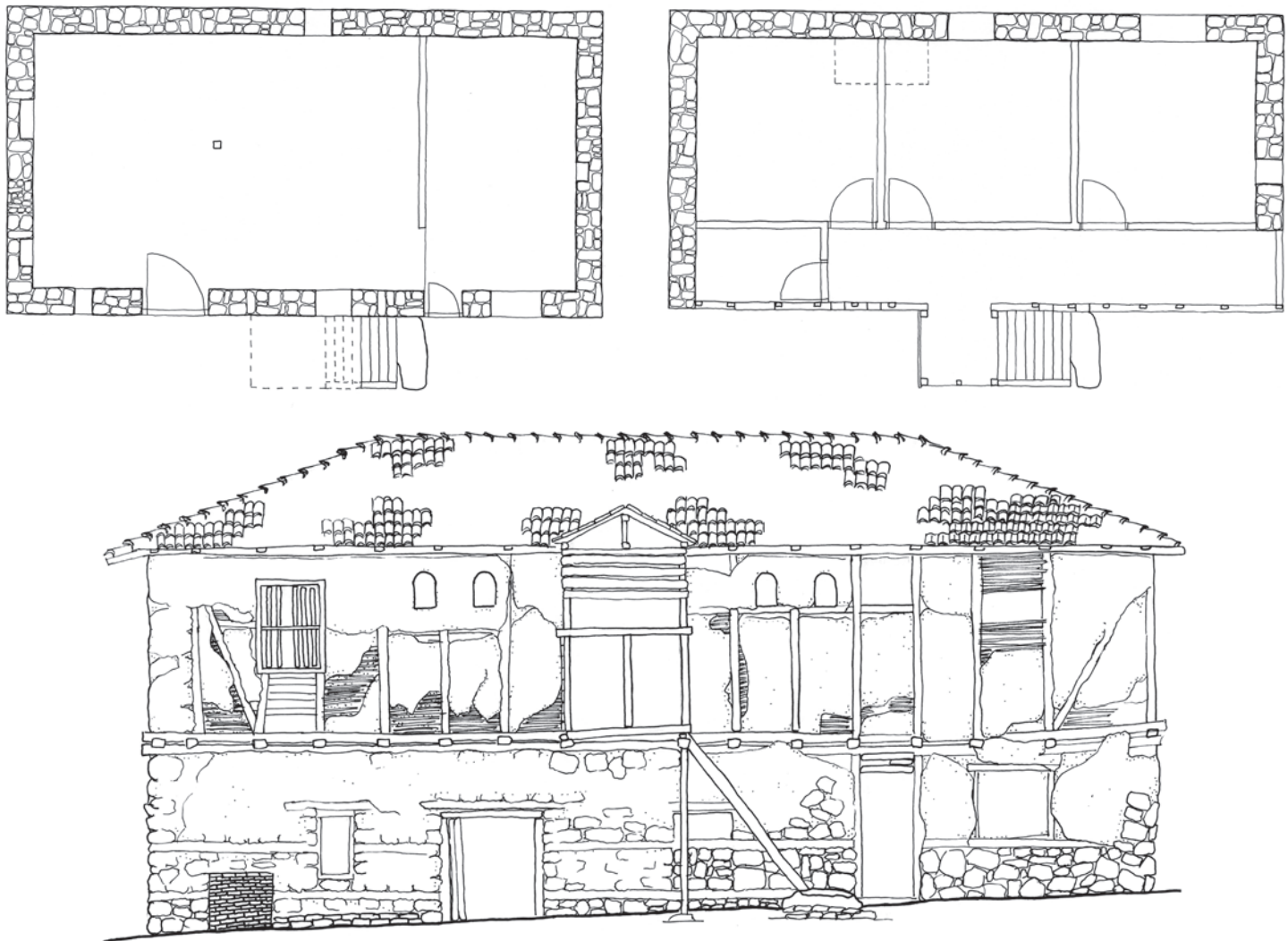
Приземни део је подељен на две просторије, а спратни на четири. Подови су земљани, таванице дашчане. (Сл. 175, 176; цртеж 175 а, б, ц)

Osman Limani's House in Stanevce

Based on the owner's testimony and building elements, the house is about one hundred years old. It is positioned in the south-north direction. It was built by the builders from Stubla (in Kosovo). The whole house is made of stone, except for the upper front floor wall which is of *bondruk* construction.

The house has an extremely elongated base, floors, and an atypical porch that extends to almost the entire length of the front wall. Arch-shaped openings resembling small windows are particularly interesting. The roof is hipped, with an extension over the porch, and covered with ridge tiles.

The ground floor is divided into two rooms, while the upper floor is divided into four rooms. The floors are earthen, the ceilings are made of wooden planks (*Figure 175, 176; Drawing 175 a, b, c*).

Цртеж 175 а, б, ц Кућа Османа Лиманија, Станевце
Drawing 175 a, b, c Osman Limani's House, Stanevce

Сл. 175 Кућа Османа Лиманија, Станевце
Figure 175 Osman Limani's House, Stanevce

Сл. 176 Унурашњост куће Османа Лиманија, Станевце
Figure 176 The Interior of Osman Limani's House, Stanevce

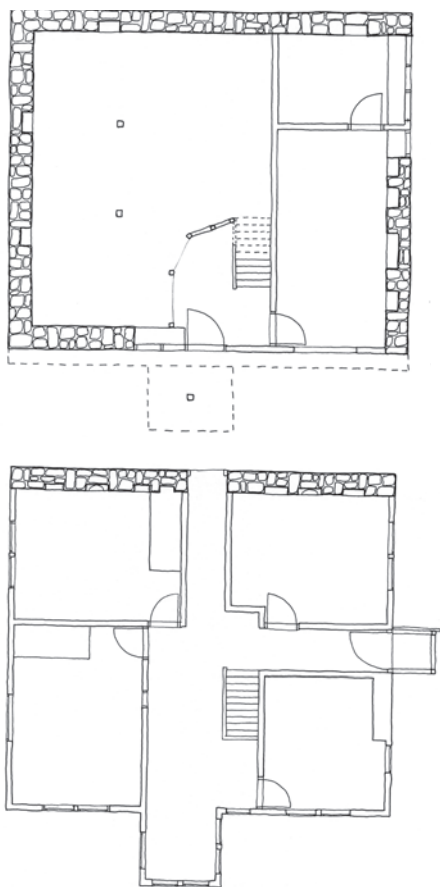
Кућа Зијадина Арифија у Буковцу

Кућу је подигао Зијадинов деда Ација Арифи пре 100 година, а већ око тридесет година у њој нико не живи. Развијеније је основе, зидана каменом, плетером и ћерпичем.

Оријентисана је лицем према југу. У предњем делу, на спрату је истурени затворени трем, који се у приземљу ослања на један дрвени стуб са *јасџуком* и косницима. На источној страни је још један мањи затворени трем.

Кров је вишеводни, испуштене стрехе, покривен ћерамидом.

У приземљу, наспрам врата је дрвено степениште за спрат, лево од улаза су јасле, а десно једна већа просторија. Простор на спрату подељен је на два ходника, два трема, *кениф*, *ћенифу*, четири собе опремљене *иклицима* и *ћеризима*. Таванице су дашчане, на спрату са профилисаном опшивком између дасака, а у једној од соба очувана је и розета. Врата у приземљу су талпана са *бајлама*, а на спрату занатски обрађена са кованом кваком и шаркама. Прозори су мањих димензија са металном решетком, на источној страни украшени опшивањем. (Сл. 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191; цртеж 177 а, б, ц)

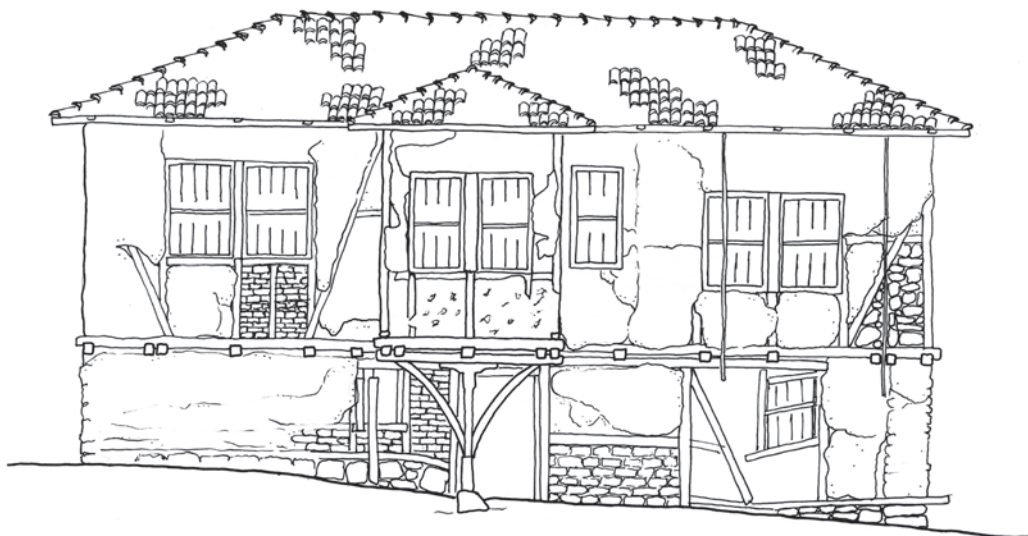
Zijadin Arifi's House in Bukovac

The house was built by Adzija Arifi (Adžija Arifi), Zijadin's grandfather, one hundred years ago, but no one has been living in it for thirty years. Its base is a complex one. On the ground floor, it is built of stone, whereas the upper floor is built of wattle.

The house faces south. In the front part of the upper floor, there is a protruding closed porch, which is supported by a single wooden pillar with *imposts* and corner brackets. Another smaller covered porch lies on the east side.

The roof is multi-sided, with lowered eaves and covered with ridge tiles.

On the ground floor, opposite of the door, there is a wooden staircase that leads to the upper floor. A manger is located to the left of the entrance, and one larger room to the right. The upper floor area is divided into two corridors, two porches, a toilet (*kenif*), four rooms equipped with *wooden closets* and *sewer drainage (djeriz)*. Ceilings are made of wooden planks, whereby those on the upper floor have profiled frames between the plank boards. A rosette has been preserved in one of the rooms. The door on the ground floor is *ring-hinged* and made of planks. Doors on the upper floor are professionally crafted, with forged iron handles and hinges. Windows are smaller in size, with metal grate, and decorated with sill frames on the east side (*Figure 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191; Drawing 177 a, b, c*).

Цртеж 177 а, б, ц Кућа Зијадина Арифија, Буковац
Drawing 177 a, b, c Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 177 Кућа Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 177 Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 178 Прозори са опшивком и металном решетком на кући Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 178 Windows with Frames and Metal Grates of Zijadin Arifi's House, Bukovac Figure

Сл. 179 Детаљ зидова од плетера на кући Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 179 A Detail on the Wattle Walls of Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 180 Детаљ стуба са јасуком у кући Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 180 A Pillar Impost Detail in Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 181 Детаљ у кући Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 181 A Detail in Zljadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 182 Унутрашњост куће Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 182 The Interior of Zljadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 183 Чардак куће Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 183 The Closed Balcony of Zljadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 184 Огњиште у спратном делу куће Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 184 A Fireplace on the Upper Floor of Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 185 Огњиште у приземљу куће Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 185 A Fireplace on the Ground Floor of Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 186 Розета у кући Зијадина Арифија, Буковац
Figure 186 A Rosette in Zljadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 187 Розета у кући Зијадина Арифија, Буковац
Figure 187 A Rosette in Zljadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 188 Унутрашње ступениште у кући Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 188 Indoor Staircase in Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 189 Иклик у кући Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 189 A Wooden Closet in Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 190 Долап у кући Зијадина Арифџија, Буковац
Figure 190 A Built-In Cabinet (dolap) in Zijadin Arifi's House, Bukovac

Сл. 191 Кровна конструкција куће Зијадина Арифџија, Буковац
Figure Fig. 191 Roof Construction of Zijadin Arifi's House, Bukovac

Кућа Звонка Стојановића у Рељану

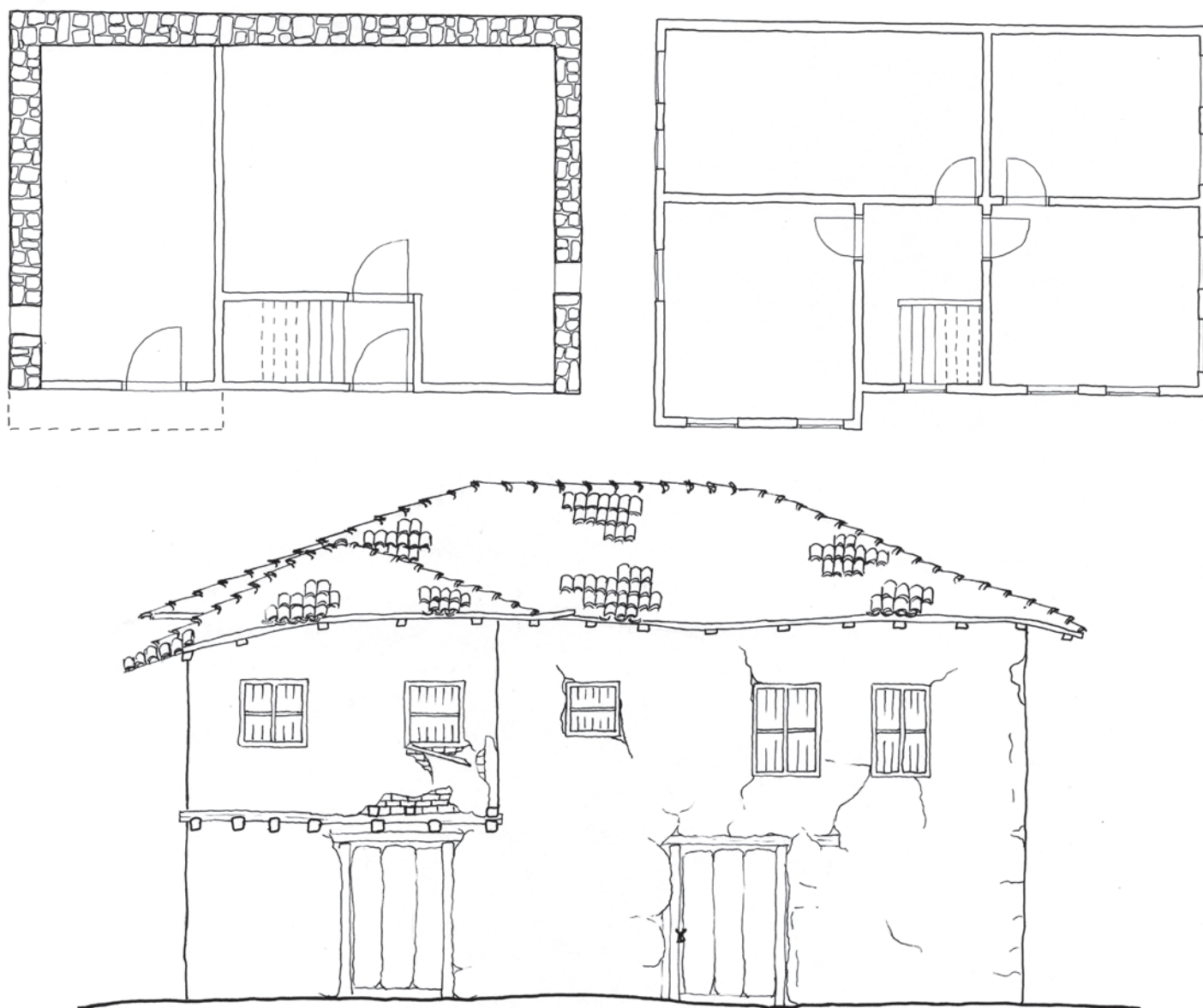
Правоугаоне је основе, спратна, са еркером на спрату. Зидана је ћерпичем и каменом. Кров је вишеводан, испуштене стрехе, покривен ћерамидом.

У приземљу је штала. На спрату је стамбени простор подељен на средишњи издужен ходник и четири собе (по две са обе стране ходника). Врата су талпана, прозори су са металном решетком. (Сл. 192; цртеж 192 а, б, ц)

Zvonko Stojanovic's (Zvonko Stojanović) House in Reljane

This house is rectangular in base, with floors, and a protruding porch on the upper floor. The house is made of adobe and stone. The roof is multi-sided, with lowered eaves and covered with ridge tiles.

There is a stable on the ground floor. Residential area is on the upper floor and it is divided into a central elongated corridor and four rooms (two on each side of the hallway). Doors are made of planks, and windows have metal grates. (Figure 192; Drawing 192 a, b, c).

Цртеж 192 а, б, ц Кућа Звонка Стојановића, Рељан
Drawing 192 a, b, c Zvonko Stojanovic's House, Reljan

Сл. 192 Кућа Звонка Стојановића, Рељан
Figure 192 Zvonko Stojanovic's House, Reljan

Амбар Ристе Тијановића у Љанику

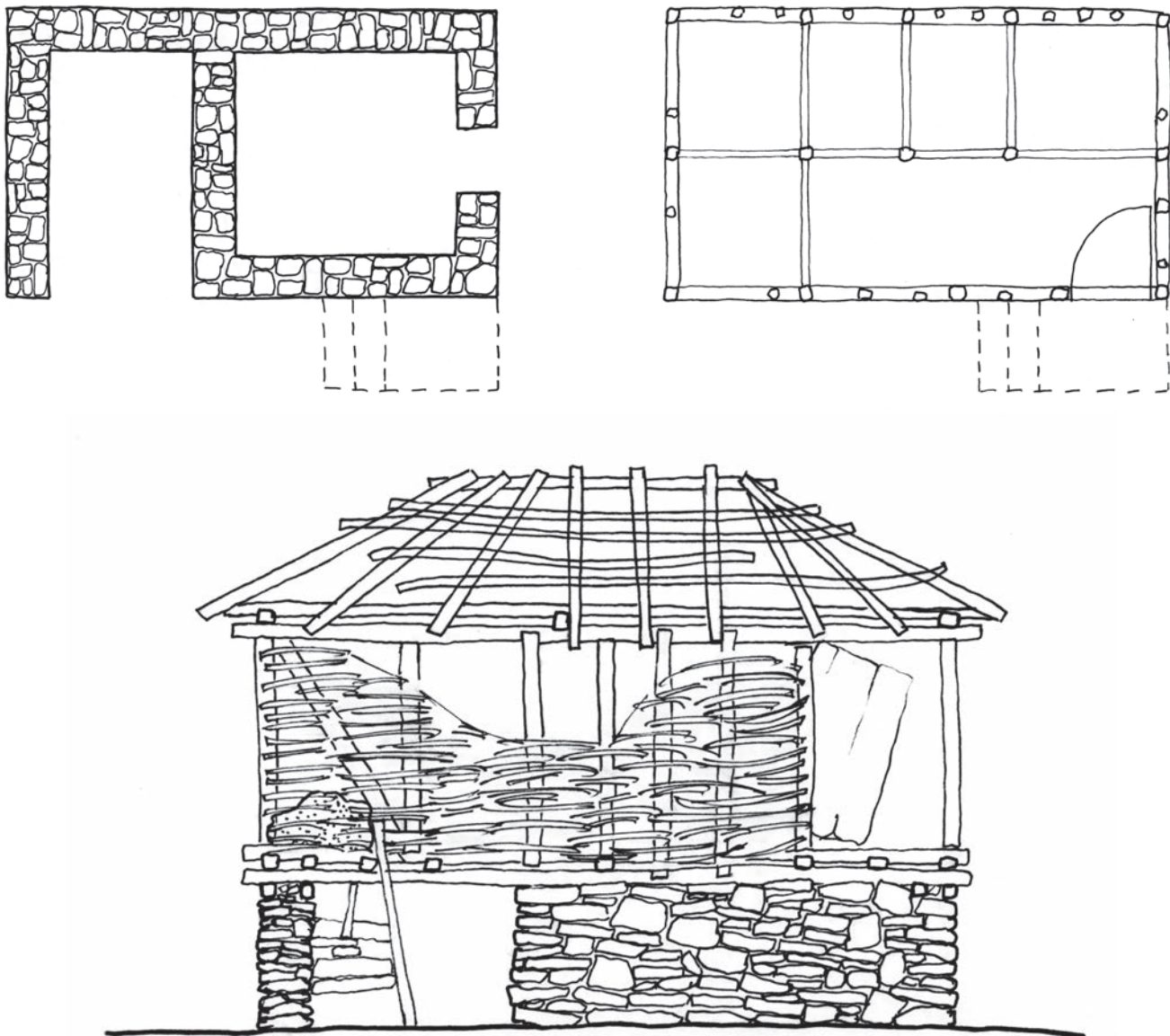
Бондручне је конструкције са испуном од плетера. Постављен је подужно на косину, делом над подрумом од камена у сухозиду. Испред улаза у подрум је *ajeṭi* са једним дрвеним стубом на углу.

Врата су дашчана са *бајламама*. Кров је на четири воде, покривен сламом. У унутрашњем делу су четири *пресека* тј. сандука за жито од плетера. (Сл. 193, 194, 195; цртеж 193 а, б, ц, д)

Rista Tijanovic's (Rista Tijanović) Garner in Ljanik

This garner is a *bondruk* structure. It is placed perpendicular to the slope, partly above the cellar made of drystone. In front of the cellar entrance there is a ground level porch (*ajet*) with one wooden pillar in the corner.

Doors are *hinged* and made of wooden planks and. The roof is hipped, covered with straw. Four barriers made of wattle separate the inner space into four *sections* for storing wheat (Figure 193, 194, 195; Drawing 193 a, b, c, d).

Цртеж 193 а, б, ц, д Амбар Ристе Тијановића, Љаник
Drawing 193 a, b, c, d Rista Tijanovic's Garner, Ljanik

Сл. 193 Амбар Ристе Тијановића, Љаник
Figure 193 Rista Tijanovic's Garner, Ljanik

Сл. 194 Амбар Ристе Тијановића, Љаник
Figure 194 Rista Tijanovic's Garner, Ljanik

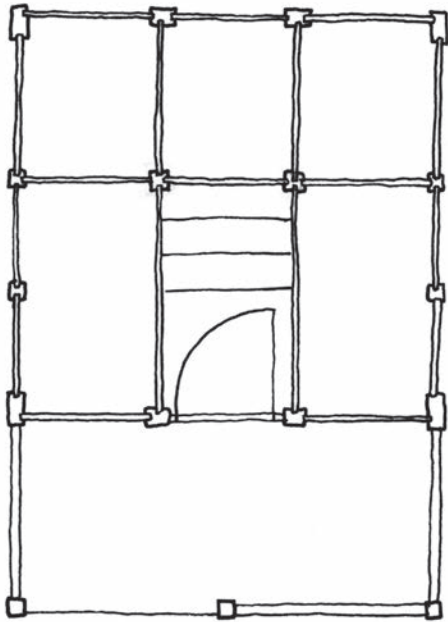
Сл. 195 Деталј амбара Ристе Тијановића, Љаник
Figure 195 A Detail on Rista Tijanovic's Garner, Ljanik

Амбар Саве Ничковића у Кршевици

Према казивању власника, подигао га је Савин деда Анте почетком XX века. Квадратне је основе са подужним тремом према северозападној страни.

Конструкцију чине греде *гиреци* у које су унизане храстове талпе. Подзид је од камених блокова, са гредама *џодвалама*, спојеним у жлеб. Испред трема су три камена степеника. Стубови на њему су са урезаним линијама, ограда од унизаних дашчица. Горња ивица врата је са карактеристичном украсном опшивком у облику лука. Кров је на четири воде, конструкције на *џоџа* (вертикална кровна греда *џоџ* је ослонац целом кровном склопу), покривен фалцованим црепом.

Унутрашњи део подељен је на пет *пресека*, постављених у облику слова П. Прилаз пресецима омогућен је дрвеним степеништем. (Сл. 196; цртеж 196 а,б,ц)

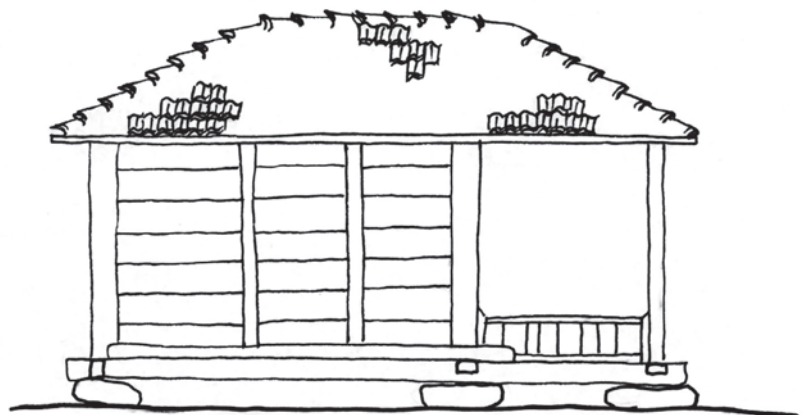
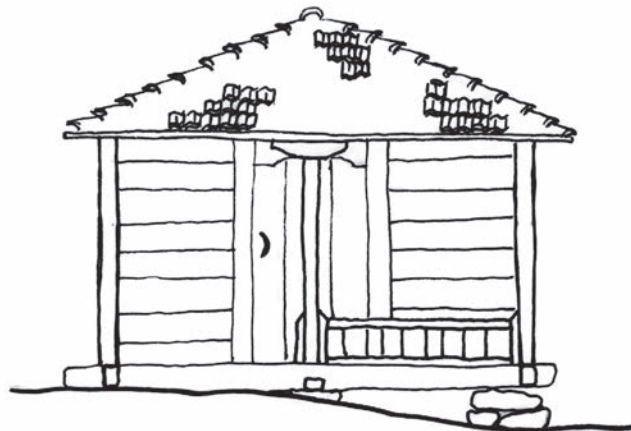

Цртеж 196 а, б, ц Амбар Саве Ничковића, Кршевица
Drawing 196 a, b, c Sava Nickovic's Garner, Krsevica

Sava Nickovic's (Sava Ničković) Garner in Krsevica

According to the owner's statement, the garner was built by Sava's grandfather Ante, at the beginning of the 20th century. It has a rectangular base with a longitudinal porch facing the northwest side.

The structure is made of *pole-like* beams, with strings of oak tree planks. The wall base is made of stone blocks, with *intersecting support* beams. Three stone steps stand in front of the porch. Its pillars are decorated with lines, while fences are made of slats. The top edge of the door is decorated with a distinctive arch-shaped frame. The roof is hipped and has a *post beam* (a vertical beam that supports the entire roof construction), covered with pantiles. The interior is divided into five *sections*, arranged in the shape of the Cyrillic letter П. These *sections* are accessed by a wooden staircase (*Figure 196, Drawing 196 a, b, c*).

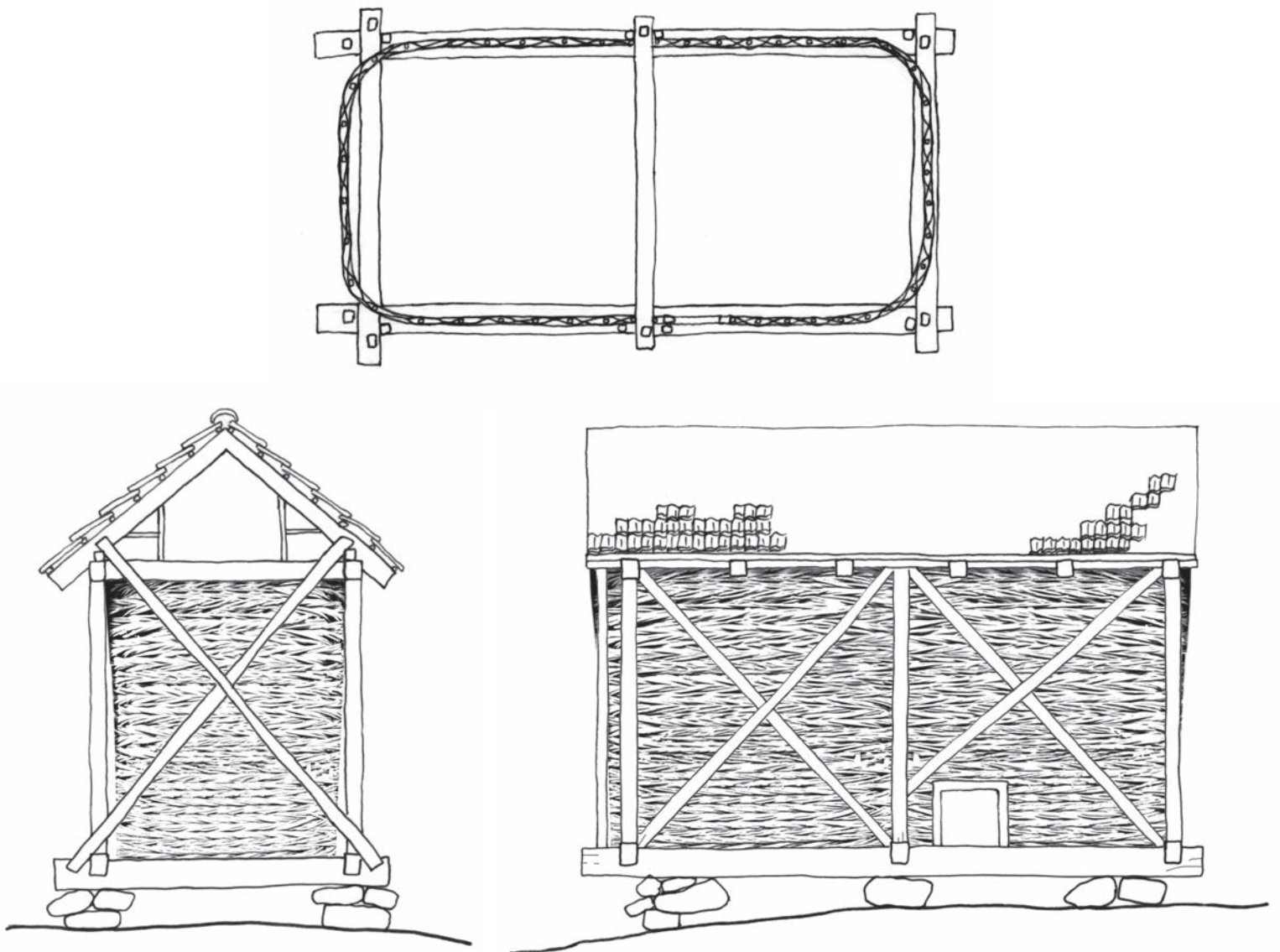
Сл. 196 Амбар Саве Ничковића, Кршевица
Figure 196 Sava Nickovic's Garner, Krsevisa

Кош Стојка Ничковића у Кршевици

Стар је преко сто година. Пренет је из суседног дворишта, када су се браћа оделила. Мањих је димензија, правоугаоног облика, од уплетеног прућа, са подзидом од камена, на који налажу ужлебљене греде подвале. Кров је на две воде. Првобитни покривач ћерамида замењен је фалцованим црепом. (Сл. 197, 198; цртеж 197 а, б, ц)

Stojko Nickovic's (Stojko Ničković) Corncrib in Krsevica

This corncrib is over a hundred years old. It was moved from the neighboring yard, when the brothers were in the process of *property division*. It is smaller in dimensions, rectangular in shape, made of wattle, with walls erected on a stone base and with *intersecting support* beams. The roof is a gabled one. It had initially been covered with ridge tiles, which were later replaced with pantiles (*Figure 197, 198; Drawing 197 a, b, c*).

Цртеж 197 а, б, ц Кош Стојка Ничковића, Кршевица
Drawing 197 a, b, c Stojko Nickovic's Corncrib, Krsevica

Сл. 197 Кош Стојка Ничковића, Кршевица
Figure 197 Stojko Nickovic's Corncrib, Krsevica

Сл. 198 Кош Стојка Ничковића, Кршевица
Figure 198 Stojko Nickovic's Corncrib, Krsevica

Кош Шабана Рамаданија у Муховцу

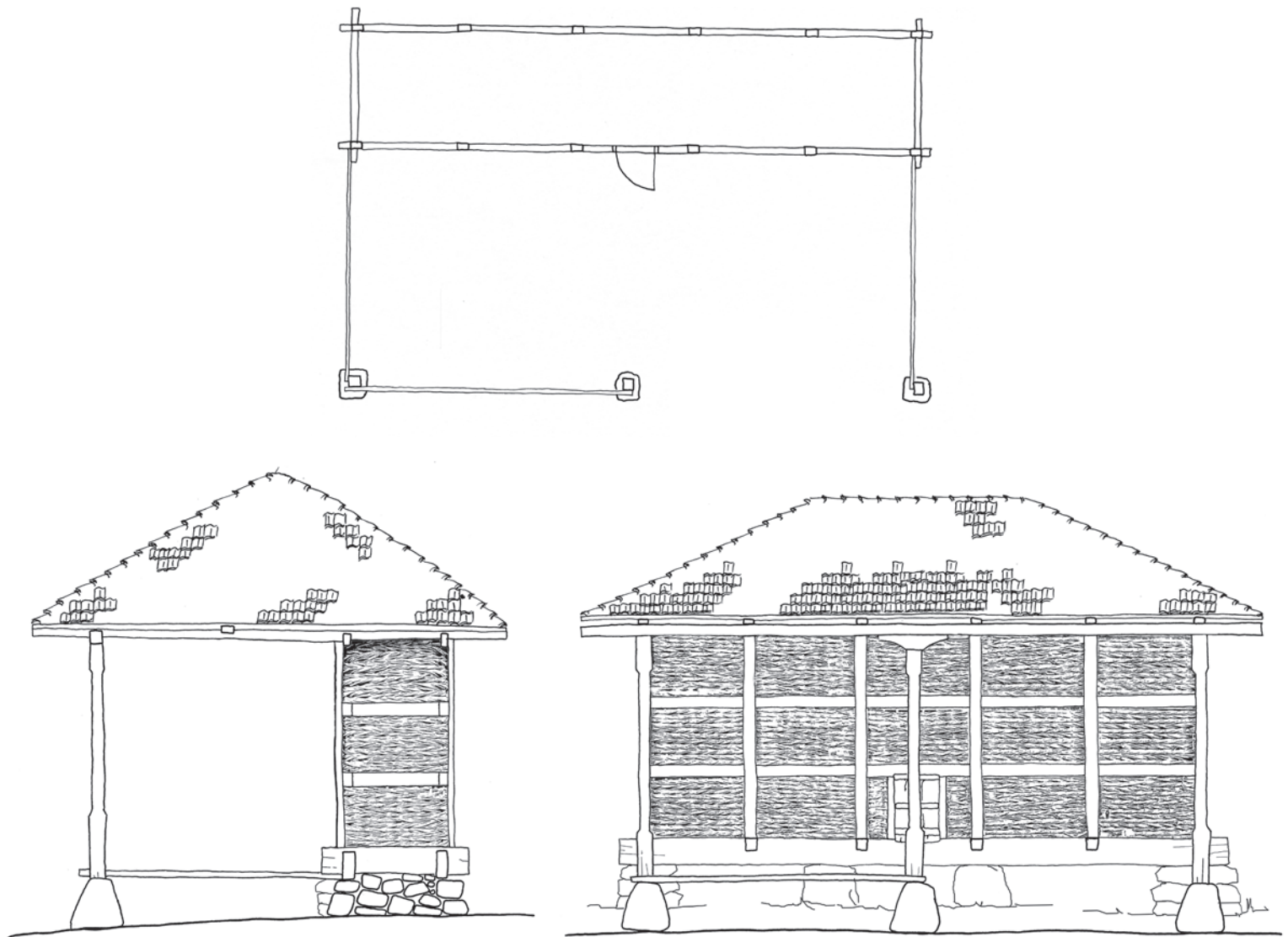
Већих је димензија са подужним тремом, на коме су масивни, профилисани дрвени стубови са каменим стопама.

Оријентисан је у правцу југ - север. Изразито је издужене основе, на високим каменим стопама. Конструкцију зидова чини шест стубова, између којих је вешто уплетено пруће - у четири струка. Дуж јужне стране је трем са три ручно тесана стуба. Кров је четвороводан, покривен фалцованим црепом. (Сл. 199, 200, 201, 202, 203; цртеж 199 а, б, ц)

Saban Ramadani's (Šaban Ramadani) Corncrib in Muhovac

The corncrib is larger in dimensions, with a longitudinal porch on which massive, profiled wooden poles with stone bases are positioned.

It is aligned in the south-north position. Its base is extremely elongated, on high stone slabs. The structure of the walls consists of six pillars, with quadruple wicker skilfully intertwined between the pillars. Along the south side, there is a porch with three hand-carved pillars. The roof is hipped, covered with pantiles (*Figure 199, 200, 201, 202, 203; Drawing 199 a, b, c*).

Цртеж 199 а, б, ц Кош Шабана Рамаданија, Муховац
Drawing 199 a, b, c Saban Ramadani's Corncrib, Muhovac

Сл. 199 Кош Шабана Рамаданија, Муховац
Figure 199 Saban Ramadani's Corncrib, Muhovac

Сл. 200 Плетени зид коша Шабана Рамаданија, Муховац
Figure 200 Wicker Wall of Saban Ramadani's Corncrib, Muhovac

Сл. 201 Капак на кошу Шабана Рамаданија, Муховац
Figure 201 A Shutter on Saban Ramadani's Corncrib, Muhovac

Сл. 202 Укрштене и усечене греде темељаче, на кошу Шабана Рамаданија, Муховац
Figure 202 Intersecting Foundation Beams of Saban Ramadani's Corncrib, Muhovac

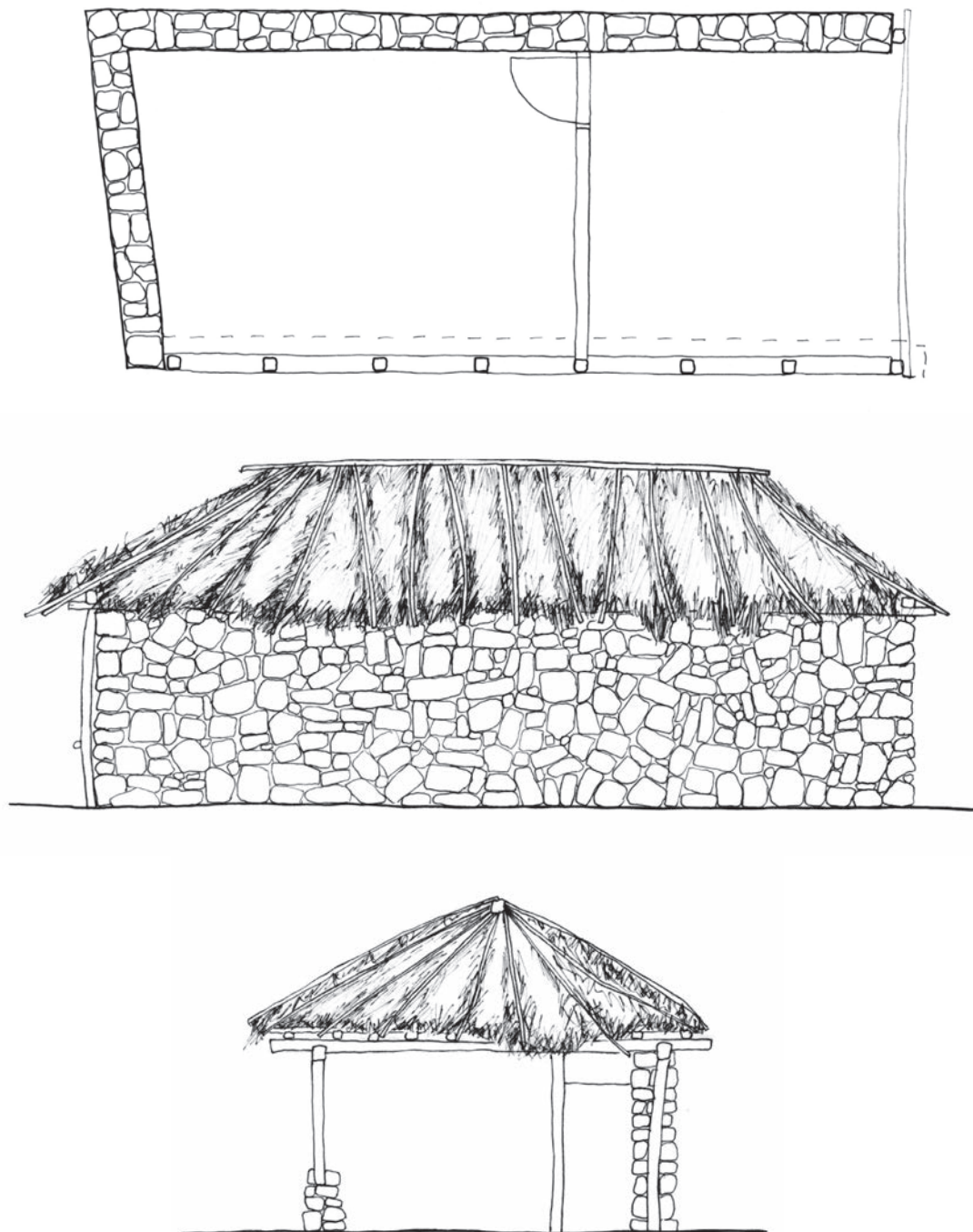
Сл. 203 Детаљ стрехе коша Шабана Рамаданија, Муховац
Figure 203 A Detail on the Eaves Saban Ramadani's Corncrib, Muhovac

Плевња Видосава Ђокића у Новом Селу

Стара је око 80 година. Једноделне је основе, од камена у сухозиду. Кров је на четири воде, покривен сламом.
(Сл. 204, 205; цртеж 204 а, б, ц)

Vidosav Djokić's (Vidosav Đokić) Barn in Novo Selo

This barn is about 80 years old. It has a one-part drystone base. The roof is hipped, covered with straw (*Figure 204, 205; Drawing 204 a, b, c*).

Цртеж 204 а, б, ц Плевња Видосава Ђокића, Ново Село
Drawing 204 a, b, c Vidosav Djokić's Barn, Novo Selo

Сл. 204 Плевња Видосава Ђокића, Ново Село
Figure 204 Vidosav Djokic's Barn, Novo Selo

Сл. 205 Плевња Видосава Ђокића, Ново Село
Figure 205 Vidosav Djokic's Barn, Novo Selo

Плевња Стојадина Младеновића у Сејацу

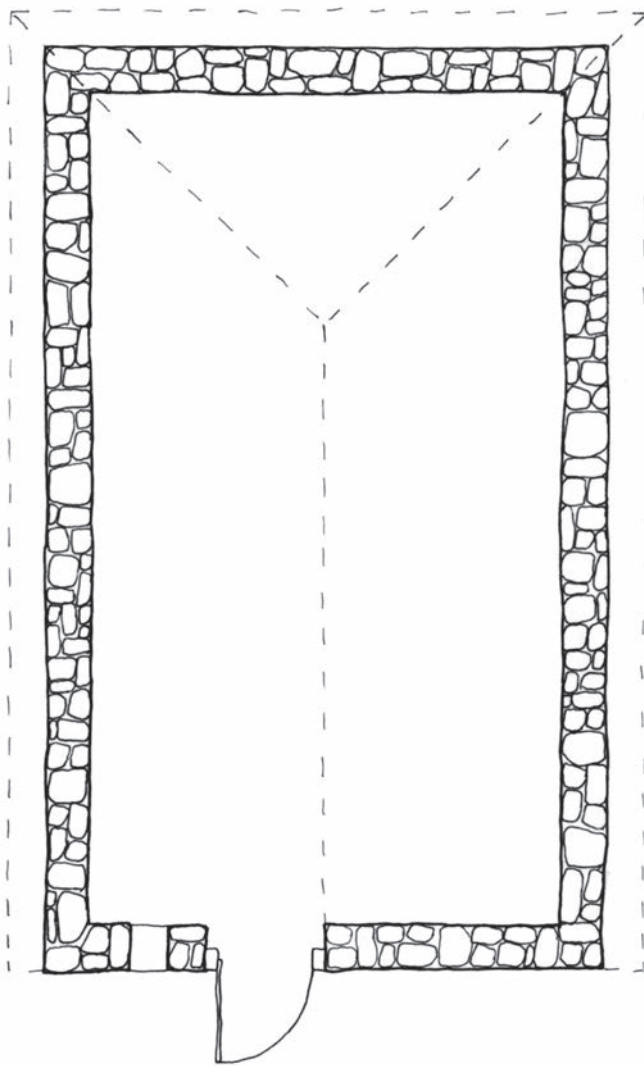
Подигао је Илија Петковић, двадесетих година XX века.

Издужене је основе, зидана каменом до висине врата. Кров је на две воде, јачег нагиба, покривен сламом. По начину градње и изгледу сврстава се у тип првобитних склоништа. (Сл. 206; цртеж 206 а, б.)

Stojadin Mladenovic's (Stojadin Mladenović) Barn in Sejace

The barn was raised by Ilija Petkovic in the 1920s. The base is elongated and made of stone to the height of the door.

The roof is gabled, with large inclination, and covered with straw. The very construction and the appearance of this building classifies it as a type of the original shelters (*Figure 206; Drawing 206 a, b*).

Цртеж 206 а, б Плевња Стојадина Младеновића, Сејаце
Drawing 206 a, b Stojadin Mladenovic's Barn, Sejace

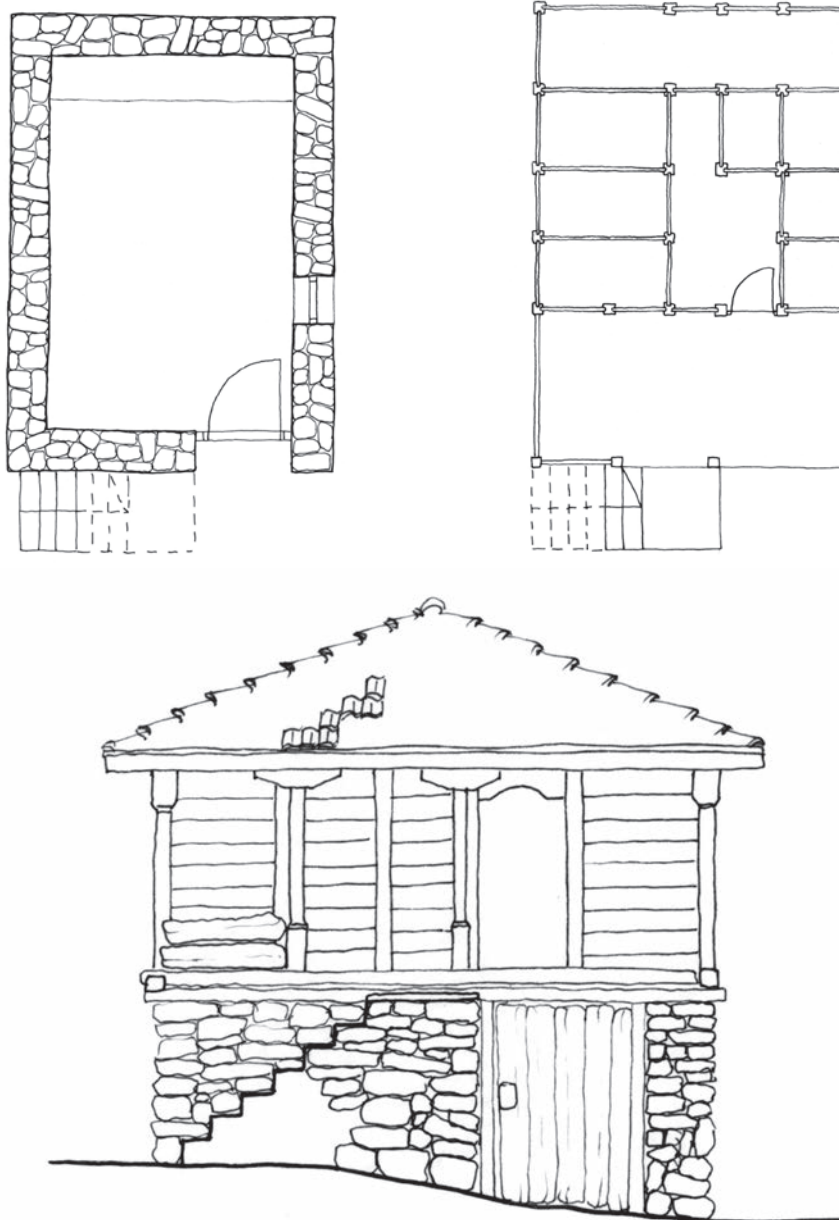
Сл. 206 Плевња Стојадина Младеновића, Сејаце
Figure 206 Stojadin Mladenovic's Barn, Sejace

Кош и амбар Авди Авдија у Буштрању

Издужене је основе, над подрумом од камена, са подужним тремом. Амбар је од дасака унизаних у диреке, кош од летвица, кров четвороводни, покривен фалцованим црепом. Са трема се улази право у амбар, са пет пресека, а из амбара у кош у задњем делу зграде. (Сл. 207; цртеж 207 а, б, ц)

Avdi Avdi's Corncrib and Garner in Bustranje

This structure has an elongated base which covers a basement made of the stone, and a longitudinal porch. The garner part is made of wooden planks interconnected into a pillar structure, while the section for storing corn is made of slats. The roof is hipped and covered with pantiles. The porch leads straight to the five sections divided garner, from which the corn section located at the back of the building is accessed (*Figure 207; Drawing 207 a, b, c*).

Цртеж 207 а, б, ц Кош и амбар Авди Авдија у Буштрању
Drawing 207 a, b, c Avdi Avdi's Corncrib, Bustranje

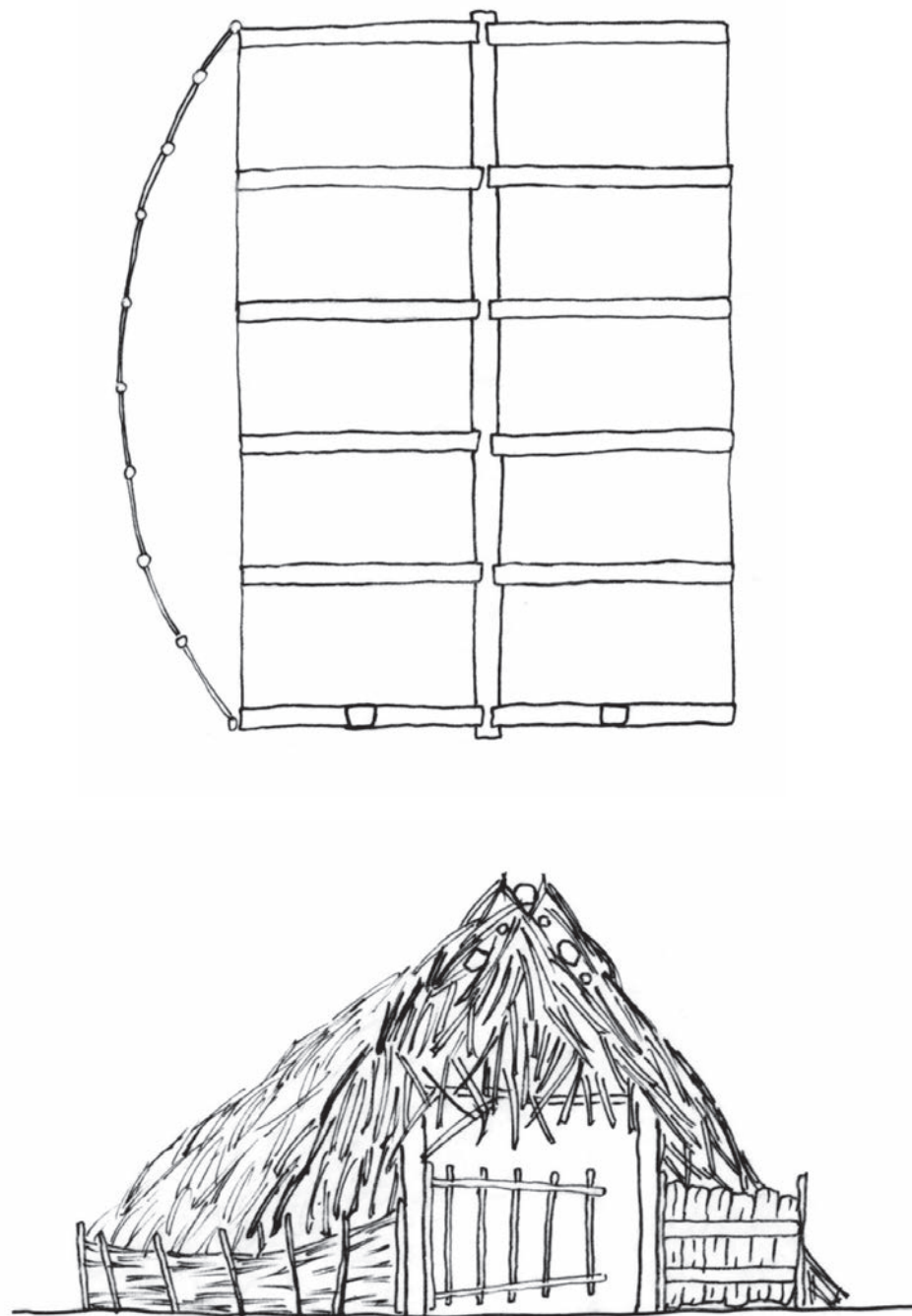
Сл. 207 Деталј коша и амбара Авди Авдија, Буштрање
Figure 207 A Detail of Avdi Avdija's Corncrib and Garner, Bustranje

Трло Живка Арсића у Боровцу

Подигао га је Донча Арсић, Живков отац, пре око 60 година. У основи је четвртастог облика са оградом од плетеног прућа и двоводним кровом покривеним сламом и шашом. (Сл. 208; цртеж 208 а, б)

Zivko Arsic's (Živko Arsić) Sheepfold in Borovce

This sheepfold was built by Zivko's father, Donca Arsic (Donča Arsić), about 60 years ago. Its base is rectangular, with a fence made of wicker, and with a gabled roof covered with straw and sedge (*Figure 208; Drawing 208 a, b*).

Цртеж 208 а, б Трло Живка Арсића, Боровац
Drawing 208 a, b Zivko Arsic's Sheepfold, Borovac

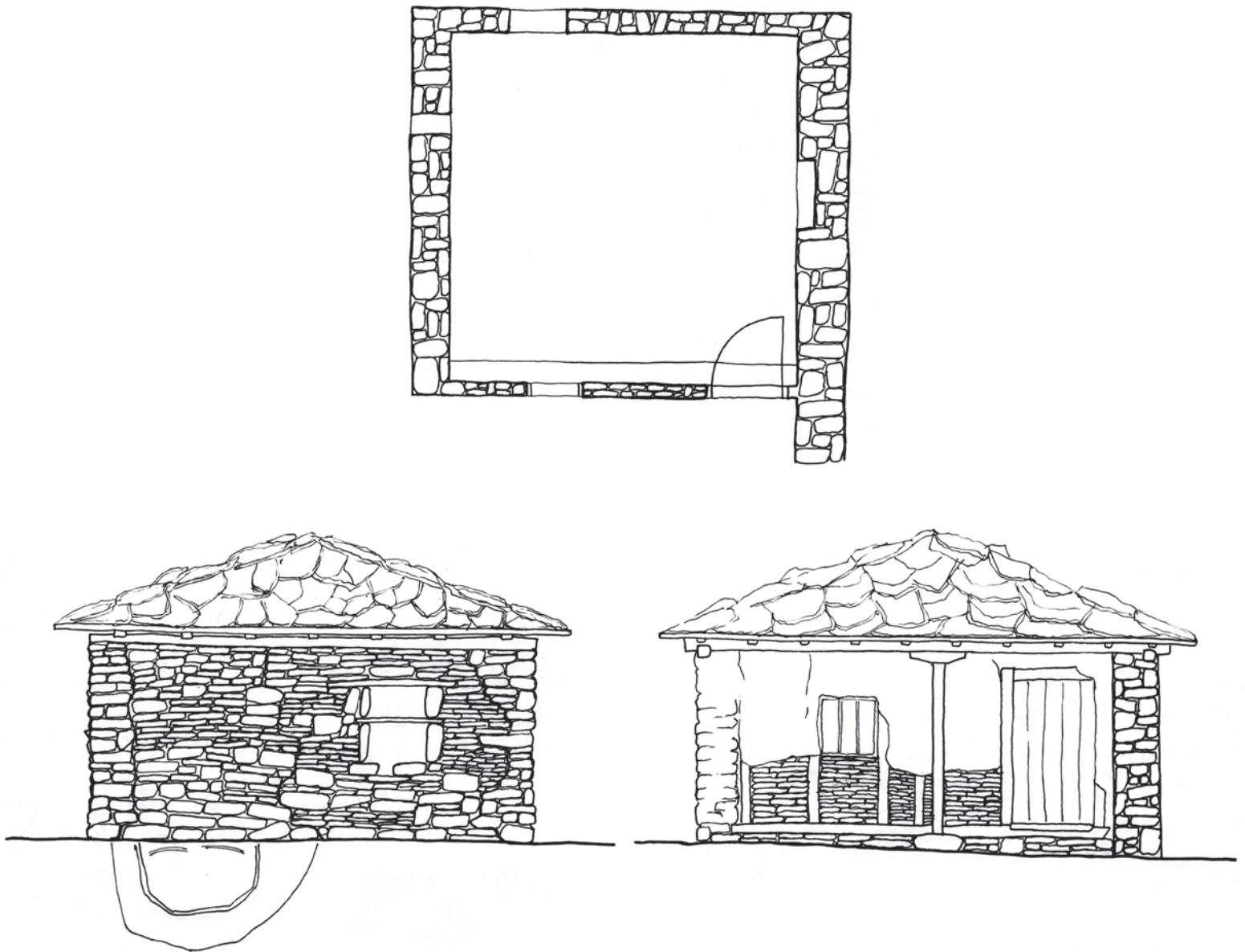
Сл. 208 Трло Живка Арсића, Боровац
Figure 208 Zivko Arsic's Sheepfold, Borovac

Казаница у Сејацу

Једноделна зграда од камена у сухозиду, са четвороводним кровом покривеним ћерамидом. Испред улаза је подужни трем, а у унутрашњем делу су отвори у зиду за изношење комине, атула, долап, нише. Прозори су мали са решетком и дрвеним капком. Таваница је отворена, кров четвороводан, конструкције на попа, покривен каменим плочама. (Сл. 209, 210, 211, 212; цртеж 209 а, б, ц)

The Tank Room in Sejace

It is a one-part drystone building with a hipped roof covered with ridge tiles. A longitudinal porch is located in front of the entrance. Inside the building, there are openings in the wall for discarding fruit skins. There is also a part embedded into the ground (*ajet*) that houses built-in cupboards and niches. Windows are small, with grates and wooden shutters. The ceiling is open, the roof is hipped and with a *post beam*, covered with stone slabs (*Figure 209, 210, 211, 212; Drawing 209 a, b, c*).

Цртеж 209 а, б, ц Казаница, махала Сенкарци, Сејаце
Drawing 209 a, b, c A Tank Room in Senkarci Mahalla, Sejace

Сл. 209 Казанца, махала Сенкарци, Сејаци
Figure 209 A Tank Room in Senkarci Mahalla, Sejace

Сл. 210 Унутрашњост казанце, махала Сенкарци, Сејаце
Figure 210 The Interior of the Tank Room, Senkarci Mahalla, Sejace

Сл. 211 Прозорски отвор са дрвеним решетком на казаници, махала Сенкарци, Сејаце
Figure 211 A Window Opening with a Wooden Grate of the Tank Room in Senkarci Mahalla, Sejace

Сл. 212 Кровна конструкција казанце, махала Сенкарци, Сејаце
Figure 212 Roof Construction of the Tank Room in Senkarci Mahalla, Sejace

Ђалотска воденица у Муховцу

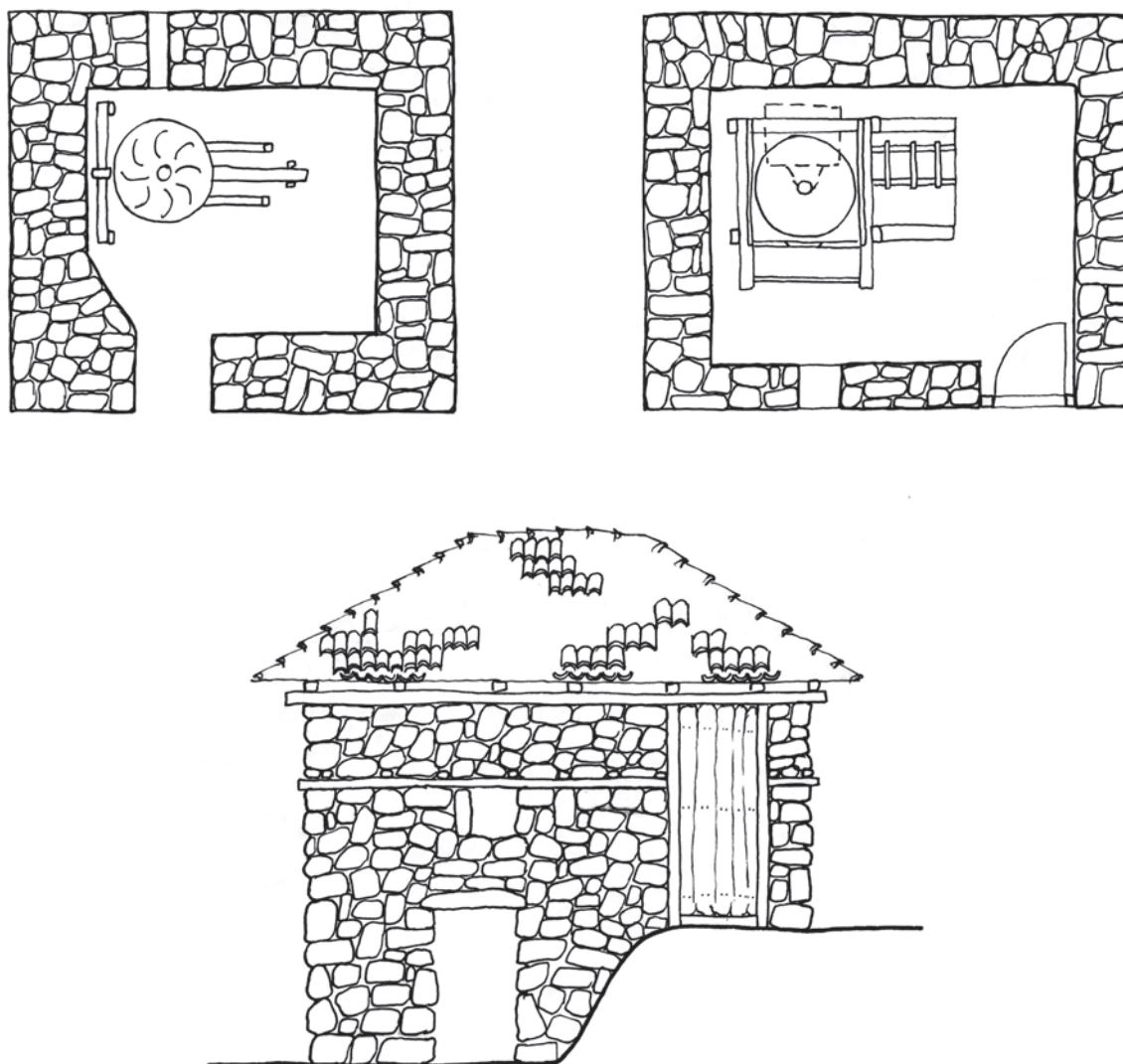
Квадратне је основе, једноделна, *на јеган камен*. Зидана је каменом у сухозиду са ојачањима у виду хоризонталних дрвених греда. Врата су талпана, са багламама и металном резом. Кров је на четири воде покривен ћерамидом.

Осим дрвених бука, које су замењене металним бурадима и новог горњег камена, остали делови воденичног механизма су аутентични. *Карлица* - дрвена посуда са левком за истицање жита је у облику змије, из чијих уста зрневље пада на *јорњак* - горњи камен. (Сл. 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219; цртеж 213 а, б, ц)

The Watermill in Muhovac

This watermill is square in its base, a one-part building with *one runner stone*. It is made of drystone, with horizontally positioned wooden beams. Doors are hinged and made of planks, with a metal latch. The roof is hipped and covered with ridge tiles.

Except for wooden pentroughs which have been replaced with metal drums, all other parts of the watermill mechanism are authentic. The wooden *feeder* (locally known as *karlica*) is in the form of a snake, from the mouth of which the grains fall onto the *upper stone wheel* (Figure 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219; Drawing 213 a, b, c).

Цртеж 213 а, б, ц Ђалотска воденица, Муховац
Drawing 213 a, b, c A Watermill, Muhovac

Сл. 213 Ђалотска воденица, Муховац
Figure 213 A Watermill, Muhovac

Сл. 214 Детаљ врата са багламама у воденици, Муховац
Figure 214 A Ring-Hinged Door Detail on the Watermill, Muhovac

Сл. 215 Унутрашњост воденице, Муховац
Figure 215 The Interior of the Watermill, Muhovac

Сл. 216 Детаљ коша са кључаницом у воденици, Муховац
Figure 216 A Detail of a Hopper with a Grinder Pressure Locking Bracket in the Watermill, Muhovac

Сл. 217 Горњи камен и кутлица у воденици, Муховац
Figure 217 The Upper Stone Wheel and a Feeder Inside the Watermill, Muhovac

Сл. 218 Дрвена лопатица у воденици, Муховац
Figure 218 A Small Wooden Spatula in the Watermill, Muhovac

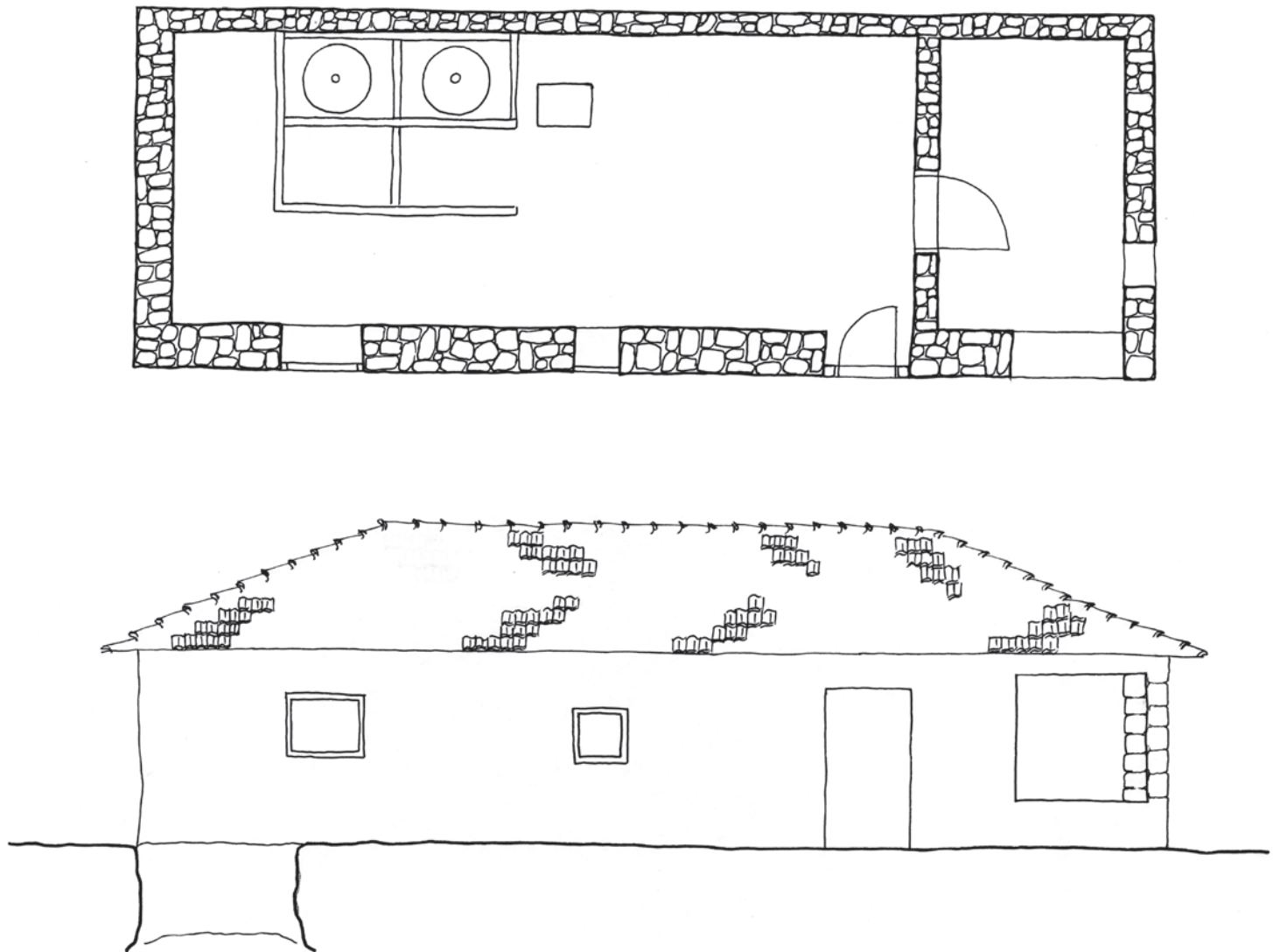
Сл. 219 Доње воденично коло, Муховац
Figure 219 Lower Horizontal Wheel, Muhovac

Воденица у Рајинцу

Налази се изван насеља. Правоугаоне је основе, дводелна, зидана углавном каменом. Мања просторија је од ћерпича, вероватно из каснијег периода. Кров је четвороводан, препокривен фалцованим црепом. У објекту су два воденична камена на дрвеном постољу и отворено огњиште. (Сл. 220; цртеж 220 а, б)

The Watermill in Rajince

Located outside the village, it is rectangular in base, two-part, and made mostly of stone. The smaller room is made of adobe, probably dating from a later period. The roof is hipped and covered with pantiles. Inside the watermill, there are two running stones on a wooden base, and an open fireplace (Figure 220; Drawing 220 a, b).

Цртеж 220 а, б Воденица у Рајинцу
Drawing 220 a, b A Watermill In Rajince

Сл. 220 Воденица у Рајинцу
Figure 220 A Watermill In Rajince

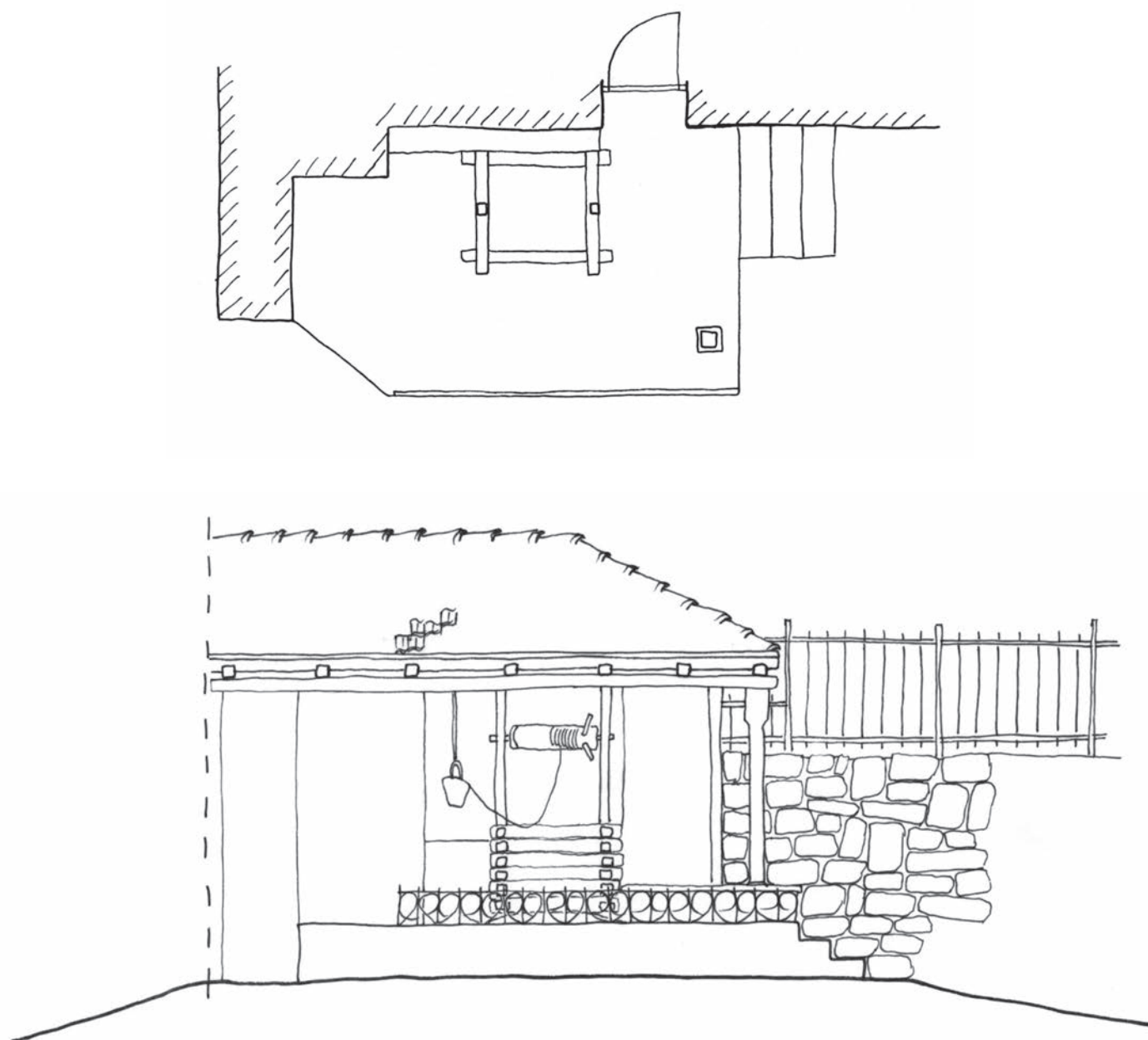
Бунар у Клиновцу

Налази се у порти Цркве Светог Николе. Стар је преко 150 година, а пре неколико година је обновљен. Ограђен је дрвеним талпама, покривен двоводним кровом.

Овакав тип бунара карактеристичан је за цео крај. (Сл. 221; цртеж 221 а, б)

The Well in Klinovac

It is located near the gates of St. Nicholas Church. It is over 150 years old, and it was restored a few years ago. It is enclosed with wooden planks, covered with a small gabled roof. This type of well is specific to the entire region (*Figure 221; Drawing 221 a, b*).

Цртеж 221 а, б Црквени бунар, Клиновац
Drawing 221 a, b A Church Well, Klinovac

Сл. 221 Црквени бунар, Клиновац
Figure 221 A Church Well, Klinovac

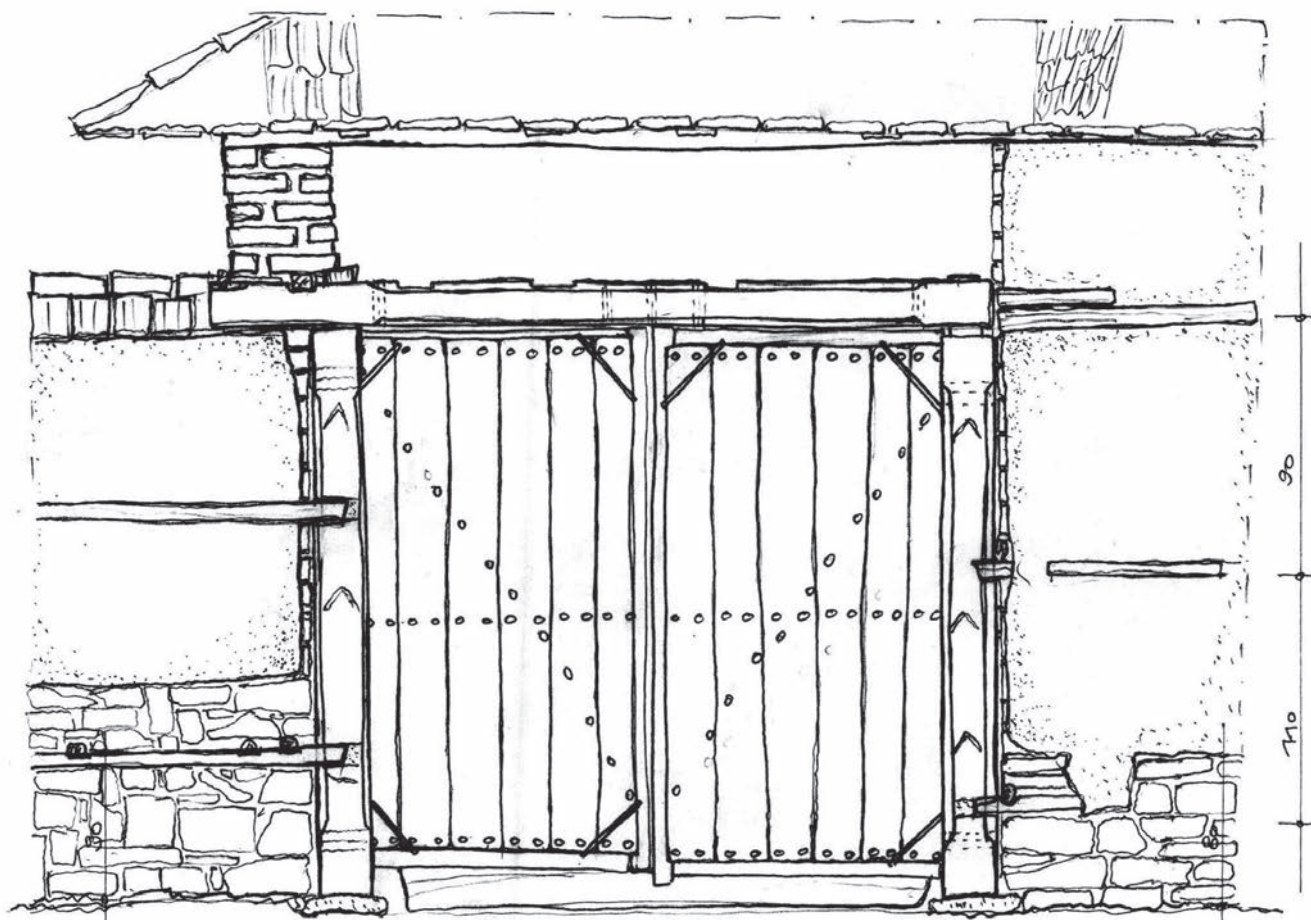
Капије и ограда Љубомира Стојановића у Ослару

Налази се у махали Староседеоци. Представља карактеристичан пример дрвене, високе капије са двоводним кровом, у оквиру које је и мала капија. Са спољне стране је *звекир* - алка за куцање у облику розете.

Даске су заковане великим ручно обрађеним ковачким ексерима. Оградни зид у доњем делу је од камена, у горњем од ћерпича. (Сл. 222; цртеж 222 а)

Ljubomir Stojanović's (Ljubomir Stojanović) Gates and Fence in Oslare

Located in the Mahalla of Starosedeooci, the gates represent a characteristic example of a high wooden gate construction with a gabled roof. There is also a small gate as well. On the outer side of the gate, there is a rosette-shaped *door knocker*. Boards are riveted with large hand-crafted blacksmith nails. The outer wall is made of stone in its lower part, whereas in the upper part it is made of adobe (Figure 222; Drawing 222 a).

Цртеж 222 а Капија и ограда Љубомира Стојановића, Осларе
Drawing 222 a Ljubomir Stojanović's Gates and Fence, Oslare

Сл. 222 Капија и ограда Љубомира Стојановића, Осларе
Figure 222 Ljubomir Stojanovic's Gates and Fence, Oslare

Стара школа (првобитно црквена кућа) у Богдановцу

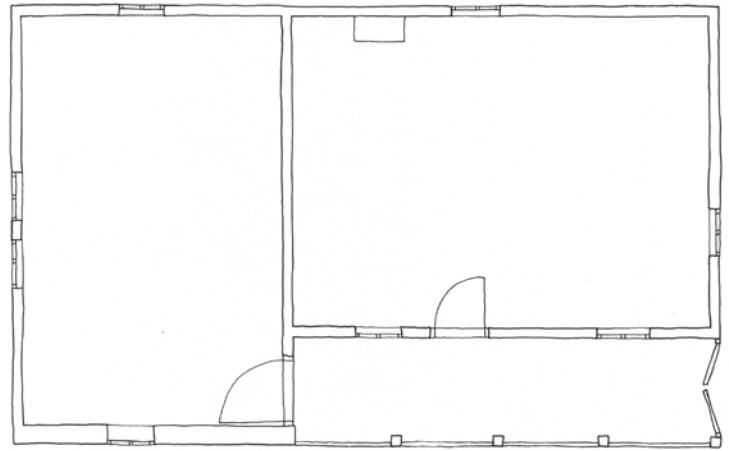
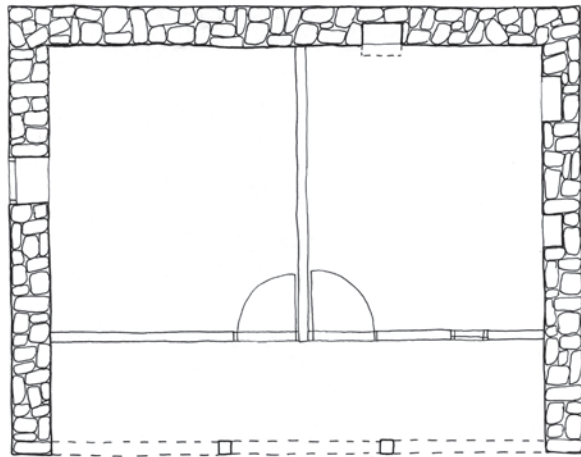
Налази се у порти цркве. До педесетих година XX века, у овој кући је била школа. Подигнута је управно на косину. Издужене је основе, спратна, зидана у приземљу каменом, а у спратом делу ћерпичем. На јужној страни су два трема, један изнад другог. Стубови на њима су тесани а ограда је од профилисаних дашчица. Кров је на четири воде, продужене и заобљене стрехе, покривен фалцованим црепом.

У приземном делу су две просторије, од којих се једна користи као подрум, док је у другој огњиште. На спрату су такође две просторије, у које се улази директно са трема. (Сл. 223, 224, 225, 226, 227; цртеж 223 а, б, ц)

The Old School (formerly a church house) in Bogdanovac

The old school is located at the church gates. Up until the 1950s this building housed a school. It was raised on a slope. It has an elongated base, and floors. The lower area of the building is made of stone, while the upper floors are made of adobe. There are two porches on the south side, one above the other. Porch pillars are carved and there is a fence made of profiled slats. The roof is hipped, with extended and rounded eaves, covered with pantiles.

The ground floor has two rooms, one of which being used as a basement, while the second room is equipped with a fireplace. The first floor also has two rooms, which are accessed directly from the porch (Figure 223, 224, 225, 226, 227; Drawing 223 a, b, c).

Цртеж 223 а, б, ц Стара школа у Богдановцу
Drawing 223 a, b, c The Old School in Bogdanovac

Сл. 223 Стара школа у Богдановцу
Figure 223 The Old School in Bogdanovac

Сл. 224 Трем Старе школе у Богдановцу
Figure 224 The Porch of the Old School in Bogdanovac

Сл. 225 Стуб са јасуком на трему Старе школе у Богдановцу
Figure 225 A Pillar with Impost on the Porch of the Old School in Bogdanovac

Сл. 226 Детаљ стрехе Старе школе у Богдановцу
Figure 226 An Eave Detail on the Old School in Bogdanovac

Сл. 227 Угао стрехе Старе школе у Богдановцу
Figure 227 The Corner of the Eave of the Old School in Bogdanovac

Ковачница у Летовици

Налази се у центру села. Према сећању мештана власници су били Влада и Мирко.²⁷ Зидови су бондручне конструкције са испуном од ћерпича, подзид од камена.

Према уличној страни су једна врата и прозор са дрвеним капцима.

Поред ове ковачнице постојала је још једна. (Сл. 228; цртеж 228 а)

The Forge in Letovica

It is located in the centre of the village and, according to the recollection of the locals, the owners of this forge were Vlada and Mirko.³¹ Its walls are of *bondruk* construction, filled with adobe. One door and one window with wooden shutters overlook the street.

There had been another forge workshop in addition to this one (*Figure 228; Drawing 228 a*).

Цртеж 228 а Ковачница, Летовица
Drawing 228 a A Forge, Letovica

27 Казивач из Летовице се не сећа њихових презимена

31 A teller from Letovica could not recall their surnames.

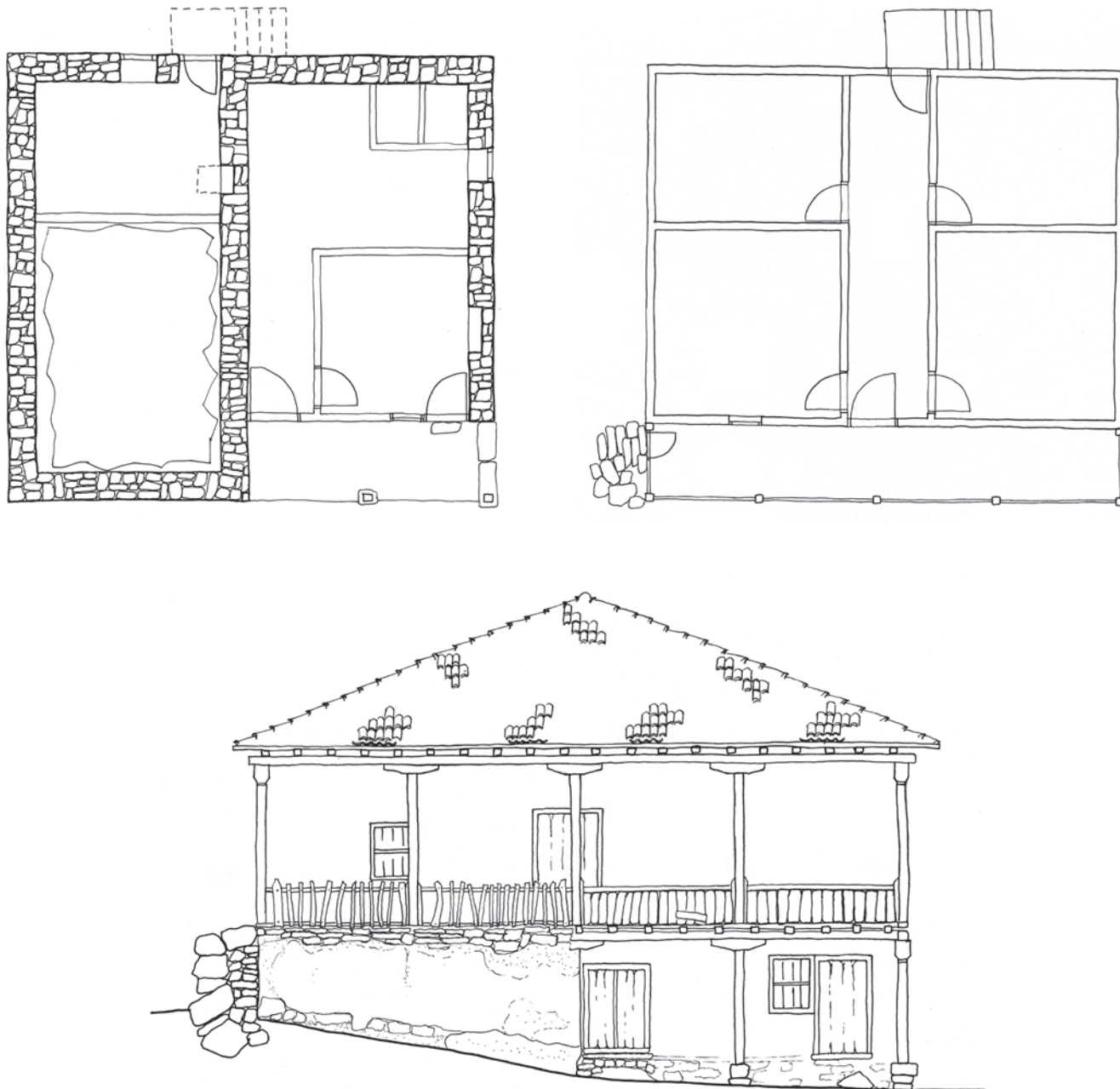
Сл. 228 Ковачница, Летовица
Figure 228 A Forge, Letovica

Механа у Спанчевцу

Зграда је изразито развијене основе, у два нивоа, са подужним тремом испред спратног дела. Сачувани су аутентични детаљи: дашчане таванице, огњишта, долап, водник, раф, врата на багламама, дрвени сандуци и кревети. (Сл. 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235; цртеж 229 а, б, ц)

The Inn in Spancevac

This building has a complex base on two levels, with a longitudinal porch in front of the floor area. Authentic details have been preserved: wooden plank ceilings, fireplaces, *cupboards*, a *water trough*, *shelves*, *ring-hinged doors*, wooden chests and beds (*Figure 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235; Drawing 229 a, b, c*).

Цртеж 229 а, б, ц Механа, Спанчевац
Drawing 229 a, b, c An Inn, Spancevac

Сл. 229 Механа, Спанчевац
Figure 229 An Inn, Spancevac

Сл. 230 Механа, Спанчевац
Figure 230 An Inn, Spancevac

Сл. 231 Детаљ стуба са јастуком на трему механа, Спанчевац
Figure 231 A Pillar with Impost on the Porch of the Inn, Spancevac

Сл. 232 Унутрашњи простор механе, Спанчевац
Figure 232 The Interior of the Inn, Spancevac

Сл. 233 Ковчег у механи, Спанчевац
Figure 233 A Chest in the Inn, Spancevac

Сл. 234 Огњиште и долапи у механи, Спанчевац
Figure 234 A Fireplace and Built-In Cabinets in the Inn, Spancevac

Сл. 235 Стреха механе, Спанчевац
Figure 235 The Eave of the the Inn, Spancevac

Црква Светог Петра у Јабланици

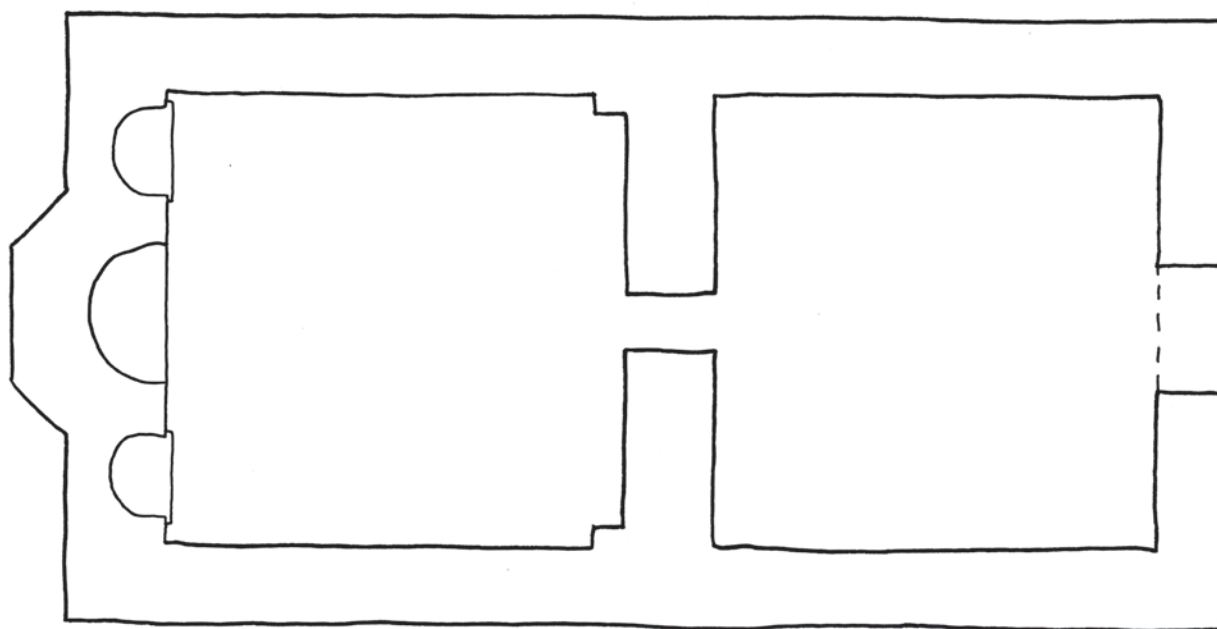
Ова црква узима се за најстарију цркву у овом крају и она је манастирска црква сва у развалинама (Хаџи Васиљевић 1913: 369).

Грађена је од камена у сухозиду. (Сл. 236; цртеж 236 а)

St. Peter Church in Jablanica

This church is considered to be the oldest church in this region. It is a monastery-type church, and it is all in ruins (Hadži Vasiljević 1913: 369).

It was constructed in drystone (Figure 236; Drawing 236 a).

Цртеж 236 а Црквисте Светог Петра, Јабланица
Drawing 236 a St. Peter Church Ruins (crkviste), Jablanica

Сл. 236 Црквисте Светог Петра, Јабланица
Figure 236 St. Peter Church Ruins (crkviste), Jablanica

Џамија у Буштрању

Развијеније је основе, приземна, зидана ћерпичем над подзидом од камена.

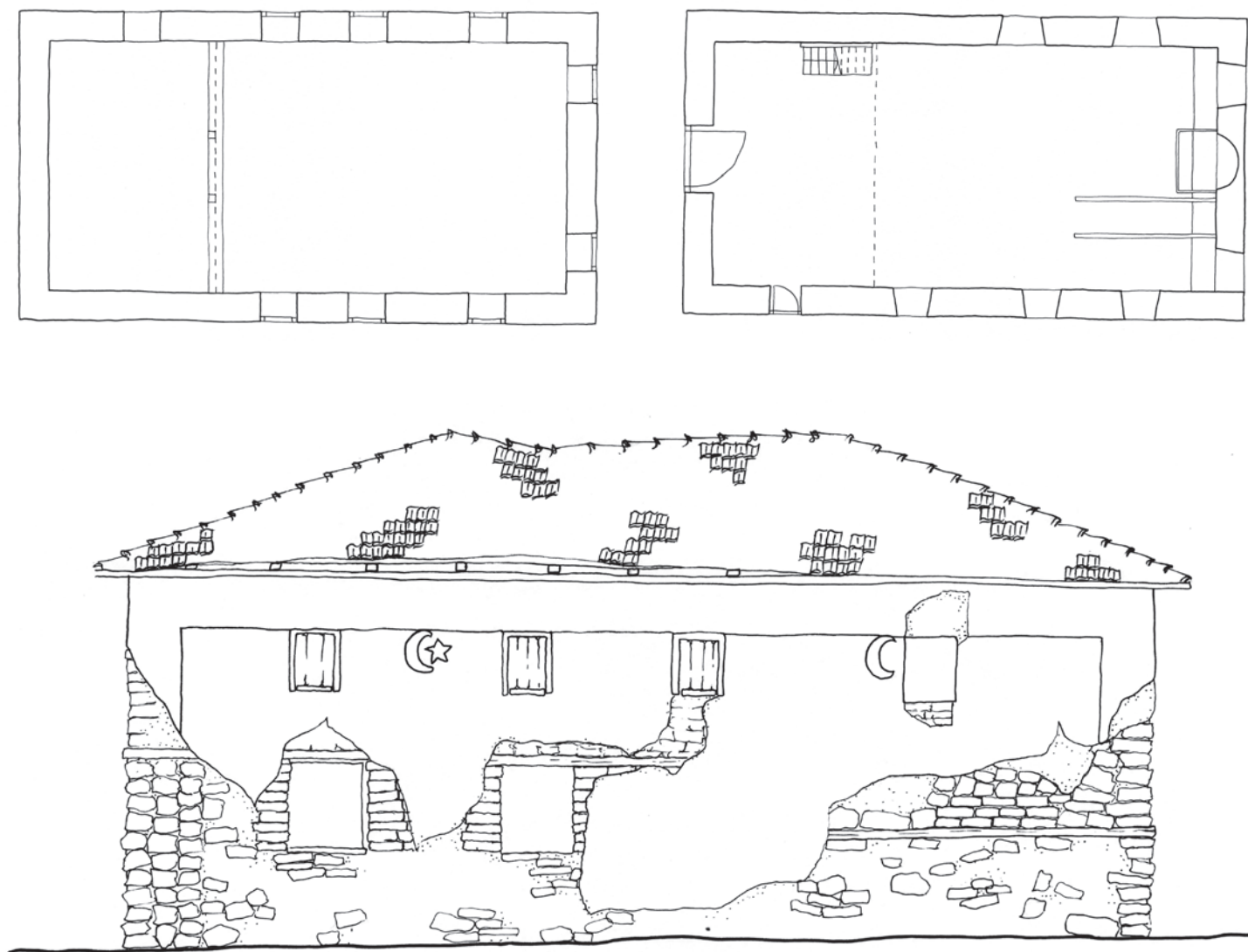
Прозори су мањих димензија. На фасадној пластици су украси симболичког карактера - звезда и полумесец.

Кров је четвороводан, опшивене стрехе, покривен фалцованим црепом. У унутрашњем делу је галерија са ниском оградом од профилисаних дашчица, ослоњена на дрвене стубове са јастуцима. (Сл. 237, 238; цртеж 237 а, б, ц)

The Mosque in Bustranje

This mosque has a complex base. It is a single floor building made of stone in its lower parts, whereas adobe was used for constructing the higher parts of the structure.

Windows are smaller in size. Plastic sections of the facade are decorated with characteristic symbols - a star and a crescent moon. The roof is hipped, with framed eaves and covered with pantiles. The interior part houses a gallery with a low fence made of profiled slats, supported by wooden pillars with imposts (Figure 237, 238; Drawing 237 a, b, c).

Цртеж 237 а, б, ц Џамија, Буштрање
Drawing 237 a, b, c A Mosque, Bustranje

Сл. 237 Џамија, Буштрање
Figure 237 A Mosque, Bustranje

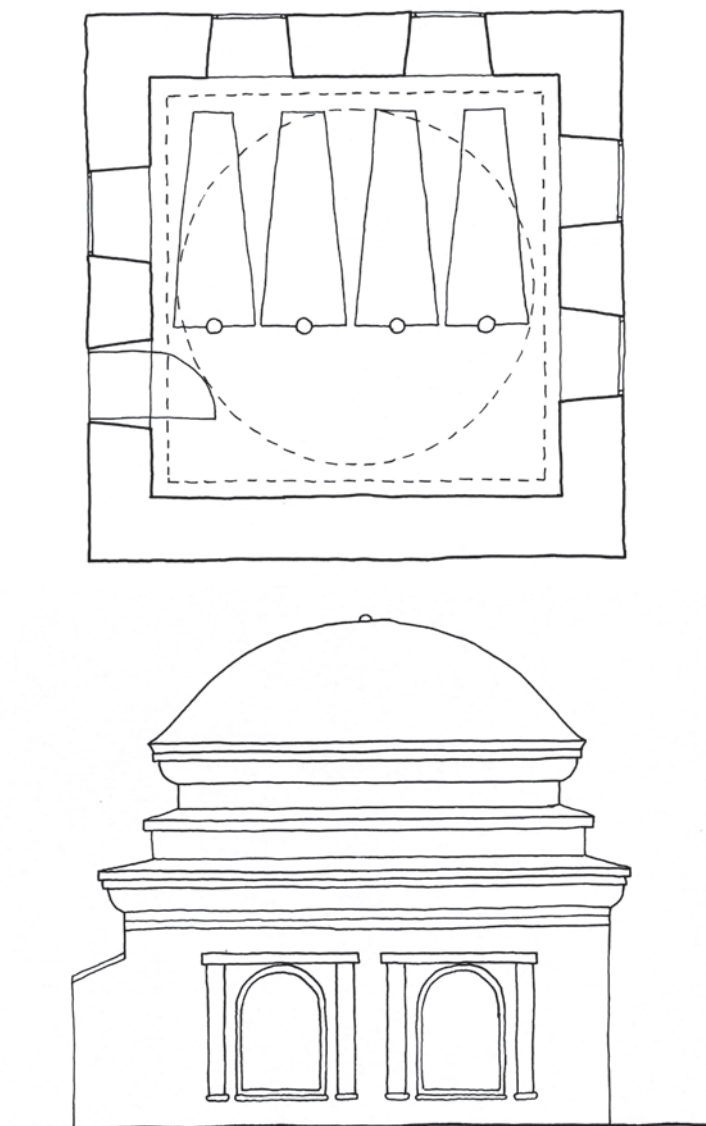
Сл. 238 Унутрашњост џамије, Буштрање
Figure 238 The Interior of the Mosque, Bustranje

Текија у Прешеву

Налази се у центру града у дворишту поред џамије. Текија је истовремено и турбе, саграђена око 1878. године. Према подацима из 1896. године, у попис грађевина у Прешеву уписане су две џамије, те се може претпоставити да је тада текија коришћена као џамија. Мањих је димензија, скоро квадратне основе са кубетом изнад средишњег дела. Зидана је каменом, омалтерисана и окречена. Уз источни зид у унутрашњости налазе се четири саркофага са дрвеним, изрезбареним нишанима, док су на западном зиду дервишки обредни предмети. (Сл. 239, 240, 241; цртеж 239 а, б)

The Tekee in Presevo

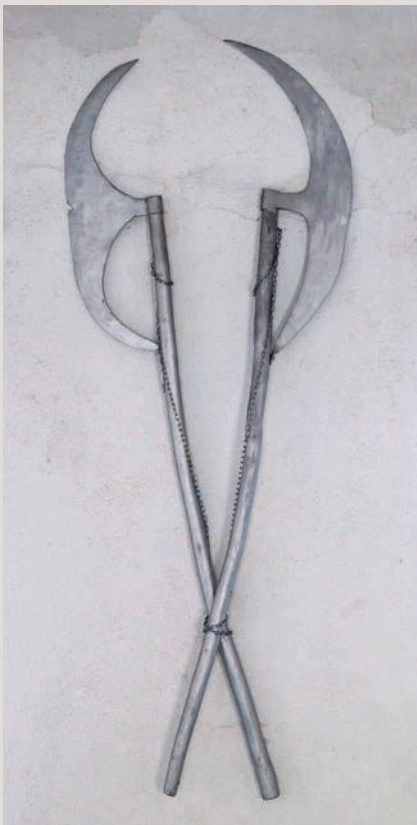
It is located in the centre of the city, in a courtyard next to a mosque. Built around 1878, the tekee itself was a tomb (Turkish: *türbe*) at the same time. According to some data from 1896, two mosques were registered in the list of Presevo buildings, thus it can be assumed that the tekee was used as a mosque back then. Smaller in dimensions, it has a nearly square base, with a dome above the central part. It is built of stone, plastered and painted. Along the east wall, the interior houses four sarcophaguses with carved wooden headstones, while some dervish ritual objects can be seen on the west wall (*Figure 239, 240, 241; Drawing 239 a, b*).

Цртеж 239 а, б Текија, Прешево
Drawing 239 a, b A Tekee, Presevo

Сл. 239 Текија, Прешево
Figure 239 A Tekee, Presevo

Сл. 240 Детал из текије, Прешево
Figure 240 A Detail in the Tekee, Presevo

Сл. 241 Унутрашњост текије, Прешево
Figure 241 The Interior of the Tekee, Presevo

Надгробни крст у Воганцу

Крст је мањих димензија, равних линија, са уклесаном представом човека.

Глава је представљена кругом, очи тачкама, изнад којих су по хоризонталу две закривљене линије (обрве).

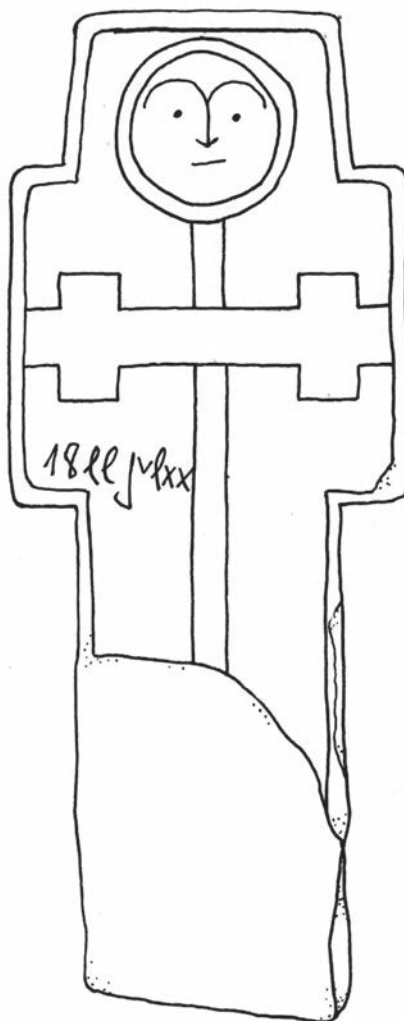
Између ових тачака је вертикална линија, као нос и у доњем делу још једна хоризонтална линија (уста). У продужетку круга надоле је стилизована представа људског тела, у облику крста, као и година 1889. (Сл. 242; цртеж 242 а)

The Tombstone Cross in Vogance

The cross is smaller in dimensions, with straight lines, and with a carved image of a human figure.

The head is represented by a circle, eyes are represented by dots, with two curved lines above them - the eyebrows.

A vertical line comes down between the dots, representing the nose, and another horizontal line in the lower section - the mouth. The circle then extends downwards in a stylized representation of the human body positioned in a cross-like shape, with the year 1889 inscribed on it (*Figure 242; Drawing 242 a*).

Цртеж 242 а Надгробни крст, Воганце
Drawing 242 a A Tombstone Cross, Vogance

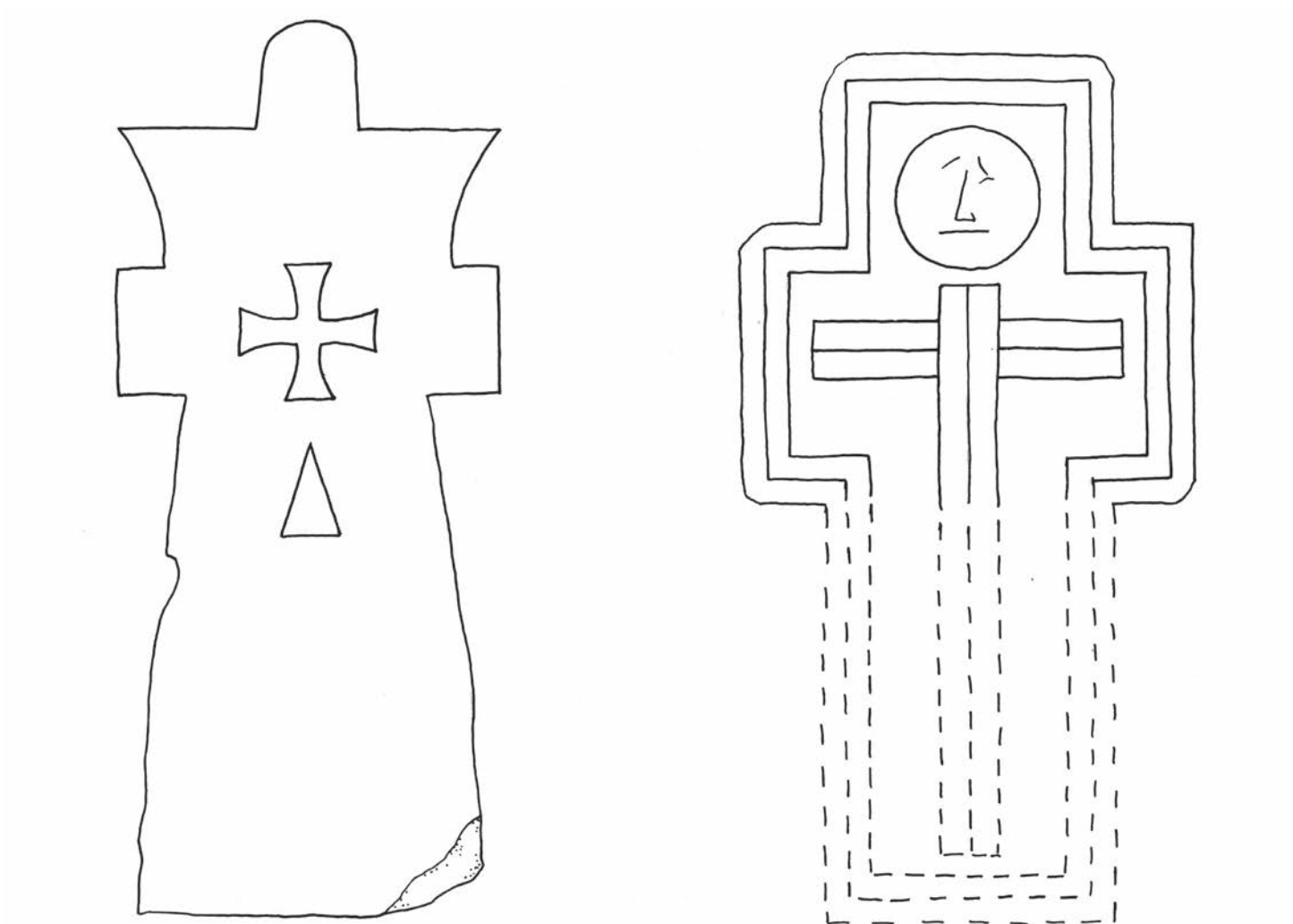
Сл. 242 Надгробни крст, Воганце
Figure 242 A Tombstone Cross, Vogance

Надгробни крст у Љиљанцу

Крст је скраћених и проширених кракова, од којих је горњи крак више проширен, оштрих ивица, са јабуком на врху. На источној страни, у средишњем делу је издубљен крст и ниша облика троугла. (Сл. 243; цртеж 243 а)

The Tombstone Cross in Ljiljance

This cross has short but wide points. The upper point has wider and sharper edges, and an *orb* on top. On the east side, in the central part, there is a carved cross and a triangular niche (Figure 243; Drawing 243 a).

Цртеж 243 а Надгробни крст, Љиљанце
Drawing 243 a A Tombstone Cross, Ljiljance

Сл. 243 Надгробни крст, Љиљанце
Figure 243 A Tombstone Cross, Ljiljance

Свето масло - запис у Бараљевцу

Поред старог храста записа, налази се и камени крст, запис из 1843. године.

Постављен је на већем каменом постољу, накнадно бетонираним. Крст је оријентисан у правцу запад - исток, равних линија, са уклесаном антропоморфном фигуром и записом:

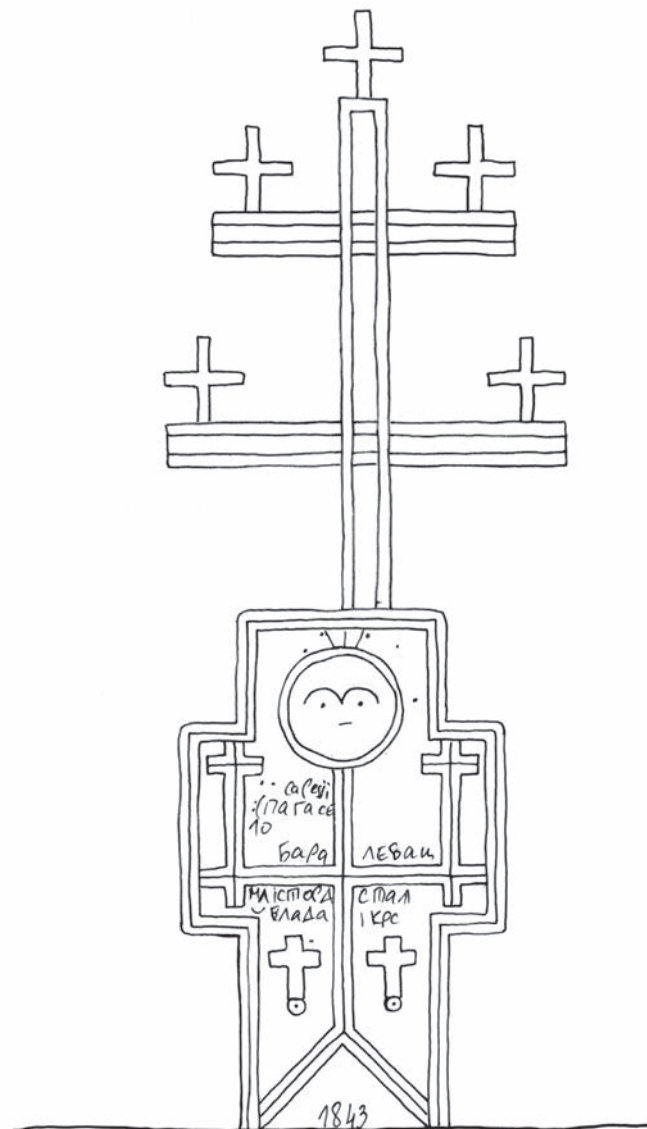
спаса се
ло бара левац
мајсторе ста
владо крс
Данас је крст обојен у зелено. (Сл. 244; цртеж 244 а)

The Holy Zapis in Baraljevac

Next to the old oak *zapis* site, there is a stone cross *zapis* object from 1843. It is placed on a larger stone base, subsequently reinforced with concrete. The cross is positioned in the west-east orientation, with straight lines and an engraved anthropomorphic figure, and an inscription:

*...for the salvation
of the village of Baraljevac,
the housekeeper
lays the cross...*

The cross has been painted in green (*Figure 244; Drawing 244 a*).

Цртеж 244 а Запис Спасовдан, Бараљевац
Drawing 244 a Ascension Day Zapis Site, Baraljevac

Сл. 244 Запис Спасовдан, Барањевац
Figure 244 Ascension Day Zapis Site, Baraljevac

Резултати истраживања

Током рекогносцирања реализованог 2005. године (у октобру и новембру) и 2006. године (у августу и септембру) у бујановачкој општини истражено је 51 насеље: Бујановац, Баралевац, Биљача, Божињевац, Боровац, Братоселце, Брњаре, Воганце, Врбан, Грамада, Дрежница, Ђорђевац, Жбевац, Жужељица, Јабланица, Кленике, Клиновац, Кршевица, Левосоје, Летовица, Лучане, Муховац, Неговац, Несалце, Осларе, Света Петка, Равно Бучје, Себрат, Сејаце, Спанчевац, Старац, Трејак, Чар, Мало Буштрање, Српска Кућа, Раковац, Лопардинце, Трновац, Љиљанце, Богдановац, Кошарно, Ново Село, Лукарце, Јабланица, Јастребац, Куштица, Узово, Мало Буштрање, Претина, Русце, Воганце, Доњи Старац.

У прешевској општини истражено је 38 насеља: Прешево, Буштрање, Рајинце, Рељан, Свињиште, Славужевац, Црнотинце, Буковац, Госпођинце, Берчевац, Мађаре, Илинце, Бујић, Горње Гаре, Станевце, Церевајка, Дебце, Печено, Сефер, Љиљанце, Богдановац, Кошарно, Љаник, Церовац, Алићерце, Доња Шушаја, Горња Шушаја, Жујинце, Миратовац, Трнава, Норча, Ораовица, Големи Дол, Чукарка, Букуревац, Цекановац, Ранатовце, Срезовце.

Број евидентираних објеката по врстама: 190 кућа за становање, 40 капија, 37 амбара, 26 кошева, седам амбара и кошева под истим кровом, 25 плевњи, седам ћерана, шест појата, три трла, две казанице, 12 воденица, осам школа, једна пинтерска радионица, пет ковачница, једна коларска радионица, три чесме, 18 бунара, 22 цркве, четири џамије, три стара минарета, четири текије, 18 православних гробаља, 13 муслиманских гробаља, два ромска гробаља, 35 *зайуса*, шест црквишта.

Број објеката, по врстама, за које је урађена техничка документација је: 45 кућа, два детаља кућа, две капије, пет амбара и кошева, једна плевња, једно трло, једна казаница, једна појата, две воденице, две школе (црквене), једна ковачка радионица, једна *механа*, једна пошта - банка, три цркве, једна текија, једна џамија, шест надгробних споменика, један *зайус*.

Поред градитељског етнографског наслеђа забележене су и фотографисане школе, верски објекти и споменици из НОР-а.

Прикупљена је основна историјска и етнографска грађа о селима и становништву, направљени аудио и видео - записи казивача о најразличитијим народним веровањима и обичајима. Посебан напор учињен је у откривању напуштених и уништених гробаља, селишта и најстаријих култних места - крстова, *зайуса*.

Резултати рекогносцирања су: 540 евидентираних објеката, 2700 дигиталних фотографија и техничка документација за 77 објеката.

Results of the Research

During the reconnaissance conducted in 2005 (in October and November) and 2006 (in August and September), 51 settlements of the Municipality of Bujanovac area were investigated: Bujanovac, Baraljevac, Biljaca, Bozinjevac, Borovac, Bratoselce, Brnjare, Vogance, Vrbane, Gramada, Dreznica, Djordjevac, Zbevac, Zuzeljica, Jablanica, Klenike, Klinovac, Krsevice, Levosoje, Letovica, Lucane, Muhovac, Negovac, Nesalce, Oslare, Sv. Petka, Ravno Bucje, Sebrat, Sejace, Spancevac, Starac, Trejak, Car, Malo Bustranje, Srpska Kuca, Rakovac, Lopardince, Trnovac, Ljiljance, Bogdanovac, Kosarno, Novo Selo, Lukarce, Jablanica, Jastrebac, Kustica, Uzovo, Pretina, Rusce, Vogance, Donji Starac.

In the Presevo municipality, 38 settlements were investigated: Presevo, Bustranje, Rajince, Reljan, Svinjiste, Slavujevac, Crnotince, Bukovac, Gospodjince, Bercevac, Madjare, Ilince, Bujic, Gornje Gare, Stanevce, Cerevajka, Debce, Peceno, Sefer, Ljiljance, Bogdanovac, Kosarno, Ljanik, Cerovac, Alidjerce, Donja Susaja, Gornja Susaja, Zujince, Miratovac, Trnava, Norca, Oraovica, Golemi Dol, Cukarka, Bukurevac, Cekanovac, Ranatovce, Srezovce.

Number of objects registered by type: 190 residential houses, 40 gates, 37 barns, 26 corncribs, 7 barns and corncribs housed under the same roof, 25 barns, 7 hemp houses, 6 huts, 3 sheepfolds, 2 tank rooms, 12 watermills, 8 schools, 1 cooperage workshop, 5 forges, 1 coach-making shop, 3 water fountains, 18 wells, 22 churches, 4 mosques, 3 old minarets, 4 tekees, 18 Orthodox cemeteries, 13 Muslim cemeteries, 2 Romani cemeteries, 35 holy *zapis* sites, 6 crkviste sites.

Number of objects by type which have been technically documented: 45 houses, 2 house details, 2 gates, 5 barns and corncribs, 1 barn, 1 sheepfold, 1 tank room, 1 hut, 2 watermills, 2 (church) schools, 1 forge, 1 *inn*, 1 post office and bank, 3 churches, 1 tekee, 1 mosque, 6 tombstones, 1 *zapis* cross.

In addition to the architectural ethnographic heritage, schools, religious buildings and monuments from the period of people's liberation wars have also been photographed and filed.

The basic historical and ethnographic material about the villages and the population thereof has also been obtained, as well as audio and video recordings of the tellers about a wide variety of national beliefs and customs. An exceptional effort has been made in discovering abandoned and destroyed cemeteries, seliste sites and the oldest cult sites - the *zapis* crosses.

The results of the reconnaissance include 540 registered objects, 2,700 digital photographs, and 77 technically documented objects.

Историјско - етнологска, техничка и фото - документација, неопходан је услов очувања и сама по себи представља вид заштите.

Већи део ове документације је обрађен и налази се у архиви Завода за заштиту споменика културе Ниш.

Због ограничености простора у овој публикацији издвојили смо само део прилога у намери да прикажемо врсте и типове евидентираног народног градитељства.

Могућност заштите

Богатство и разноврсност традиционалног градитељства различитих етничких група огледа се у многобројним примерима стамбених, економских, јавних, сакралних објеката, култних места народне религије. Оно је слика народног духа, начина живота, историјских околности, градитељског умећа и као такво заслужује много већу пажњу него што је до сада имало.

Прилике на терену указују да је ова врста наслеђа у великој мери угрожена, како због материјалног сиромаштва, тако и због непостојања свести о његовој вредности. Многе од кућа су напуштене или су у секундарној употреби, али има и оних у којима се и данас живи.

Оне су мање или више условне за живот, делимично измењене и прилагођене другачијим животним потребама. Традиционално градитељство је највише очувано у селима насељеним српским становништвом и то у планинским селима (Богдановац, Јастребац, Ново Село, Љаник, Куштица, Русце, Воганце, Барањевац, Сејаци, Свињиште...)

У равничарским селима насељеним претежно Албанцима, због недефинисаног односа према наслеђу, данашња градња је под утицајем укуса становништва које је на привременом раду у западној Европи. Последица тога је рушење старих објеката и градња нових неодговарајућих (Миратовац, Норча, Жујинце, Чукарка, Велики Трновац, Букуревац...)

Овој изузетно угроженој врсти историјског наслеђа неопходни су импулси за његову даљу егзистенцију у складу са савременим потребама живота.

Савремена заштита културну баштину, која представља створену вредност, сагледава у њеном природном окружењу, јер она и јесте њен неодвојиви део. Реч је о интегративној заштити која има мултидисциплинарни приступ у третирању предела и споменичког наслеђа у њему, односно културног, историјског и природног наслеђа.

Сарадња надлежних институција у планирању развоја насеља и читавог простора, омогућава усмерен развој, кроз истицање, природних, руралних, естетских,

The process of historical, ethnological, technical and photographic documentation is a necessary precondition for the preservation of this type of heritage - the process which by itself represents the fundamental protection.

A significant portion of the documentation has been processed and is in the archives of the Institute for Cultural Heritage Preservation Nis.

Due to limited space in this publication, we have selected only a portion of the research material in order to show the kinds and types of recorded national architecture.

Prospects for Preservation

The abundance and diversity of traditional architecture of various ethnic groups is reflected throughout numerous examples of residential, economic, public and sacral buildings, as well as cult sites associated with national devoutness. It is the very image of national spirit, the way of life, historical circumstances, architectural art, and therefore deserves far more attention than it has ever had before.

The situation on the field indicates that this type of heritage has been greatly endangered, due to material poverty and the lack of awareness of its value. Many of the houses are either abandoned or used for secondary purposes, but there are some that are still used for living. They provide basic living conditions to more or less extent, partially altered and adapted for different existential needs. The most preserved traditional construction is that of the mountain villages inhabited by Serbian population (Bogdanovac, Jastrebac, Novo selo, Ljanik, Kustica, Rusce, Vogance, Baraljevac, Sejace, Svinjiste...).

Due to the undefined attitude towards heritage, flatland villages inhabited by Albanians and the construction thereof are now influenced by the taste of the population temporarily working abroad in Western Europe. The consequence thereof is the demolition of old buildings and the construction of new, inadequate ones (Miratovac, Norca, Zujince, Cukarka, Veliki Trnovac, Bukurevac...).

This extremely endangered type of historical heritage requires initiatives for its future existence in accordance with the demands of modern life.

Cultural heritage, which depicts materialized values, is being observed through modern ways of preservation in its natural environment, as an inherent part thereof. It should be an integrative protection that has a multidisciplinary approach in the treatment of the area and the monumental heritage thereof, i.e. cultural, historical and natural heritage.

Cooperation between the competent institutions engaged in the development planning for the settlements and the entire area allows for a directional growth through the

културно-историјских, мултиетничких и других вредности.²⁸

Простор инфраструктурног коридора трасе ауто пута Е75 такође отвара могућност очувања, ревитализације и презентације постојећих амбијенталних целина и појединачних објеката, као и коришћење традиционалних елеманата у пројектовању нових хотела, ресторана, одморишта.

На предлог Завода, старо градско језгро Прешева (са више објеката из различитих историјских периода), проглашено је за просторно културно-историјску целину. Статус претходне заштите је до сада добило много више објеката и у току је изналажење могућности за њихов даљи третман.

Уместо закључка

Народно градитељство документовано у овој публикацији представља аутентичне сведоке прошлости истраженог простора. То значи да се оно никако не односи само на стил и технику градње, како се често схвата, већ је много више од тога: поглед на свет, веру, обичаје, ритуале, промишљање природних и животних циклуса, једном речју постојање.

Све је то утицало да градитељско дело буде баш такво какво је, почев од избора места за градњу, оријентације, начина грађења, материјала, облика, величине, боје, симбола, украса, начина коришћења.

Тако слојевит концепт и однос према грађењу и стварању, у најтешњој вези са животом и у нафинијој вези са природним окружењем, створио је аутентичан дух села, непролазне вредности.

Надамо се да су наша истраживања, као и контакти са локалним становништвом, указали локалној заједници, да је очување културног идентитета простора, између осталог и кроз заштиту градитељског наслеђа, од општег значаја.

Намера нам је да овом публикацијом начинимо још један корак у правцу упознавања јавности са традицијом коју вреди чувати. Ако макар и делић онога што смо посејали доспе на плодно тле, онда наш напор није био узалудан.

emphasis of natural, rural, aesthetic, cultural, historical, multiethnic and other values.³²

The area around the infrastructural European route E-75 also provides a possibility for preserving, revitalizing and presenting the existing ambient unity and individual objects, as well as the use of traditional elements in designing new motels, hotels, restaurants, rest areas.

At the proposal of the Institute, the old central part of Preševo (with several buildings from different historical periods) was declared a regional cultural and historical unity. A far greater number of facilities have received the status of initial protection, and the process of finding prospects for their further treatment is currently being considered.

Instead of a Conclusion

The national building heritage documented in this publication provides authentic witnesses to the past of the area researched through centuries, which certainly does not imply that it relates solely to the construction style and technique, as is often perceived, but to something much more than that: a view of the world, faith, customs, rituals, understanding of natural and life cycles, in a word – the very existence.

All this influenced the construction habits to become exactly as they were at the time, including but not limited to the choice of a construction site, positioning, construction methods, materials, shapes, sizes, colors, symbols, decorations, ways of implementation.

Such a multilayered concept and attitude towards building and creating, through an immediate adherence to life and a close connection with natural environment, has created villages with an authentic spirit of eternal value.

We hope that our research, as well as contacts with the local population, has brought to the local community's attention the fact that the preservation of local cultural identity, as well as the means for the protection of architectural heritage, is of general importance.

We intend this publication to become the means to making one step further towards familiarizing the public with the tradition worthy of keeping. If at least a fraction of what we sowed has come to the fertile grounds, then our effort has not been in vain.

28 Услови Завода за заштиту споменика културе Ниш са увидом у целокупно градитељско наслеђе ових општина издати су за потребе израде Плана генералне регулације града Прешева 2009. године, Генералног плана општине Прешево 2009. године, Просторног плана општине Бујановац 2010. године, Просторног плана општине Прешево 2012.

32 Terms pertaining to the complete building heritage of the researched municipalities were set by the Institute for Cultural Heritage Preservation Nis for the issuing off: General Regulation Plan for the City of Preševo in 2009, General Plan for the Municipality of Preševo in 2009, the Spatial Plan of the Municipality of Bujanovac in 2010, the Spatial Plan of the Municipality of Preševo in 2012.

Извори и литература

Вукановић, Т. П. (1966 а). „Прешево“, *Врањски гласник*, књ. II, Врање, 1 – 55.

Вукановић, Т. П. (1966 б). „Бујановац“, *Врањски гласник*, књ. II, Врање, 69–101.

Вукановић, Т. П. (1978). *Врање, етничка историја и културна баштина врањског гравијационог подручја у доба ослобођења од Турака 1878*, Врање.

Дудић, Н. (1995). *Стара гробља и надгробни белези*, Београд.

Ђорђевић, Ч. (1984). „Неки стари обичаји и веровања у прешевско-бујановачком крају“, *Врањски гласник XVII*, Врање, 249 – 269.

Костић, Л. М. (1928). *Закон о местима са сџисковима свих варошица и коменшаром*, Београд.

Милићевић, М. Ђ. (1884). *Краљевина Србија*, Београд.

Николић Стојанчевић, В. (1974). *Врањско Поморавље, Живот и обичаји народни, Српски етнографски зборник LXXXVI*, Београд.

Ризај, С. (1968). „Каза Прешева 1986/7 године“, *Врањски гласник*, књ. IV, Ниш, 437 – 441.

Савић, М. М. (1922). *Наша индустрија и занати*, књ. II, Сарајево.

Савић, М. М. (1929). *Наша индустрија, занати, трговина и пољопривреда*, Сарајево.

Самарџић, Р. (1961). *Београд и Србија у свисима француских савременика од XVI до XVII века*, Београд.

Стојановић, С. (1987). *Клиновац од првих имена до 1987*, Клиновац.

Стојичић Драгићевић, Ж. (2007). „Рекогносцирање народног градитељског наслеђа на територији општина Бујановац и Прешево“, *Гласник друштва конзерватива Србије*, бр. 31, Београд, 141–150.

Тојага Васић, Љ. (2004). „Прилог проучавању сеоске архитектуре северног Косова“, *Зборник радова Косово и Метохија у светлу етнологије*, Београд, 305 – 319.

Трифуновски, Ј. (1953–54). „Бујановац – антропогеографска испитивања“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. II–III, Београд.

Трифуновски, Ј. (1963). *Врањска котлина, антропогеографска испитивања*, књ. I, Скопље.

Финдрић, Р. (1994). *Народно неимарство*, Београд.

Хаџи Васиљевић, Ј. (1913). *Јужна Стара Србија*, Београд.

Цвијић, Ј. (1966). *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд.

<http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/stare-slike-srbije-i-sire-okoline-da-beograd-nije-0?page=818>. Датум приступа 18. 07. 2018.

Reference List

Cvijić, J. (1966). *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje*, Beograd.

Đorđević, Č. (1984). "Neki stari običaji i verovanja u preševsko - bujanovačkom kraju," *Vranjski glasnik XVII*, Vranje, 249 – 269.

Dudić, N. (1995). *Stara groblja i nadgrobni belezi*, Beograd.

Findrik, R. (1994). *Narodno neimarstvo*, Beograd.

Grujić, P. (2014). "Kosovo Knot," Pitsburg.

Hadži Vasiljević, J. (1913). *Južna Stara Srbija*, Beograd.

Kostić, L. M. (1928). *Zakon o mestima sa spiskovima svih varošica i komentarom*, Beograd.

Milićević, M. Đ. (1884). *Kraljevina Srbija*, Beograd.

Nikolić Stojančević, V. (1974). *Vranjsko Pomoravlje, Život i običaji narodni, Srpski etnografski zbornik LXXXVI*, Beograd.

Rizaj, S. (1968). "Kaza Preševa 1986/7 godine," *Vranjski glasnik*, Vol IV, Niš, 437 – 441.

Samarđić, R. (1961). *Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika od XVI do XVII veka*, Beograd.

Savić, M. M. (1922). *Naša industrija i zanati*, Vol II, Sarajevo.

Savić, M. M. (1929). *Naša industrija, zanati, trgovina i poljoprivreda*, Sarajevo.

Stojanović, S. (1987). *Klinovac od prvih pomena do 1987*, Klinovac.

Stojičić Dragičević, Ž. (2007). "Rekognosciranje narodnog graditeljskog nasleđa na teritoriji opština Bujanovac i Preševo," *Glasnik društva konzervatora Srbije*, 31, Beograd, 141–150.

Tojaga Vasić, Lj. (2004). "Prilog proučavanju seoske arhitekture severnog Kosova," *Zbornik radova Kosovo i Metohija u svetlu etnologije*, Beograd, 305 – 319.

Trifunovski, J. (1953 – 54). "Bujanovac - antropogeografska ispitivanja," *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, Vol II – III, Beograd.

Trifunovski, J. (1963). *Vranjska kotlina, antropogeografska ispitivanja*, Vol I, Skoplje.

Vukanović, T. P. (1966 а). "Preševo," *Vranjski glasnik*, Vol II, Vranje, 1–55.

Vukanović, T. P. (1966 б). "Bujanovac," *Vranjski glasnik*, Vol II, Vranje, 69 – 101.

Vukanović, T. P. (1978). *Vranje, etnička istorija i kulturna baština vranjskog gravitacionog područja u doba oslobođenja od Turaka 1878*, Vranje.

Изводи из рецензија

Жижа Стојичић Драгићевић, радећи у Заводу за заштиту споменика културе Ниш, резултате својих истраживања објављује у стручним часописима, што је за похвалу, јер неминовност промена довела је до наглог губљења градитељског и другог наслеђа, па је сваки објављени рад користан стручњацима за даља проучавања. Ауторка је методолошки исправно приступила обради теме *Народно традиционално наслеђе на простору општина Бујановац и Прешево*. На око четрдесет страна текста, одабраном научном апаратуром, бројним фотографијама и техничким цртежима, садржај је конципирала у више целина са уводом, резултатима, закључком и Каталогом народног градитељства. У уводној напомени Жижа Стојичић Драгићевић образложила је циљ истраживања народног градитељског наслеђа, који је иначе настао као резултат вишегодишњег рада на пројекту: *Рекогносцирање општина Бујановац, Прешево и Медвеђ*, током 2005. и 2006. године. Веома прецизно изложила је историју краја проучавајући већ публиковане радове, а затим обрадила градитељско наслеђе: *II. Куће, III. Економске зграде, IV. Јавне објекте, V. Сакрално традиционално*, да би запажено место припало проучавањима *VI. Народне реликвије - културних места*. Посебну пажњу посветила је Каталогу сачуваног градитељског наслеђа и кроз прикупљену документацију приказала врсте и типове евидентираних народног градитељства. За одређени број евидентираних објеката урађена је техничка документација, а за православне цркве и школе - фотографије.

Прикупљена грађа за овај Каталог је веома важна за заштиту споменичког наслеђа. Рад је својеврсни стручни допринос за очување културне баштине, али са дубоком убеђеношћу и у његов виши значај због угрожености српског живља на овим просторима. Осим тога, а не мање важно, стоји чињеница да је мало објављених радова са овог терена из новијег периода. Овај рад заслужује све похвале и са задовољством могу да предложим његово објављивање.

Љиљана Тојага Васић,
етнолог, музејски саветник

Reviews

Working at the Institute for Cultural Heritage Preservation Nis, Ziza Stojicic Dragicevic publishes the results of her research in professional journals, which is commendable, given the fact that the inevitable changes have led to a sudden loss of architectural and other types of heritage, so every work published is highly valuable to experts in their further research. The author proceeded methodologically and correctly to investigating the topic of *National Building Heritage of the Bujanovac and Presevo Municipalities Area*. Put on about forty pages of text, by employing selected scientific apparatus, numerous photographs and technical drawings, she presented the content through several parts, including but not limited to introduction, research results, conclusion and the catalog of national architecture. In the introductory note, Ziza Stojicic Dragicevic has explained the goal of researching the national building heritage, a goal that has originated from many years of work on the project: *Ethnographic Heritage Reconnaissance of the municipalities of Bujanovac, Presevo and Medvedja* in 2005 and 2006.

She gave a very precise presentation of the history of the region by studying previously published works, and then she processed the building heritage of: *II. Houses, III. Economic buildings, IV. Public Buildings, V. Sacral Architecture*, where-by significant attention was given to *VI. Objects of National Devoutness - The Cult Sites*. She devoted special attention to the catalog of preserved building heritage and she presented the recorded national building of several kinds and types through collected documentation. Technical documentation was made for a certain number of registered objects, as were photographs of Orthodox churches and schools.

The material collected for this catalog is very important for preserving the monumental heritage. This piece of work is a kind of professional contribution to the preservation of material cultural heritage, but with a deep conviction in its higher significance, due to Serbian ways of life in this region becoming increasingly endangered. Last but not least important fact is that there have been only few published papers on this topic from a recent period. Therefore, this piece of work deserves all the praise, and I am delighted to recommend the publishing thereof.

Ljiljana Tojaga Vasic
an ethnologist and a museum advisor

Текст који сам рецензирала утемељен је пре свега на озбиљним теренским истраживањима, великом броју илустрација (техничких цртежа и фотографија), које ће помоћи разумевању развоја народног градитељства на истраживаном подручју. За његову основу коришћен је краћи текст о резултатима рекогносцирања објављен у Гласнику ДКС непосредно после обиласка терена. Посебну вредност публикације чини преглед најзначајнијих грађевина, како стамбене градње, тако и економске, сакралне или јавне намене. Њима ће се употпунити слика Србије, започета радом на *Атласу народној традицијског наслеђа* и усклађена са његовом методологијом. Поред несумњивог стручног доприноса, објављивање ове публикације има и значајну друштвену и политичку функцију. У овом, за нашу земљу врло неповољном тренутку, на подручју југа Србије, на граници са Македонијом и уз административну линију са Косовом, долази до значајних етничких промена које вероватно (неминовно) воде затирању трагова српског староседелачког становништва. Бележење црта традиционалног живота у таквим околностима је преко потребно, а очување наслеђа неопходно. Упознавање јавности са становницима ових села преко њихових кућа и огњишта наша је обавеза јер ништа не говори о континуитету живота на одређеном простору као сачувани топоними, куће, света места. Књиге о народном градитељству код нас су веома ретке, те искрено и са задовољством препоручјум да се рукопис Жике Стојичић Драгићевић *Народно традицијско наслеђе на територији општина Бујановац и Прешево* публикује.

др Мирјана Ђекић,
етнолог, саветник

The text that I have reviewed is based primarily on well-founded field research, a large number of illustrations (technical drawings and photographs), which will help comprehend the development of national building in the areas covered by the research. As a basis, a shorter text on the results of the reconnaissance was used, published in the *Glasnik društva konzervatora Srbije* immediately after visiting the field. A special value of the publication is its overview of the most important buildings, such as residential and economic buildings, as well as other objects for sacral or public purposes. This will make a contribution to the image of Serbia - an image the forming of which commenced by a work titled *Atlas of National Building* and comprised in accordance with the methodology of that work. In addition to the undoubted professional contribution, publishing of this piece of work will also have a significant social and political impact. In times that are quite unfavorable to our country, in the south of Serbia, on the border with Macedonia and along the administrative border with Kosovo, there have been significant ethnic changes that likely (and inevitably) lead towards suppressing the traces of Serbian indigenous population. Documenting the traces of traditional life in such circumstances is more than needed, and the preservation of heritage is quite necessary. Getting the public familiarized with the inhabitants of these villages through their houses and homes is our obligation, for nothing portrays the contingency of life in a given area like preserved toponyms, houses and sacred places do. Books on national building in our country are very rare, so I sincerely and with pleasure hereby recommend that Ziza Stojicic Dragicevic's manuscript titled *National Building Heritage of the Bujanovac and Presevo Municipalities Area* be published.

Mirjana Djekic,
an ethnologist and an advisor

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
INSTITUTE FOR CULTURAL HERITAGE PRESERVATION NIS

Жижа Стојичић Драгићевић
НАРОДНО ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ
НА ПРОСТОРУ ОПШТИНА
БУЈАНОВАЦ И ПРЕШЕВО

Žiža Stojičić Dragičević
NATIONAL BUILDING HERITAGE
OF THE BUJANOVAC AND PRESEVO
MUNICIPALITIES AREA

Покровитељ
Министарство културе и информисања Републике Србије

Funded by
Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

Издавач
Завод за заштиту споменика културе Ниш

Publisher
The Institute for Cultural Heritage Preservation Nis

За издавача
Љиљана Берић

For the publisher
Ljiljana Berić

Порекло илустрација
Завод за заштиту споменика културе Ниш

Illustrations origin
The Institute for Cultural Heritage Preservation Nis

Технички цртежи
Дејан Палибрк
Александар Ристић
Надежда Ракоција
Горан Радосављевић

Technical field-related appendices arranged by
Dejan Palibrk
Aleksandar Ristić
Nadežda Rakocija
Goran Radosavljević

Фотографије
Зоран Радосављевић

Photographs
Zoran Radosavljević

Фото репродукције
Народни музеј Врање
породица Есади из Прешева

Photo reproductions provided by
The National Museum in Vranje
The Esadi family from Presevo

Рецензенти и стручни консултанти
Мирјана Ђекић
Љиљана Тојага Васић

Reviewers and expert consultants
Mirjana Đekić
Ljiljana Tojaga Vasić

Превод
Марко Волф

Translation
Marko Volf

Лектура
Кристина Митић

Editing
Kristina Mitić

Коректура
Марија Шапић

Proofreading
Marija Šapić

Графички дизајн
Слободан Штетић

Graphic design
Slobodan Štetić

Тираж
1000

Circulation
1000

Штампа
Штампарија Бирограф комп. д.о.о

Printing
Štamparija Birograf comp. d.o.o.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна Библиотека Србије, Београд

728.6:398(497.11)
911.373(497.11)

СТОЈИЧИЋ Драгићевић, Жижа, 1965-

Народно градитељско наслеђе на простору општина Бујановац и Прешево / Жижа Стојичић Драгићевић ; [технички цртежи Дејан Палибрк ... [и др.] ; фотографије Зоран Радосављевић ; превод Марко Волф] = National Building Heritage of the Bujanovac and Presevo Municipalities Area / Žiža Stojičić Dragičević ; [technical field-related appendices arranged by Dejan Palibrk ... [et al.] ; photographs Zoran Radosavljević ; translation Marko Volf]. - Ниш : Завод за заштиту споменика културе = Nis : The Institute for Cultural Heritage Preservation, 2018 (Beograd : Бирограф комп = Birograf Comp). - 182 стр. : илустр. ; 31 cm

Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Текст штампан двостубачно.
- Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија: стр. 179.

ISBN 978-86-917367-3-6

а) Народна архитектура - Бујановац б) Народна архитектура - Прешево
COBISS.SR-ID 271281932